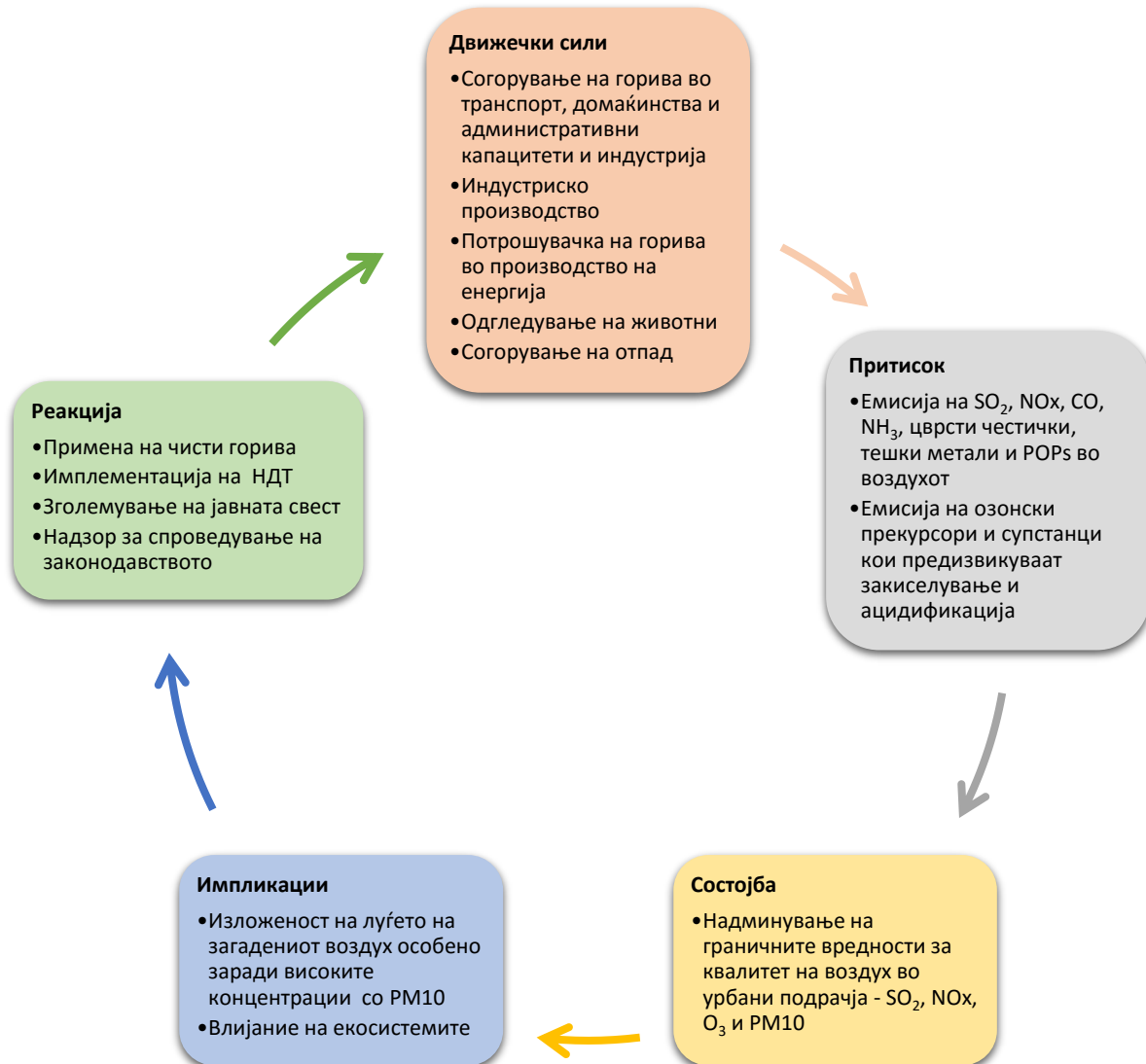

ВОЗДУХ

II ВОЗДУХ

ДПСИР рамка

1. Што се случува?

1.1. Што се случува со квалитетот на воздухот во нашата земја?

Република Северна Македонија се соочува со значајни проблеми во однос на квалитетот на амбиентниот воздух. Секоја година концентрациите на одредени загадувачки супстанции ги надминуваат граничните вредности пропишани во националната законска регулатива. Проблемот е евидентен во целата земја, а во поголем обем е присутен во урбаните населби. Генерално од досегашните анализи, може да се каже дека критични супстанции се PM₁₀ и PM_{2.5} (цврсти честички со големина до 10 односно 2.5 микрометри). Високите концентрации на овие загадувачки супстанции преставуваат голем проблем, особено во зимскиот период каде што се забележува значително покачување, односно концентрации за десетина и повеќе пати поголеми од пропишаната среднодневна гранична вредност. Останатите загадувачки

супстанци како NO_x (азотните оксиди) и O₃ (озонот) ретко ги надминуваат зададените стандарди.

Сепак, врз основа на мерењата на квалитетот на воздухот, може да се забележи одредено подобрување на квалитетот на воздухот во изминатите години, особено кај концентрациите на сулфур диоксид, како резултат на активностите за намалување на емисиите. Тоа значи дека континуираните долготрајни напори за почист воздух даваат резултат.

1.2. Кој е трендот на концентрација на сулфур диоксид (SO₂), азотни оксиди (NO_x), честички, озон (O₃) и PM₁₀?

Концентрациите на сулфур диоксид за дадениот период од 2004 до 2019 година генерално имаат тренд на намалување особено до 2010 година каде што тој тренд е доста евидентен. Веќе од 2011 година концентрациите на сулфур диоксид се значително ниски.

Концентрациите на NO₂ се воглавно стабилни, малку повисоки во почетокот на анализираниот период односно имаат благ тренд на опаѓање до 2009 година. Од 2009 година тој тренд стагнира односно концентрациите се на исто ниво и воглавно се повисоки на урбаните локации каде што има поинтензивен сообраќај. Од 2004 до 2006 година концентрациите на озон се повисоки, додека од 2007 година се бележи благ тренд на опаѓање се до 2018 година кога се бележи повторно благо покачување што најмногу зависи од интензитетот на сончевата радијација.

Во однос на PM₁₀, концентрациите се и понатаму високи и над пропишаните граничните вредности за заштитата на здравјето на луѓето, но сепак може да се забележи тренд на намалување на повеќето мерни места.

1.3. Кои се очекуваните трендови во концентрациите на сулфур диоксид, азотни оксиди, PM₁₀ и озон?

Концентрациите на сулфур диоксид во амбиентниот воздух моментално се доста ниски и се очекува и во иднина овој тренд да продолжи, односно да нема надминување на граничните вредности.

Концентрациите на PM₁₀ и покрај благиот тренд на намалување во последните години и напорите кои што се прават за нивно намалување се очекува да ги надминуваат дефинираните стандарди посебно во поголемите урбани средини и оние средини каде што струењето на воздухот е послабо поради фактичката географска состојба (местоположбата на населените места во котлини), како и поради влијанието на локалните извори на загадување на воздухот како високиот интензитет на сообраќај и застарениот возен парк, поразвиената индустрија и употребата на нееколошки системи за греење на домаќинствата и административните установи. За решавање на овој проблем потребно е да се имплементираат долгорочни мерки како преку зголемување на употреба на еколошки горива во домаќинствата и сообраќајот на сметка на фосилните горива, проширување на гасификационата мрежа или пак изградба или проширување на тополоводни системи за загревање, од каде произлегува дека потребни се повеќе години за значително да се намалат концентрациите на PM односно да се постигнат стандардите.

Концентрациите на озон и во иднина се очекува да бидат слични поради местоположбата на државата во јужниот дел на Европа со голем број на сончеви денови и голем интензитет на глобална радијација.

Концентрациите на азот диоксид во главно во текот на анализираниот период ретко ги надминуваат граничните вредности и се очекува овој тренд да продолжи и во иднина и повисоки концентрации да се бележат на мерните места што се близу до високофреквентни сообраќајници во поголемите урбани средини посебно во Скопје, главно поради тоа што обновата на возниот парк во државата е незначителна.

2. Зошто се случува?

2.1. Кои се изворите на емисија на загадувачките супстанции?

Идентификувани се многу извори и причини за проблемот со сериозното загадување на воздухот. Причините и главните процеси може да варираат во самите градови и може да се разликуваат помеѓу градовите, меѓутоа не постои едно единствено објаснување за моментално регистрираните нивоа на загадување. Имено главните извори на загадувањето на воздухот во нашата земја се употреба на фосилни горива во домаќинствата и административните капацитети, стариот возен парк, домашното производство на електрична енергија главно зависи од лигнит со слаб квалитет и стари термоелектрани, стари производни индустрии без соодветна контрола на загадувањето на воздухот, што предизвикува ризик од нивно штетно влијание врз квалитетот на воздухот. Воедно уделот на наведените извори во различните загадувачки супстанции е различен како што може да се забележи од следното поглавје. Помало влијание на вкупните емисии на загадувачките супстанции, но понекогаш значајно за локалното загадување односно измерените концентрации е отсуството на соодветно управување со отпадот и системите за рециклирање го кои зголемуваат количеството на неконтролирано согорување отпад, како што е горењето на отпад на дивите депонии.

2.2. Колку емитира секој антропоген извор од секоја загадувачка супстанца?

Категориите производство на енергија, согорување во домаќинства и административни капацитети, транспортот и индустријата имаат најголем удел во емисиите на загадувачките супстанции.

Имено, производството на енергија учествува во вкупните национални емисии на сулфурни оксиди - SO_x (со удел од 88%), азотни оксиди - NO_x (со удел од 28%) како и во вкупните национални емисии на тешките метали никел - Ni (со удел од 43%), кадмиум - Cd (со удел од 47%) и жива - Hg (со удел од 45%). Кај цврстите честиски овој удел е различен и е во зависност од големината на честичките и тоа е најголем кај вкупните цврсти честички - TSP и изнесува 32%, потоа 24% кај цврстите четички со големина до 10 микрометри - PM₁₀ и 11% кај цврстите честички со големина до 2.5 микрометри PM_{2.5}.

Согорувањето во домаќинства и административни капацитети е клучен извор во вкупните национални емисии на цврсти честички со удел од 40% кај TSP, 42% кај PM₁₀ до 68% PM_{2.5} (што е во зависност од големината на честичките, односно најголем удел има кај најситните честички), како и во вкупните емисии на јаглерод моноксид со удел од 56%. Овој сектор е доминантен кај полицикличните ароматични јаглеводороди - PAHs и изнесува 69%. Кај NMVOC е понизок и изнесува 17%.

Емисиите од сообраќајот (сметајќи ги патниот и непатниот сообраќај) имаат значителен удел во вкупните национални емисии на јаглерод моноксид (со удел од 24%) како и во емисиите на азотните оксиди со 45%, кај олово - Pb со 20% а кај неметанските исппраливи органски соединенија - NMVOC со удел од 11%.

Што се однесува до категоријата индустрија земајќи ги предвид и согорувачките и производствените процеси, особено металуршката индустрија најмногу придонесува во емисиите на хексахлоробензен -HCB (со удел од 95%), полихлорирани бифенили - PCB (со удел 75%), олово - Pb (со удел од 48%), кадмиум - Cd (со удел од 19%). Индустријата заради затварањето на голем број на инсталации и воведување на НДТ не е веќе доминантен извор на емисија кај голем број на загадувачки супстанции. Имено кај цврстите честички во 2018 година е со удел од 13% кај TSP, 9% кај PM₁₀ и 6% кај PM_{2.5}, додека во минатото некаде до пред дестина години учествува во просек со околу 40%. Употребата на растворувачи има значителен удел во емисиите на NMVOC, односно учествува со 30%. Земјоделието, особено одгледувањето на добиток е клучен извор во емисиите на амонијак - NH₃ (91%), додека во

останатите сектори има многу понизок удел. Овој сектор учествува со 17% во вкупните емисии на PM10 и со 15% кај NMVOC, додека во емисијата на овие загадувачки супстанции отпадот, учествува со 13%.

2.3. Кои се причините за трендот на емисиите на загадувачките супстанции во воздухот?

Причините кои влијаат на трендот на загадувачките супстанции се: намалена потрошувачка на фосилни горива за производство на електрична енергија, имплементација на регулативи за чисти горива како намалување на содржината на сулфур во горивата и примена на безоловен бензин, затварање на значајни индустриски капацитети за производство на метали и феролегури, воведување на најдобри достапни техники во индустрискиот сектор, зголемена примена на гас и пелети во домовите а намалена примена на фосилните горива, обновата на возниот парк, намалениот број на одгледуван добиток и зголемите количини на медицински отпад.

2.4. Колку од промените во трендот се должат на мерките за заштита на животната средина?

Дел од промените се должат на примена на мерки за заштита на животна средина. Така на пример воведување на најдобрите достапни технологии за намалување на загадувањето на воздухот од индустрискиот сектор како металургијата, цементната индустрија и инсталациите за производство на електрична и топлинска енергија доведе до намалување на емисиите од секторот индустрија и производство на електрична и топлинска енергија. Примената на безоловен бензин придонесе за значително намалување на емисиите на олово во последните 15 години. Подобрувањето на квалитетот на горива доведе до опаѓачки тренд на концентрациите на сулфур диоксид и постигнување на стандардите за квалитет на оваа загадувачка супстанца.

2.5. Кои се влијанијата од соседните земји?

Во однос на ова прашање имаме ограничени сознанија од причина што процесот на утврдување на прекугранично загадување има високи фискални импликации. Заради ограниченоста на финансии за спроведување на индикативни мерења за утврдување на уделите на извори во фракција на цврсти честички досега направена е само една кампања односно анализа за определување на уделот на различните извори на загадување во концентрациите на суспендирани честички во Скопје (Карпош), каде се анализирани примероци на воздух во периодот од август 2015 до февруари 2016 година. Имплементиран е рецепторен модел со методот на позитивна матрица на факторизација (PMF- positive matrix factorization) и утврдено е дека уделот на прекугранично загадување изнесува 2% за PM10 односно 1% за PM2.5.

3. Дали се забележуваат промени?

3.1. Кој е трендот на емисиите на загадувачки супстанции во воздухот?

Главниот трендот на емисиите на загадувачки супстанции во воздухот е променлив со исклучок на амонијакот кај кој се забележува постојано опаѓање на емисиите во целиот извештаен период. Кај останатите супстанции се јавуваат одредени пикови и нагли падови кои се и јавуваат како резултат на променливиот тренд на индустриското производство во период од осамостојување на нашата земја. Воедно одредени падови се јавуваат како резултатот на имплементација на мерки како примена на чисти горива и воведување на НДТ особено по 2006 година.

3.2. Кој е трендот на емисија на сулфур диоксид (SO₂), азотни оксиди (NO_x), честички, јаглерод моноксид (CO), испарливи органски соединенија (VOC), амонијак (NH₃), тешки метали (Pb-олово, Ni-никел, Cd-кадмиум, As-арсен, Hg-жива) и тешко разградливи соединенија – POPs (PAHs- Полициклични ароматични јаглеводороди, PCBs-Полихлорирани бифенили и PCDD/F-Диоксини и фурани)?

Што се однесува до основните загадувачки супстанции трендот на SO_x и NO_x е променлив, но се забележува намалување на емисиите почнувајќи од 2011 година заради намалена потрошувачка на јаглен за производство на електрична енергија и тој најмногу зависи од термоелектраната РЕК Битола, но мало влијание има и намалениот работен режим на РЕК Осломеј. Генерално трендот на NMVOC е променлив, а може да се каже дека е опаѓачки заради намалените емисии на NMVOCs од NFR категориите Транспорт и други сектори. Во целиот период 1990-2018 година за амонијакот се забележува генерално континуиран благ опаѓачки тренд, со одредени помали флукуации (зголемувања) во одредени години, на вкупните годишни емисии на NH₃. Ова се должи на намалениот број на одгледуван добиток, намалени земјоделски површини и намалена примена на вештачки ѓубрива. Кај CO може да се забележи променлив тренд со опаѓачки карактер започнувајќи од 2011 година и е последица од намалената потрошувачка на дрва кај домаќинствата и административните објекти. Кај сите видови на цврсти честички трендот е генерално опаѓачки со одредени флукуации. Причината се индустриските процеси (воведување на НДТ и затворање на инсталации од металуршкиот сектор како Југохром) како и намалена потрошувачка на јаглен за производство на енергија и намалена емисија од РЕК Осломеј заради намалената работа на инсталацијата. Во последните години се забележува и намалена потрошувачка на фосилни горива на сметка на чисти горива. Особено, може да се забележи променлив тренд со опаѓачки карактер започнувајќи од 2011 година што е последица од намалувањето на емисиите заради намалената потрошувачка на дрва кај домаќинствата и административните објекти. Во иднина трендот би бил постојан со емисиите од 2018 година или многу слабо опаѓачки. Трендот на вкупните годишни емисии на PCBs во периодот 1990-2018 е променлив а минимумот е достигнат во 2005 година, додека кај HCB во 2005 година по што следи постојан тренд кај HCB, додека кај PCB следи растечки во последниот период од 2015-2018 година. Кај PCDD/F и PAHs може да се забележи променлив тренд со опаѓачки карактер започнувајќи од 2011 година и е последица од намалувањето на емисиите заради намалената потрошувачка на дрва кај домаќинствата и административните објекти. Кај тешките метали се забележува опаѓачки тренд кај Pb, започнувајќи од 2003 година што последица од намалувањето на емисиите на олово заради престанок на работата на Топилницата за олово и цинк во Велес и употребата на безоловен бензин во транспортот. Додека кај Cd и жива силно опаѓачки карактер започнувајќи од 2005 година и исто така последица од намалувањето на емисиите на кадмиум заради престанок на работата на Топилницата за олово и цинк во Велес.

3.3. Дали се постигнати целите на различните конвенции, протоколи и акциони програми?

Во однос Конвенцијата за прекуграничен пренос на аерозагадувањето и осумте протоколи кон неа, исполнети се барањата на седум протоколи освен на најстариот Протокол за намалување на емисиите на сулфурни оксиди или на нивното прекугранично пренесување најмалку за 30 проценти според кој националните емисии на сулфурни оксиди изразени како сулфур диоксид треба да се редуцираат за 30% сметајќи од 1980 година. Бидејќи емисиите за да се постигне оваа цел треба да изнесуваат 47 kt или помалку, оваа цел не е постигната во 2018 година, а и досега од ратификацијата на протоколот во 2010 година. Во однос на директивата 2001/81/EC за националните граници плафони, не се надмината плафоните за SO_x, NO_x, NH₃ и NMVOC. Во однос на Националниот план за намалување на емисиите (NERP) за големи согорувачки

постројки постигната е целта за вкупниот плафон за NOx во 2018 година, но не и за SOx и TSP (вкупна прашина).

Во однос на дефинираните стандарди за квалитет на воздух надмината е годишната гранична вредност и дозволеният број на денови за надминување на среднодневната концентрација за PM10 на сите мерни места поставени во урбани средини. Исто така годишната граничната вредност за PM2.5 е надмината на сите мерни места каде што се следи оваа загадувачка супстанца. Граничните вредности за сулфур диоксид се надминати на почетокот на анализираниот период при што следи доста изразен тренд на намалување на концентрациите и истите се доста ниски и нема надминувања на граничните вредности. За азот диоксид се бележат поретки надминувања на граничните вредности главно на почетокот на анализираниот период. Целните вредности за озон се надминуваат особено на почетокот на анализираниот период меѓутоа не се бележат некои високи концентрации далеку над целните вредности.

3.4. Ако целите не се постигнати, кои се причините?

Во однос на неисполнетите цели наведени во најстариот протокол за сулфур и Националниот план за намалување на емисиите (NERP) за големи согорувачки постројки, целите не се исполнети заради фактот што сè уште не е инсталиран десулфуризатор и филтер за прашина во најголемата по капацитет постројка за производство на електрична енергија.

Во однос на PM10 и PM2.5 целите не се исполнети заради масовната употребата на дрва за затоплувањево најголем дел во домаќинствата како и за затоплување на многу административните капацитети, стариот возен парк каде што доминираат возилата со стандард до ЕУРО 3 со околу 70% како и работата на индустриските производствени капацитети. Во земјата во најголем дел за производство на електрична енергија се користи домашен високо калоричен јаглен и не се имплементирани НДТ. Големо влијание имаат и геоморфолошките карактеристики на нашата земја, во која повеќето урбани средни се сместени во котлини, што е причина за појава на температурна инверзија на воздухот и постојан раст на концентрациите загадувачките супстанции се до промена на метеоролошката состојба. Оваа појава е особено карактеристична за зимскиот период. Ретките надминувања на граничните вредности на NOx се јавуваат во урбаните средини заради високата фреквенција на сообраќајот додека надминувањата на озон се јавуваат особено во летниот период и во јужниот дел во земјата заради високата сончева радијација.

4. Кој е очекуваниот тренд на емисии на загадувачки супстанции?

4.1. Кој е очекуваниот тренд на емисиите на SO₂, NO_x, цврсти честички, CO, VOC, NH₃, тешки метали и тешко разградливи органски соединенија?

За SOx е тешко да се процени каков ќе биде трендот, зависи од статусот на имплементација на најдобрите достапни техники во РЕК Битола. Во однос на NOx се очекува трендот да биде постојан или многу слабо опаѓачки. Трендот на NH₃ е континуирано опаѓачки и зависи генерално дали бројот на животни и понатаму ќе опаѓа. Се очекува трендот на NMVOC да биде променлив бидејќи емисиите зависат од повеќе извори.

Во однос на емисиите на Pb, Cd и Hg како и на тешките разградливи супстанции се очекува трендот да остане ист или да опаѓа, кај PCB во иднина трендот ќе зависи од работата на фабриката за акумулатори, додека кај HCB ќе зависи од процесот за производство на акумулатори. Трендот на емисиите на цврсти честички и PAHs се очекува да опаѓа со зголемувањето на примена на обновливи извори и проширувањето на гасификационата мрежа но заради високите фискални импликации на имплементација на овие мерки се очекува благо опаѓачки тренд. Сепак, подетална анализа може да се направи за сите загадувачки супстанции по дефинирање на проекциите кои треба да се изработата во рамките на проектот

“Поддршка во имплементација на директивите за воздух” од IPA 2 програмата, кој треба да започне на крајот од оваа година.

5. Колку се ефикасни одговорите?

5.1. Кои се одговорите за решавање на проблемите со квалитетот на воздухот?

Одговорите за решавање на проблемите со квалитетот на воздухот лежат во меѓународните договори и ЕУ директивите во кои се дефинираат цели за редукација на загадувачките супстанции. Целта на меѓународната и европската политика против загадување на воздухот е „да се достигне ниво на квалитет на воздухот кое не предизвикува неприфатливо влијание и ризик врз човековото здравје и животната средина“. За таа цел на меѓународно ниво е донесена Конвенцијата за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP-Convention of Long Range Transboundary Air Pollution) од 1979 година и осумте протоколи кон неа. Европската задница пак како членка на оваа конвенција и протколите кон неа пристапи кон преносот на последните три протоколи во Европските директиви. Од европските директиви најважни се Директивата за чист воздух 2008/50/ЕС во која се дефинирани граничните и целните вредности за нивото на концентрација на загадувачки супстанции како SO₂, NO₂, PM₁₀, PM_{2.5}, Pb и O₃, директивата 2004/107/ЕС, која дефинира гранични и целни вредности за тешките метали Cd, Hg, Ni, As и за бензоапирен, Директивата за ограничување и редукација на емисии во воздухот, односно Директивата за национални граници –плафони 2010/81/ЕС заменета со 2016/2248/ЕС. За ограничување на емисиите од индустријата Директивата 2010/75/ЕЦ и најновата Директива за намалување на емисиите од средни согорувачки постројки - 2015/2193/ЕС. Потоа, Директиви за квалитетот на бензините и дизел горивата и содржината на сулфур на одредени течни горива (1998/70/ЕС, 1999/32/ЕС, 2009/30/ЕС). Во однос на редукација на емисиите на VOCs Директивите за ограничување на пареи при точење на бензин 2009/126/ЕС и 2014/69/ЕС и Директивите за растворувачи за намалување на емисиите од индустриска употреба на органски растворувачи 1994/63/ЕС, имаат за цел да ги ограничат емисиите на испарливи органски соединенија (VOCs). Со целосна имплементација на овие директиви, кои се транспонирани или ќе се транспонираат во националното законодавство, се очекува намалување на емисиите на загадувачките супстанции во воздухот, а со тоа и подобрување на квалитетот.

5.2. Што е направено за да се исполнат целите на CLRTAP, директивата за национални граници-плафони за емисии и националните стратегии?

Република Северна Македонија како членка на протоколите од почеток на 2011 година и кандидат земја за членка на Европската унија е должна во целост да ги исполнува барањата наведени во ратификуваните договори и националното законодавство во кои ги транспонира ЕУ директивите за воздух. Еден од начините на исполнување на целите за воздух од меѓународните договори и националното законодавство е имплементација на законот за квалитет на амбиентен воздух и подзаконските акти, како имплементација на мерките дефинирани во националните и локалните плански документи.

Во однос на индустрискиот сектор, преземените мерки се однесуваат на имплементација на најдобри достапни техники особено во металуршкиот сектор и секторот за производство на електрична енергија. Изминатите години преземаа низа мерки при што зголемена е примената на чисти горива како природен гас во топланите, потоа зголемена е потрошувачката на гас и пелети на сметка на фосилните горива, интензивно се работи на подигнување на јавната свест кај граѓаните преку примена на напредната технологија за пристап на податоци, има подобрување на јавниот превоз како и се поголема примена на кодот за добра земјоделска пракса.

5.3. Дали националните стратегии ги покриваат сите загадувачки супстанции подеднакво?

Во 2012 година Владата ги усвои првите два национални стратешки документи за заштита на квалитетот на воздухот Национален план за заштита на амбиентниот воздух за период 2013-2018 година и Национална програма за постепено намалување на емисиите на одредени загадувачки супстанции за периодот 2012-2020 година. Националниот план за заштита на амбиентниот воздух ја прикажува ситуацијата со квалитетот на воздухот, ги дефинира мерките за заштита и подобрување на квалитетот на амбиентниот воздух на национално ниво по сектори (енергетика, индустрија, сообраќај, земјоделство и отпад) и ги дефинира сите соодветни институции одговорни за спроведување на мерките за периодот 2013-2018 година. Овие стратегии се однесуваат на загадувачките супстанции сулфур диоксид, азотни оксиди, амонијак, испарливи органски соединенија (VOCs), TSP и јаглерод моноксид. Во 2019 година беше донесен План за чист воздух и програми за 2019 и 2020 година, кои најмногу се однесуваат на мерки за намалување на концентрациите на цврсти честички преку замена на начинот на затоплување односно употребата на фосилни горива со чисти горива во административните капацитети. Во однос на тешките метали-НМ и тешко разградливите соединенија-POPs, со исклучок на Законите за ратификуваните протоколи кои се однесуваат на нив, дел од дефинираните мерки имаат влијание на нивната редукција.

6. Клучни пораки за темата

Во 1990 година вкупните национални емисии на загадувачките супстанции меѓу кои и оние кои предизвикуваат ацидификација, еутрофикација или претставуваат прекурсори на цврсти честички се генерално намалени во испитуваниот период. Трендот е кај повеќето променливи и во последните десет години и опаѓачки, а причините за ова намалување се должат на пониските емисии од намалената потрошувачка на јаглен во производство на енергија, запрено индустриско производство или воведување на НДТ, како и намалена потрошувачка на цврсти горива во домаќинствата на сметка на примена на гас и пелети.

Сепак, и покрај намалените емисии не се постигнати целите за емисии на SOx и прашина од националните и меѓународните договори, а нивно постигнување се очекува со имплементацијата на активностите во РЕК Битола од Фаза I – кои се однесуваат на Редукција на прашина, преку реконструкција на електростатски преципитатор и замена на ID-вентилатори и канали за издувни гасови и Фаза II инсталација на десулфуризатор.

Во однос на состојбата со квалитетот на воздухот забележани се надминувања на граничните вредности за концентрациите на цврсти честички на сите мерни места, додека во однос на озонот и азотните оксиди ретко се забележани надминувања на стандардите. Имајќи предвид дека најголем извор на емисии на цврсти честички е примената на фосилни горива, постигнување на стандардите на цврсти честички се очекува со примена на долгорочни мерки како проширување на гасификационата мрежа и зголемена употреба на обновливи извори на енергија.

Со исклучок на амонијакот, кај кој клучен извор е земјоделието и неметанските испарливи соединенија кај кои клучен извор е употребата на растворувачи, најчести извор на емисии на загадувачки супстанции се употребата на јаглен и мазут за производство на електрична енергија и примената на фосилни горива во домаќинствата и административните капацитети, по што следат индустриските процеси и сообраќајот.

Загадениот воздух претставува сериозен ризик по здравјето на населението. Поради тоа, потребно е обезбедување на повеќе финансиски средства со цел имплементација на подолгорочни мерки за подобрување на квалитетот на воздухот, кои ќе придонест за намалување на емисиите од клучните извори и постигнување на националните цели и стандарди.

7. Кои активности се/треба да се превземат?

За постигнување на сите национални цели и подобрување на квалитетот на воздухот потребно е целосна имплементација на мерките дефинирани во Националниот план за квалитет на воздух, Националниот план за редукција на емисии од големи согорувачки постројки, како и локалните планови и тоа Планот за квалитет на воздух за агломерацијата Скопски регион и Плановите и мерките за квалитет на воздух на ниво на општина (Битола, Тетово и Велес и Струмица) со особен акцент на примена на мерките со кои би се редуцирале емисиите и концентрациите на цврстите честички во воздухот. Воедно потребно е и останатите општини кои се соочуваат со овој проблем да изготват планови и да отпочнат со имплементација на мерки на локално ниво. Досега преземени се голем број на мерки, но сеуште треба уште многу да се вложува и да се работи со цел намалување на загадувањето и подобрување на квалитетот на воздухот. Имено, потребно е:

- Да се продолжи со зголемување на производството на електрична енергија од обновливи извори и да се спроведат мерките од Националниот план за редукција на емисии од големи согорувачки постројки особено воспоставување на десулфуризатор и филтер во РЕК Битола, со што би се намалиле емисиите на прашина и сулфур диоксид од оваа инсталација.
- Да се продолжи со трендот на замена на дрвото за огрев со почисти горива преку продолжување на примената на започнатите национални и локални програми за субвенции за набавка на клима уреди и печки на пелети. Дополнително, проширувањето на мрежата на централното парно греење може ефективно да ја намали употребата на дрва за греење во домаќинствата, а со тоа да е влијае на подобрување на квалитетот на воздухот во урбаните средини.
- Да се прошири примарната гасификациона мрежа и да се воспостави дистрибуциона мрежа на гас со цел приклучување на сè поголем број објекти во особено во поголемите градови
- Да се намалат емисиите од сообраќај преку зајакнување на градскиот превоз (обновување на возниот парк и зголемување на фреквенцијата на автобуси), обновување на возниот парк и доделување на субвенции за користење на почисти горива и целосна имплементација на измените на Законот за возила кои се однесуваат на воведување еколошки налепници.
- И покрај што веќе се спроведени најдобрите достапни техники во голем број на инсталации, потребно да се спроведат и во сите оние инсталации во кои досега не се спроведени со цел намалување на емисиите од индустријата, особено овој тренд треба да продолжи кај големите индустриски капацитети во секторот производство на електрична енергија и металуршкиот сектор.
- Другите сектори на емисии имаат помало влијание врз квалитетот на воздухот, но сепак, мерките за подобрување на управувањето со отпад, вклучително и спроведување на забраната за нелегално палење отпад и подобрување на земјоделските практики може да придонесе кон подобрување на квалитетот на воздухот на локално ниво.

8. РЕФЕРЕНЦИ

[1] МЖСПП, Информативен извештај за инвентарот за период 1990-2018 година, Скопје, мај, 2020.

http://air.moepp.gov.mk/wp-content/uploads/2020/09/IIR_North-Macedonia_1990_2018.pdf

[2] МЖСПП, Национален план за редукција на емисии од големи согорувачки постројки за период 2018-2027 година, Скопје, април, 2017.

[3] План за чист воздух <https://vlada.mk/PlanZaChistVozduh>

[4] Програма за намалување на аерозагадување за 2019 година, Службен весник на РСМ бр. 18/19, 181/19 и 236/19.

[5] Програма за намалување на аерозагадување за 2020 година, Службен весник на РСМ бр. 277 од 28.12.2019.

Воздух - Листа на индикатори и нивниот прогрес

Код на индикатор	Име на индикатор	Цел	Кога треба целта да се оствари	Тренд	Каде сме кон остварување на целта
МК НИ 001	Емисии на супстанции што предизвикуваат киселост	Редукција на емисии на супстанции што предизвикуваат киселост	Секоја година се исполнуваат целите од CLRTAP протоколите, почнувајќи од 2010 година Целите од NERP за LCP во период 2018-2017 година	→ (1990-2010) ↘ (2011-2018)	NOx ☒ SOx ☒ ☒ (Целта е остварена за два CLRTAP протокола а не е за еден CLRTAP протокол како и плафон за LCP од NERP)
МК НИ 002	Емисии на озонски прекурсори	Редукција на емисии на озонски прекурсори	Секоја година се исполнуваат целите од протоколите почнувајќи од 2010 година Целите од NERP за LCP во период 2018-2017 година	→ (1990-2011) ↘ (2012-2018)	NOx ☒ SOx ☒ ☒ NMVOC ☒ CH ₄ ☐
МК НИ 004 - 1	Надминување на граничните вредности за квалитет на воздух во урбани подрачја - SO ₂	Намалување на концентрациите на SO ₂ со цел намалена изложеност на популацијата	Часовната гранична вредност треба да се достигне до 1 јануари 2012 година а дневната и годишната гранична вредностиза SO ₂ треба да се постигнат од 2005 година веднаш со донесување на Уредбата	↘ (2004-2019)	☒ Кон целта

Код на индикатор	Име на индикатор	Цел	Кога треба целта да се оствари	Тренд	Каде сме кон остварување на целта
МК НИ 004 – 2	Надминување на граничните вредности за квалитет на воздух во урбани подрачја - PM10	Намалување на концентрациите на PM10 и со цел намалена изложеност на популацијата	Среднодневната и годишната гранична вредност за NO2 Треба да се постигнат почнувајќи од 1 јануари 2012 година	Тренд на изложеност ↕ (2004-2015) ↘ (2016-2019)	☒ Далеку од целта на сите мерни места освен Лазарополе и Кочани во 2019 година
МК НИ 004 – 3	Надминување на граничните вредности за квалитет на воздух во урбани подрачја - NO ₂	Намалување на концентрациите на NO2 со цел намалена изложеност на популацијата	Часовните и годишните граничните вредности за NO2 Треба да се постигнати почнувајќи од 1 јануари 2012 година	Тренд на изложеност ↕ (2004-2011) ↘ 2019	☒ Кон целта. Населението било изложена на NO ₂ од 3-8 дена во период 2005-2007 вредност Во периодот од 2004 до 2019 година изложеноста на населението била од 0 до 69 %
МК НИ 004 – 4	Надминување на граничните вредности за квалитет на воздух во урбани подрачја - O ₃	Намалување на концентрациите на O ₃ и не надминување на целните вредности и долгорочните цели и намалување на изложеноста на населението	Целните вредности и долгорочните цели треба да се постигнати почнувајќи од 22.06.2005 година веднаш со донесување на Уредбата	Тренд на изложеност ↗ (2004-2006) ↘ (2007-2012) ↕ (2004-2006 и 2013-19)	☒ Кон целта. На неколку мерни места се јавуваат надминувања на целна вредност и долгорочна цел а изложеноста на населението е од 0% до 43%
МК НИ 050 - 1	Емисија на основни загадувачки	Намалување на вредноста на вкупни годишни SO _x емисии со	Секоја година се исполнуваат целите од	→ (1990-2010) ↘ (2011-2018)	☒ Целта во однос на протоколите е

Код на индикатор	Име на индикатор	Цел	Кога треба целта да се оствари	Тренд	Каде сме кон остварување на целта
	супстанции - сулфурни оксиди (SO _x)	<p>цел да не се надминат емисиите од базната година 1990, 30% да се намалат емисиите во однос на 1980 година и да не се надмине горната граница плафон за 2010 година од 130 kt.</p> <p>Да не се надмине горна граница-плафон од 6191 t во 2018 година согласно NERP за LCP</p>	<p>протоколите почнувајќи од 2010 година</p> <p>Целите од NERP за LCP треба да се остварат во период 2018-2027 година</p>		<p>остварена за два протокола не е остварена за Протоколот кон CLRTAP за намалување на емисиите на сулфур или на нивното прекугранично пренесување најмалку за 30 проценти. Целта од NERP за LCP за 2018 не е постигната.</p>
МК НИ 050 - 2	Емисија на основни загадувачки супстанции – азотни оксиди (NO _x)	Одржување и евентуално понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии за 2018 година	<p>Секоја година се исполнуваат целите од протоколите почнувајќи од 2010 година</p> <p>Целите од NERP за LCP во период 2018-2017 година</p>	<p>→ (1990-2010)</p> <p>↘ (2011-2018)</p>	☑ Кон целта
МК НИ 050 - 3	Емисија на основни загадувачки супстанции – неметански испарливи органски соединенија (NMVOC)	Да не се надминува националната граница-плафон за NMVOCs од 30 kt и евентуално континуирано намалување на вредноста на вкупни годишни емисии за 2018 година преку постојана работа во рамките на NFR	Секоја година се исполнуваат целите од протоколите почнувајќи од 2010 година	↕ (1990-2018)	☑ Кон целта

Код на индикатор	Име на индикатор	Цел	Кога треба целта да се оствари	Тренд	Каде сме кон остварување на целта
		категиите кои најмногу придонесуваат во вкупните емисии на NMVOCs			
МК НИ 050 - 4	Емисија на основни загадувачки супстанции – Емисија на амонијак (NH ₃)	Да не надминува националната граница-плафон за NH ₃ од 12 kt и континуирано намалување на вредноста на вкупни годишни емисии за 2018 година преку редукција на емисиите од NFR категоријата 3 Земјоделство која најмногу придонесува во вкупните емисии на NH ₃	Секоја година се исполнуваат целите од протоколите почнувајќи од 2014	↘ (1990-2018)	☑ Кон целта
МК НИ 050 - 5	Емисија на основни загадувачки супстанции – јаглерод монооксид (CO)	Понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии	/	↕ (1990-2009) ↘ (2010-2018)	☑ Кон целта
МК НИ 061	Емисии на цврсти честички - вкупни суспендирани честички (TSP), честички со големина до 10 микрометри (PM10) и 2,5 микрометри (PM2,5)	Понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии со цел намалување на концентрациите на овие загадувачки супстанции	/	↕ (1990-2018)	☑ Кон целта
МК НИ 062 – 1	Емисија на POPs - PAHs Полициклични ароматични	Одржување и понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии со цел	Секоја година почнувајќи од 2010 година	↕ (1990-2011) ↘ (2012-2018)	☑ Кон целта

Код на индикатор	Име на индикатор	Цел	Кога треба целта да се оствари	Тренд	Каде сме кон остварување на целта
	јаглеводороди	да не се надминат емисиите од базната година 1990 година			
МК НИ 062 – 2	Емисија на POPs - PCBs Полихлорирани бифенили	Одржување и понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии	Секоја година почнувајќи од 2010 година	↕ (1990-2018)	☑ Кон целта
МК НИ 062 – 3	Емисија на POPs - PCDD/F Диоксини и фурани	Одржување и понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии со цел да не се надминат емисиите од базната година 1990 година	Секоја година почнувајќи од 2010 година	↕ (1990-1997)	☑ Кон целта
МК НИ 062 – 4	Емисија на HCB Хексахлоробензен	Одржување и понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии со цел да не се надминат емисиите од базната година 1990 година	Секоја година почнувајќи од 2010 година	↕ (1990-2004) ↘ (2005-2018)	☑ Кон целта
МК НИ 063 -1	Емисија на тешки метали - Pb олово	Одржување и понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии со цел да не се надминат емисиите од базната година 1990 година	Секоја година почнувајќи од 2010 година	↕ (1990-1997) ↘ (1998-2018)	☑ Кон целта
МК НИ 063 -2	Емисија на тешки метали - Cd кадмиум	Одржување и понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии со цел да не се надминат емисиите од базната година 1990 година	Секоја година почнувајќи од 2010 година	↕ (1990-1997) ↘ (1998-2004) → (2005-2018)	☑ Кон целта
МК НИ 063 -3	Емисија на тешки метали - Hg жива	Одржување и понатамошно намалување на вредноста на	Секоја година почнувајќи од 2010	↕ (1990-2002) ↘ (2003-2018)	☑ Кон целта

Код на индикатор	Име на индикатор	Цел	Кога треба целта да се оствари	Тренд	Каде сме кон остварување на целта
		вкупни годишни емисии за 2018 година со цел да не се надминат емисиите од базната година 1990 година	година		
МК НИ 063 -4	Емисија на тешки метали - As арсен	Понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии	/	↕ (1990-1998) ↘ (1999-2018)	☒ Кон целта
МК НИ 063 -5	Емисија на тешки метали - Ni никел	Понатамошно намалување на вредноста на вкупни годишни емисии	/	↕ (1990-2009) ↘ (2010-2018)	☒ Кон целта

Позитивен развој

↗ Позитивен растечки тренд

↘ Позитивен опаѓачки тренд

Кон целта

Неутрален развој

→ Постојан тренд

↕ Променлив тренд

Мешан прогрес

Негативен развој

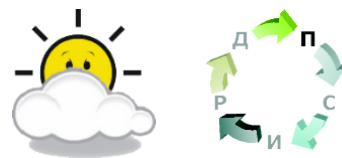
↗ Негативен растечки тренд

↘ Негативен опаѓачки тренд

Далеку од целта

МК - НИ 001

ЕМИСИИ НА СУПСТАНЦИ ШТО ПРЕДИЗВИКУВААТ КИСЕЛОСТ

Дефиниција

Индикаторот ги следи трендовите на емисиите од антропогени извори на супстанците што предизвикуваат киселост, односно процеси на закиселување во воздухот. Тоа се азотни оксиди, и сулфур диоксид, при што можноста за предизвикување киселост на секоја од нив се мери според потенцијалот за закиселување.

Индикаторот, исто така, обезбедува информации за емисиите по сектори: производство и претворање на енергијата, патен и друг транспорт, индустрија (од процеси и енергија), фугитивни емисии, отпад, земјоделство и останати сектори.

Единици

- kt (еквивалент на закиселување)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во вкупната редукција на емисиите на загадувачките супстанции кои предизвикуваат закиселување на воздухот?

Клучна порака

За споредба со 1990 година во 2018 година, вкупните емисии на загадувачките супстанции кои предизвикуваат закиселување се намалени за околу 45% (SO_x) односно 59% (NO_x).

Главниот извор на емисија за двете супстанции Производство и дистрибуција на енергија учествува со највисока редукција споредбено со 1990 за околу 48% (SO_x) односно 79% (NO_x).

Особено се забележува пад во период 2011–2018 година поради намалувањето на потрошувачката на јаглен и понискиот капацитет за работа на втората по големина електрана РЕК Осломеј (од 12 на 5 месеци и помалку), што се припишува на ограничени количини јаглен. Намалувањето на азотните оксиди пак се должи на модернизација на блоковите на РЕК Битола.

Значителна редукција на SO_x се очекува по воведување на десулфуризација во најголемата инсталација за производство на електрична енергија РЕК Битола.

Азотните оксиди се веќе редуцирани од секторот производство на енергија и понатамошна редукција во следните години се очекува од секторот сообраќај со обновување на возниот парк и подобрување на јавниот превоз, но и во иднина со воведување на построги гранични вредности за емисиите кои ги испуштаат големите согорувачки постројки.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на загадувачките супстанции кои предизвикуваат закиселување на воздухот?

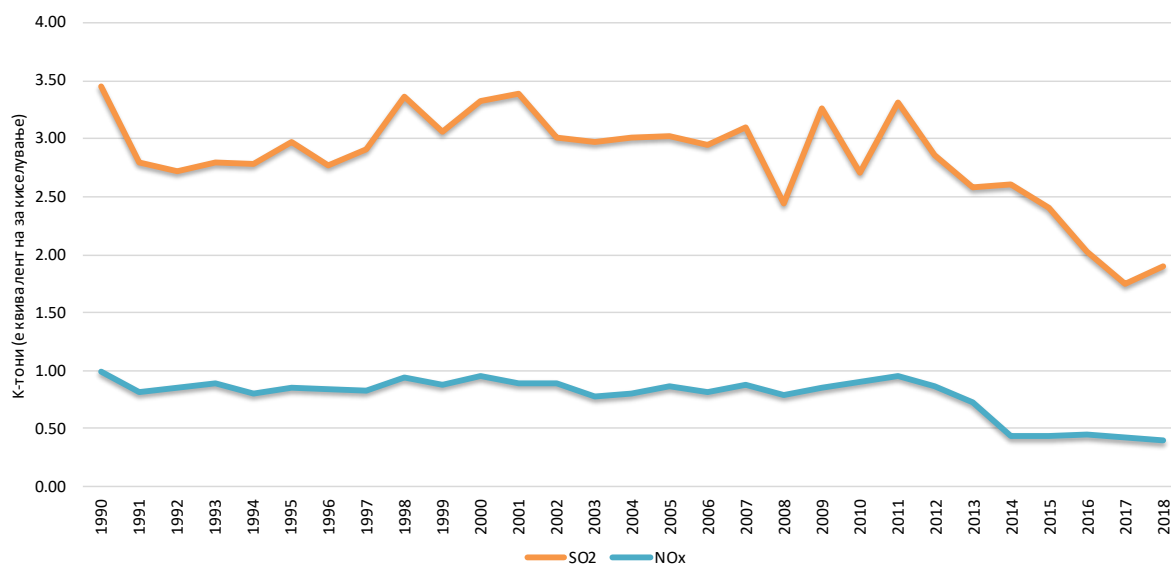
Во 2018 година вкупните национални емисии на супстанците кои предизвикуваат киселост изнесуваат 60.91kt за SO_x и 18.55 kt за NO_x. Клучен извор на емисија во вкупните национални емисии на загадувачките супстанции кои предизвикуваат закиселување на воздухот има секторот Производство и дистрибуција на енергија кој учествува со 88.37% во вкупните емисии

на SOx и 27.65% во вкупните емисии на NOx. Главен извор е секторот Патен сообраќај со удел од 36%, потоа следуваат Индустрија (Согорувачки процеси) со удел од 19% и Непатен сообраќај со удел од 9% и Секторот Домаќинства и административни објекти учествува со удел од 5% додека останатите сектори незначително учествуваат во вкупните емисии на азотни оксиди.

Оценка

На подолу дадениот графикон прикажан е годишен тренд на емисиите на загадувачките кои предизвикуваат закиселување за период 1990 до 2018 година.

Графикон 1. Тренд на емисии за азотни оксиди и сулфур диоксид

Може и во двата случаи да се забележи променлив тренд со опаѓачки карактер започнувајќи од 2012-2013 година. Причините за намалувањето во последните години се должат на значително намалените емисии од индустријата за производство на енергија заради намалена работа на РЕК Осломеј и модернизација на котлите на РЕК Битола и намалената потрошувачка на јаглен и мазут. Заради стариот возен парк (со околу 70% од автомобилите припаѓаат на ЕУРО класа 0-3 нема значителни редукции на емисија на оваа загадувачка супстанца од патниот сообраќај. Воедно треба да се напомене дека заради расположливост на детални податоци за возниот парк за последните неколку години за период 2014-2018 година се применува методологија на пресметка на емисиите на ниво 2, додека за претходните години пресметките се вршени во примена на методологија на ниво 1. Веќе се работи на примена на методологија на ниво 3, која би се применила на целокупниот тренд и би се запазила конзистентноста на пресметка. Поголем прогрес во редукција на емисиите на NOx се очекува со обновување на возниот парк, подобрување на јавниот превоз и зголемување на уделот на обновливи извори во производство на електрична енергија, како и дефинирање на построги ГВЕ во ИСКЗ дозволата на РЕК Битола во која ќе бидат дадени активности за дополнително намалување на емисиите на азотни оксиди преку процес на модернизација на блокот 1 од термоелектраната.

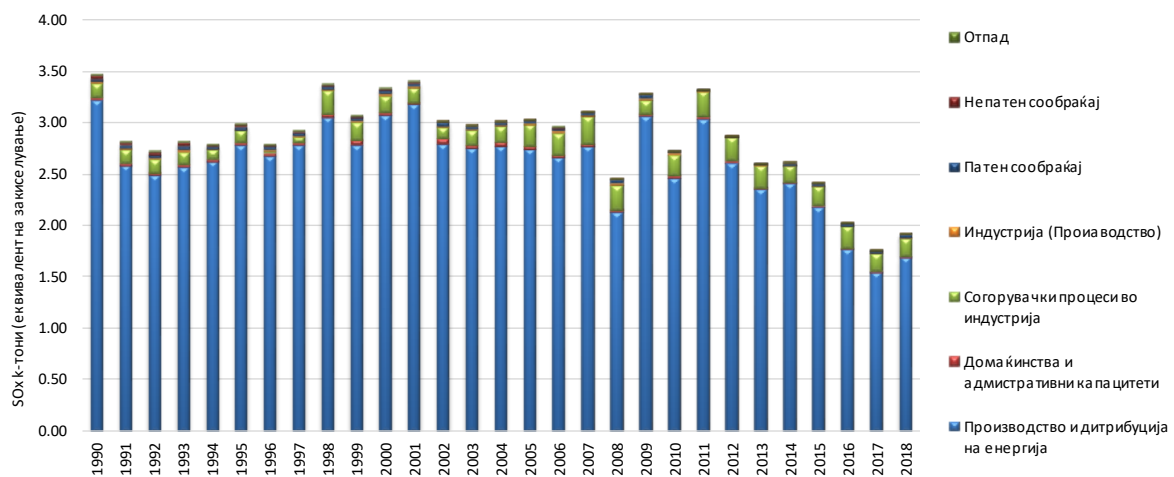
Во период од 2012 година до денес започнува тренд на опаѓање на SOx заради намалена потрошувачка на јаглен и мазут во термоелектраните. Сепак, нема значителна редукција на оваа загадувачка супстанца споредбено со другите европски земји бидејќи во инсталациите за производство на електрична енергија не се спроведени најдобри достапни техники за редукција на сулфурните оксиди кои произлегуваат од употребата на јаглен со голема количина на сулфур. Од друга страна намалени се емисиите на SO₂ од согорувањето на

горивата во индустријата и административните капацитети што се должи на примената на мазут со содржина на сулфур до 1%. Сепак, оваа редукција нема значително намалување на вкупните емисии имајќи предвид дека уделот на емисии од инсталациите за производство на електрична енергија е клучен и во 2018 година изнесува околу 86% , според што за значително намалување на емисиите од истиот потребно е примена на десулфуризација во најголемата термоелектрана РЕК Битола.

За да се направи пак оценка уделите на различните сектори во целокупниот извештаен период, направена е пресметка на емисиите по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html)

На следниот графикон се прикажани националните емисии по SNAP сектори за период 1990-2018 од каде може да утврди уделот на изворите во целокупниот тренд. Со цел усогласеност со Инвентарот кој се доставува во Обединетите нации и ЕЕА, не се земени предвид другите сектори како природни извори кои не се вклучуваат во вкупните национални емисии.

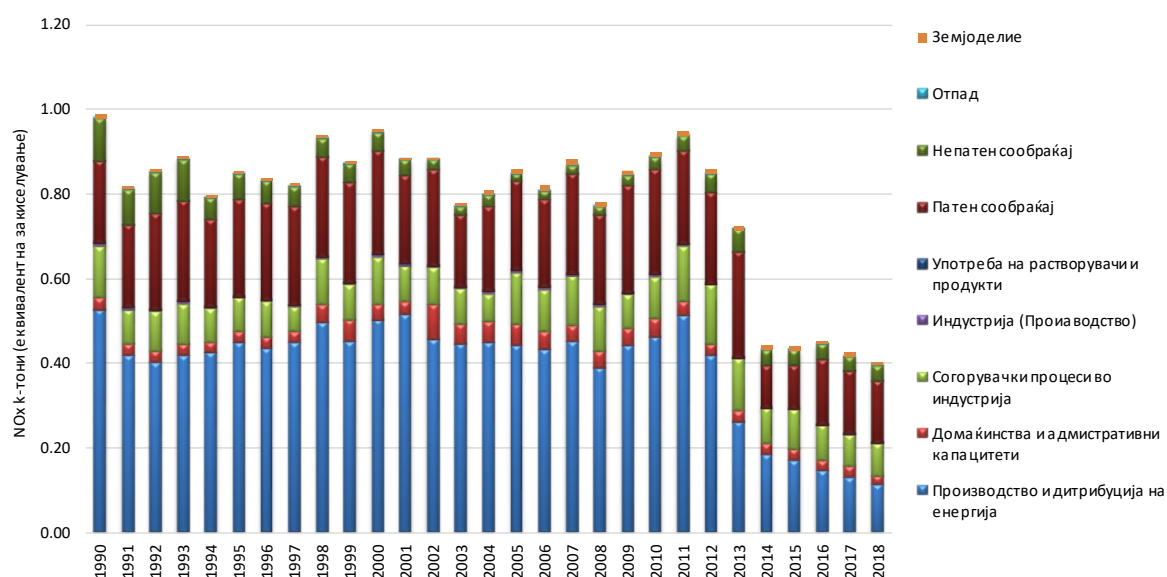
Графикон 2. Вкупни емисии на SOx по сектори на годишно ниво

Секторот Производство и дистрибуција на енергија е клучен и доминантен извор во просек од 80-90 % во целиот извештаен период. Така, во 2018 година, речиси сите емисии на SOx потекнуваат од секторот Производство и дистрибуција на енергија (88%). Околу 4.3% од вкупните национални емисии на SOx потекнуваат од непатниот сообраќај..

На следниот графикон се прикажани националните емисии на втората загадувачка супстанца, која предизвикува киселост по SNAP сектори за период 1990-2018 година, од каде може да утврди уделот на изворите во целокупниот тренд.

Графикон 3. Вкупни емисии на NOx по сектори на годишно ниво

Имајќи предвид дека азотните оксиди се еден од производите при процесот на согорување на горивата, во целиот период 1990-2018 година во вкупните емисии на овие загадувачки супстанции изразени како азот диоксид најголем удел имаат три NFR категории, и тоа: 1A1 Производство на енергија, 1A2 Согорување во производни индустрии и градежништво и 1A3 Транспорт. Во 1990 година овие категории учествуваа во вкупните емисии на NO_x со удели од 28%, 24% и 39% соодветно, додека во 2018 година емисиите се намалени за 79%, 53% и 24%, соодветно од секоја од наведените категории, споредено со 1990 година.

Во однос пак на постигнатите цели во 2018 година, емисиите на NO_x и SO_x се под националните граници плафони дефинирани во Гетеборшкиот протокол и Правилник за количините на горните граници-плафоните, под емисиите за базните години 1987 година за NO_x (согласно Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на испуштањето азотни оксиди или нивно прекугранично пренесување) и 1990 година за SO_x (согласно Протоколот во врска со понатамошното намалување на емисиите на сулфурни оксиди).

Сепак, не е постигната целта од намалување на сулфурни оксиди за 30 проценти споредбено со 1980 година (вкупните емисии на SO_x треба да изнесуваат 47kt или помалку). Оваа цел ќе се оствари со воведувањето на десулфуризација во РЕК Битола. Заради фактот што ова мерка не е имплементирана не е постигнат националниот плафон за редукција на емисија на SO_x од големи согорувачки постројки за 2018 година за оваа загадувачка супстанца, додека истиот беше постигнат за NO_x.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и секретаријатот на Обединетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprd6w/>. Во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите прикажани во извештајот со испратениот инвентар во февруари 2020 година.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата за пресметка на овој индикатор се базира на собирање и пресметка на податоци за емисиите на годишно ниво, на ниво на држава, на SO₂, и NO_x како вкупно, така и распределени по сектори, односно дејности.

Пресметките се во согласност со упатствата на Конвенцијата за прекуграничен пренос на аерозагадувањето - UNECE/EMEP Convention on Long-Range Transboundary Atmospheric Pollution (LRTAP Convention), како и употреба на SNAP – селективна номенклатура на аерозагадувањето. Во однос на овој индикатор, бидејќи треба да се изрази особината и потенцијалот на киселост, користени се фактори. Овие фактори изнесуваат за NO_x 0.02174 и за SO₂ 0.03125. Резултатите се изразени во килотони еквивалент на киселост.

- Методолошка несигурност и несигурност на податоците

Употребата на факторите со потенцијал за закиселување (ацидификација) водат до одредена несигурност. Исто така, во Република Македонија само во енергетскиот сектор се користат национални емисини фактори добиени врз основа на мерења. Во однос на останатите сектори се користат стандардни емисиони фактори од Упатството на ЕМЕП/ЕЕА за инвентарот на загадувачки супстанции во воздухот. Се претпоставува дека факторите се репрезентативни за Европа во целина; на локално ниво, може да се проценуваат различни фактори. Опсежна дискусија за несигурноста на овие фактори може да се најде во de Leeuw (2002). Во однос на ратата на активност несигурноста произлегува од податоците кои се преземаат од Статистичкиот годишник и останати извори. За дефинирање на ратата на активност која не е барана форма се прават експертски естимации кои содржат несигурност.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатство за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 година и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013> и <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на азотните и сулфурни оксиди зацртани се следните цели:

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на сулфурни оксиди зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - како цел има редовна инвентаризација на сулфурни оксиди, изразени како SO₂, и азотни оксиди изразени како NO₂ во килотони на година за период 1990- n-2, каде n е тековната година.
2. Гетеборшки протокол и Правилник за количините на горните граници-плафоните на емисиите на загадувачките супстанции со цел утврдување на проекции за одреден временски период кои се однесуваат на намалувањето на количините на емисиите на загадувачките супстанции на годишно ниво во кој е транспонирана Директива 2001/81/ЕС, воведуваат:

- национална граница – плафон за емисиите на сулфурни оксиди изразени како сулфур диоксид од 110 килотони
  - национална граница- плафон за емисиите на азотни оксиди изразени како азот диоксид од 39 килотони
3. Протокол за намалување на емисиите на сулфурни оксиди или на нивното прекугранично пренесување кој воведува цел:
    - Намалување од најмалку за 30 проценти на националните емисии на сулфурни оксиди изразени како сулфур диоксид сметајќи од 1980 г.
  4. Протоколот во врска со понатамошното намалување на емисиите на сулфурни оксиди, кој воведува цел:
    - емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) не треба да ги надминуваат емисиите во 1990 година.
  5. Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на испуштањето азотни оксиди или нивно прекугранично пренесување, кој воведува цел:
    - емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) не треба да ги надминуваат емисиите во 1987 година.
  6. Согласно договорот со Енергетска заедница усвоен е Националниот план за намалување на емисиите (NERP) од LCP (Големи согорувачки постројки), ги воведува следните плафони:
    - вкупниот плафон за SO_x од емисии од големи согорувачки постројки треба да изнесува:
      - 15855 тони за 2018-2023 година.
      - 12634 тони за 2024 година.
      - 9412 тони за 2025 година.
      - 6191 тони за 2026 година.
      - 6191 тони за 2027 година.
    - вкупниот плафон за NO_x од емисии од големи согорувачки постројки треба да изнесува:
      - 15505 тони за 2018 година.
      - 14088 тони за 2019 година.
      - 12672 тони 2020 година.
      - 11255 тони за 2021 година.
      - 9838 тони за 2022 година.
      - 8422 тони за 2023 година.
      - 7674 тони за 2024 година.
      - 6927 тони 2025 година.
      - 6179 тони за 2026-2027 година.

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори -Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето, како и ЕЕА
- Обврска за известување до Енергетската заедница согласно наведени национални плафони за NO_x и SO_x за период 2018-2027 година Националниот план за намалување на емисиите од големи согорувачки постројки.
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 001	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на супстанции што предизвикуваат ацидификација (закиселување)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот, 1990-2018 година
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	08.07.2020
Тип	Б	Подготвено/ ажурирано од:	Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	A.Krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 001 Емисии на супстанции што предизвикуваат ацидификација (закиселување)

EEA - Европска агенција за животна средина   IND-5-en Also known as: CSI 001 , APE 007
Emissions of acidifying substances

UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа   A1/1,2 - Emissions of pollutants into the atmospheric air

Каталог на индикатори за животна средина   32 - Emissions of the main air pollutants in Europe (EEA_CSI040/APE010)

SDG - Цели за одржлив развој   3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution
9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added
11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)

GGI - Индикатори за зелен раст   да

Кружна економија   не

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на озонските прекурсори: азотни оксиди, јаглерод моноксид, метан и неметански испарливи органски соединенија, предизвикани од антропогените активности, при што секој прекурсор се мери според својот потенцијал за формирање на тропосферски озон.

Индикаторот, исто така, обезбедува информации за емисиите по сектори: енергетски индустрии, патен и друг вид на транспорт, индустрија (процеси и енергија), друго (енергија), фугитивни емисии, отпад, земјоделство и друго (неенергетски).

Единици

- kt (NMVOC - еквивалент)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редуција на вкупните емисии на загадувачките супстанции прекурсори на озонот во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Емисиите на прекурсорите на озон во 2018 година во однос на 1990 година се намалени кај азотните оксиди (NOx) за 59%, кај неметанските испарливи органски соединенија (NMVOC) за 40%, јаглерод моноксид (CO) за 57%, а кај метанот (CH₄) во однос на 2016 година (за која има последни достапни податоци) се забележува пад за 8%.

Редуција на вкупните емисии на прекурсори на озонот се забележува особено во период 2011–2018 година поради намалувањето на емисиите на NOx и CO кои имаат најголем удел во вкупните емисии на прекурсори.

Намалувањето на NOx е како резултат на модернизацијата на РЕК Битола, пониска потрошувачката на јаглен и понискиот капацитет за работа на втората по големина електрана РЕК Осломеј (од 12 на 5 месеци и помалку), што се припишува на ограничени количини јаглен, додека намалувањето на CO е како резултат на намалена потрошувачка на фосилни горива.

Кај метанот се намалени емисиите од секторот енергетика заради намалена примена на фосилни горива и од земјоделие заради намалениот број на одгледуван добиток, шумски пожари и зафатнина на употребливо земјиште, но зголемени се емисиите од отпад заради зголемување на популацијата, потрошувачката моќ и баваната примена на стратегијата и легислативата за отпад.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на загадувачките супстанции кои се озонски прекурсори на озонот?

Специфична порака

Во 2018 година вкупните национални емисии на супстанциите кои предизвикуваат киселост изнесуваат 18.55 kt за NOx, 56.43kt за CO, 29 kt за NMVOC и 63.53 kt за CH₄.

Најголемиот дел од вкупните национални емисии има секторот **Енергетика**, кој учествува преку

28% во емисиите на NOx преку производство на енергија, кај CO, NMVOC и CH₄ со учество на емисии од согорувачките процеси во домаќинствата и административните капацитети изнесува 56% односно 19% кај NMVOC, додека во емисиите на метан со учество од 3.7%.

За Онските прекурсорни NOx, CO и NMVOC, друг клучен сектор е и **Сообраќајот (Патен и непатен)** кој учествува со 36%, 24% и 13% соодветно.

Кај емисиите на CH₄ клучни сектори се земјоделство, шумарство и употреба на земјиште со 47%, и отпад со 36%. Секторите **Земјоделие и Отпад** имаат значаен удел и кај NMVOC со удел од 15 и 14% соодветно, а Отпадот во вкупните емисии на CO учествува со 6%. **Употреба на растворувачи** пак учествува со 18% во вкупните емисии на NMVOC. **Фугитивните емисии** учествуваат со околу 9% во емисиите на CH₄ и NMVOC.

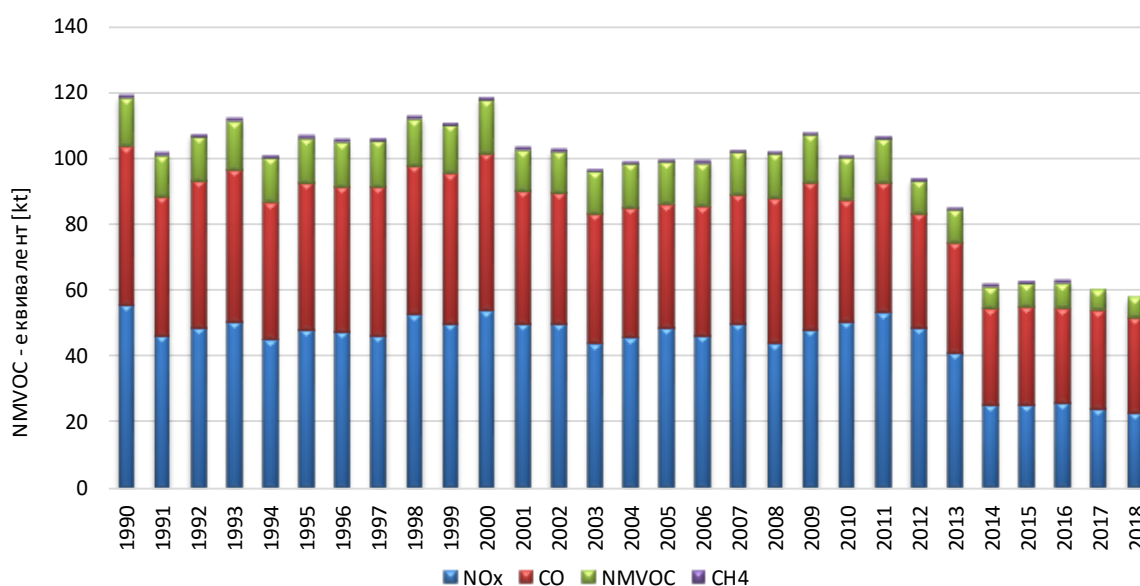
Оценка

Податоците користени за пресметка на прекурсорите на озон се преземени од Инвентарот на емисии на супстанции во воздухот по дадени сектори, односно дејности, подготвен во период 2019-2020 година за целиот временски период 1990-2018 година.

Инвентаризацијата на метанот како еден од прекурсорите на озон се врши по IPCC методологијата. Во рамките на Третата комуникација кон UNFCCC, подготвен е инвентар на стакленички гасови за период 1990-2016 година и од таму се земени податоците за емисии на метан по сектори.

Од направената инвентаризација на прекурсорите на озон може да се забележи дека трендот е променлив до 2011 година од кога добива опаѓачки карактер.

Графикон 1. Вкупни емисии на прекурсорни на озонот

Промените во количините на емисиите за NOx и CO од секторот сообраќај произлегуваат од промената на потрошените количини на дизел и бензин кај патничките возила. Во овој сектор од година на година се обновува возниот парк, но се зголемува и бројот на користени возила што придонесува да нема значителни намалувања на емисиите од сообраќај. Воедно треба да се потенцира дека методологија на пресметка на емисии на ниво 2 се применува во последните пет години што доведува и до намалување на емисиите на сите загадувачки супстанции. Потребно е повисоко ниво на пресметка да се користи за целиот период со што би се направила пореална оценка за трендот на емисии од секторот сообраќај.

Што се однесува до редукција на емисиите на NOx од енергетскиот сектор со спроведената

имплементација на IPPC директивата и воведувањето на најдобри достапни техники во инсталациите за производство на топлинска енергија, како и модернизација на постројките за производство на електрична енергија во 2013 година забележано намалување на емисиите на оваа загадувачка супстанца од енергетскиот сектор по 2013 година. Исто така, намалената потрошувачка на јаглен и мазут и намаленото производство на електрична енергија со постоечките енергетски капацитет доведува до намалување на емисиите на загадувачките супстанции кои произлегуваат од овој сектор. Количините на емисии на CO од несогорувачките објекти како домаќинствата најмногу зависи од употребата на дрва за затоплување. Овие емисии се намалуваат во последните години заради намалената потрошувачка на дрва, а зголемена на пелети и природен гас. Се очекува емисиите од овој сектор да се намалуваат и во иднина со зголемена примена на чисти горива а особено со проширување на мрежата за гасификација.

Директивата 1999/13/ЕС која се однесува на NMVOC емисии од примена на растворувачи во инсталации и одредени активности е делумно транспонирана (само во однос на граничните вредности) во националното законодавство, а не се воведени шемите за редуција за овие загадувачки супстанции. Од друга страна, транспонирањето на директивите 1994/63/ЕС и 2009/126/ЕС, кои се однесуваат на емисии од полнење и дистрибуција на бензин до бензинските станици е завршено, и во тек е имплементацијата на Законот за контрола на емисии на испарливи органски соединенија при користење на бензини. Имено, во тек е регистрација на инсталации за складирање, инсталации за полнење и празнење на мобилни контејнери и на бензински станици, согласно донесениот правилник.

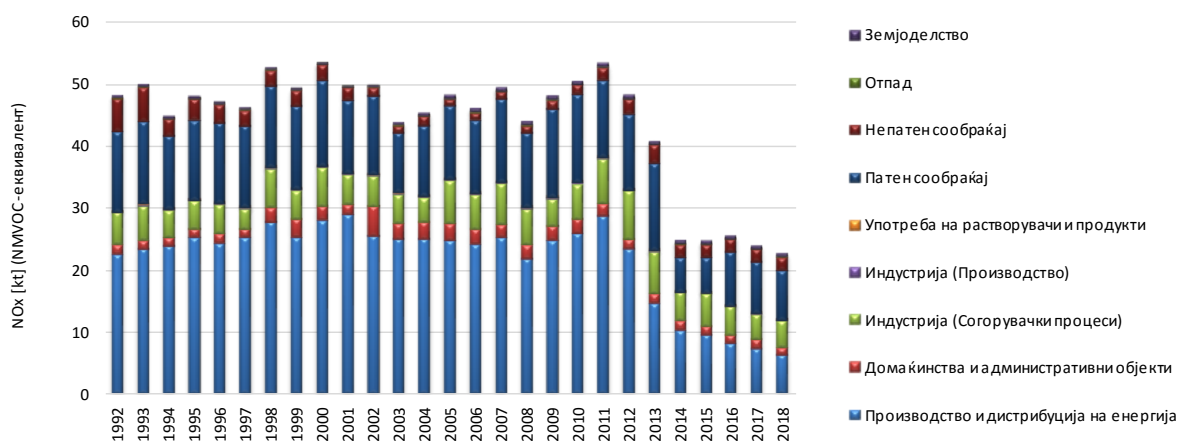
Сепак намалувањето на емисиите на NMVOC од спроведување на донесената и планираната регулатива се очекува да се постигне во наредните години.

Кај емисиите од стакленичкиот гас, метан, вкупните емисии се зголемуваат заради раст на емисиите во секторот отпад (најмногу од одлагање на цврстиот отпад) заради трендот на раст на количините на цврст отпад. Емисијата на метан од секторот земјоделие има опаѓачки тренд заради намален број на одгледуван добиток и намалените земјоделски површини. Намалување на емисиите на оваа загадувачка супстанца се очекува со спроведување на Законодавството за отпад.

Уделите на емисиите на озонските прекурсори по сектори и нивната доминација во текот на извештајниот период се прикажани на графиконите со број од 2-5 за секој озонски прекурсор одделно.

Азотни оксиди NOx

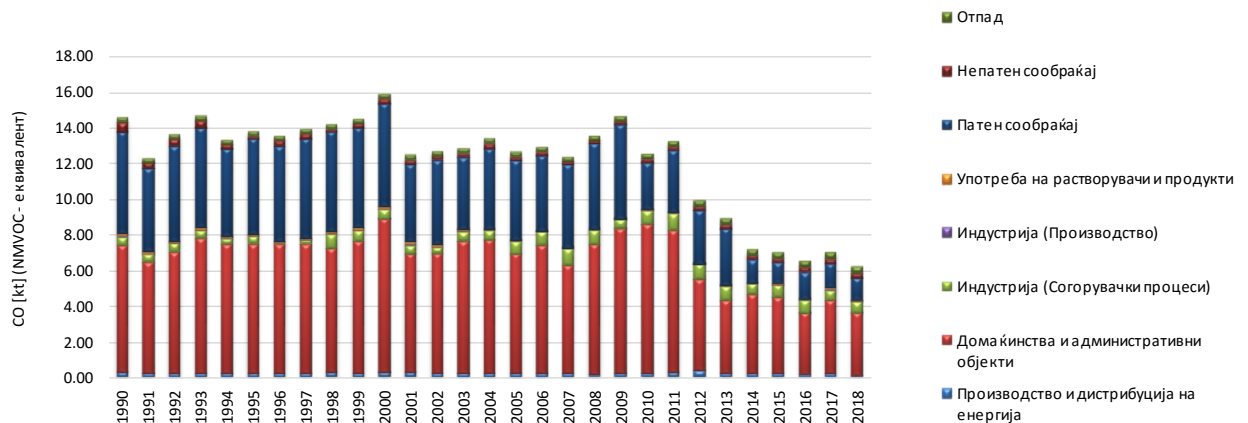
Графикон 2. Вкупни емисии на NOx по сектори на годишно ниво

Главните извори на емисии на NOx во 2018 година за оваа загадувачка супстанца се следните категории на извори: Производство и дистрибуција на енергија со удел со 28%, Патен сообраќај и непатен сообраќај со удел од 45% и Согорувачките процеси во индустрија со 19%, а во домаќинствата и административните капацитетите со 6% во вкупните национални емисии на NOx. Во текот на испитуваниот период се намалува уделот на емисии на NOx Производство и дистрибуција на енергија, поради намалена употреба на фосилни горива.

Јаглерод моноксид (CO)

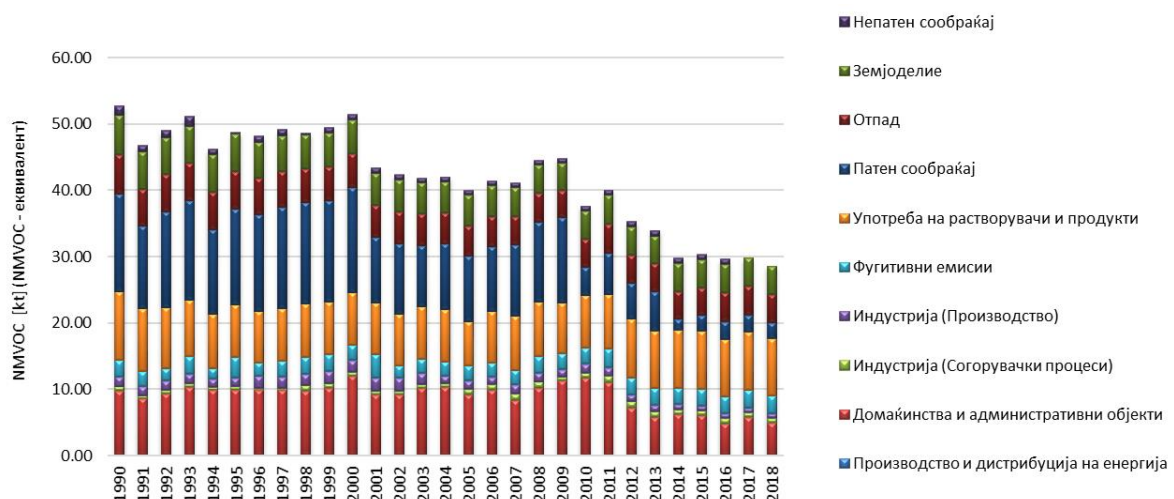
Графикон 3. Вкупни емисии на CO по сектори на годишно ниво

Речиси сите емисии на CO потекнуваат од секторот Енергетика и тоа главно од греење во домаќинствата (56%) и Патен и непатен сообраќај (24%), а помалку од согорувачките процеси во Индустрија (10%) и Отпад (6%). Емисиите од клучните извори се намалуваат во текот на испитуваниот период, но овие извори остануваат доминантни во целиот период.

Неметанските испарливи органски соединенија (NMVOCs)

Графикон 4. Вкупни емисии на NMVOC по сектори на годишно ниво

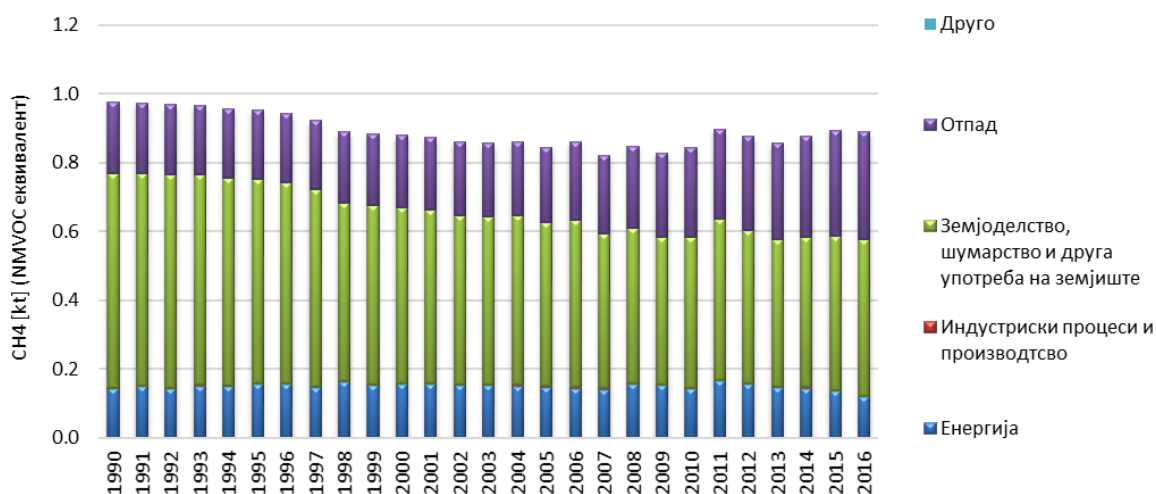

За разлика од останатите загадувачки супстанции каде клучните извори се еден до два сектори кај овие супстанции удел имаат повеќе сектори. Така, во 2018 година главни извори на емисија на NMVOC се Употреба на растворувачи (30%), согорување на фосилни горива од домаќинствата (16%), патен и непатен сообраќај (11%), Земјоделие (15%), Отпад (13%), и Фугитивни емисии со 9%.

Метан(CH₄)

Графикон 5. Вкупни емисии на CH₄ по сектори на годишно ниво

Што се однесува до емисиите на метан овде категоризацијата на емисии е направена во неколку сектора: Енергија, Индустрија, Земјоделство, Шумарство и употреба на природни ресурси и Отпад. Во 2016 година клучен е Секторот земјоделство, шумарство и употреба на земјиште со 47%, по што следат емисии кои произлегуваат од секторот Отпад со 36% и Енергетскиот сектор со 12%. Во целиот прегледен период емисиите од секторот енергетика и земјоделство се намалуваат, а од секторот отпад се покачуваат со што и се зголемува уделот на емисии на метан од овој сектор. Зголемувањето на емисии од секторот отпад е резултат на зголемената популација и бавното спроведување на Стратегијата за отпад.

Во однос пак на постигнатите цели во 2018 година, емисиите на NO_x и NMVOC се под националните граници плафони дефинирани во стариот Гетеборшкиот протокол и Правилникот за количините на горните граници-плафоните за 2010 година, во кој е транспонирана директивата 2001/81/ЕС, под емисиите за базните години 1987 година за NO_x (согласно Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на испуштањето азотни оксиди или нивно прекугранично пренесување) и 1988 година за NMVOC (согласно Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на емисиите на испарливите органски соединенија или на нивното прекугранично пренесување).

Воедно постигната е целта за редукација на емисија на NO_x од големи согорувачки постројки за 2018 година за оваа загадувачка супстанца.

За емисиите на CH₄ и CO во ЕУ нема одредена цел но имплементацијата на одредени директиви и протоколи ќе влијае на нивна натамошна редукација. Воедно метанот е еден од шесте гасови кои се опфатени во рамките на Кјото протоколот, кој нашата земја го има ратификувано во 2004 година.

Опфат на податоци: [excel](#)

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Податоците за емисии на NMVOC, CO и NO_x како вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR се преземени од следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprd6w/> каде се поставени во февруари 2020 година. Во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и

Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на собирање и пресметка на податоци за емисиите на годишно ниво на ниво на држава на CO, NMVOC, CH₄ и NO_x како вкупно, така и распределени по сектори, односно дејности.

Пресметките се во согласност со упатствата на согласно Упатството на ЕМЕП/ЕЕА односно методологијата на инвентаризација како и употреба на SNAP – селективна номенклатура на аерозагадувањето и за CH₄ согласно IPCC методологијата. Во однос на овој индикатор, бидејќи треба да се изрази особината за прекурсор на озонот, користени се фактори. Тие се дадени посебно за поедина загадувачка супстанција и тоа за NO_x е 1.22, за NMVOC е 1, за CO е 0.11 и за CH₄ е 0.014, а резултатите се изразени во килотони еквивалент на NMVOC.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатство за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 година и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013> и <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Во однос на емисиите од секторот производство на енергија и индустрија користени се мерења од инсталациите како и Имплицирани емисиони фактори кои се пресметани врз основа на мерењата.

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на озонските прекурсори зацртани се следните цели:

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на озонските прекурсори зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - како цел има редовна инвентаризација на јаглерод диоксид CO, Неметански испарливи органски соединенија NMVOC, и азотни оксиди изразени како NO_x во килотони на година за период 1990- n-2, каде n е тековната година.
2. Гетеборшки протокол и Правилник за количините на горните граници-плафоните на емисиите на загадувачките супстанции со цел утврдување на проекции за одреден временски период кои се однесуваат на намалувањето на количините на емисиите на загадувачките супстанции на годишно ниво во кој е транспонирана Директива 2001/81/ЕС, воведуваат:
  - национална граница – плафон за емисиите на NMVOC од 30 килотони
  - национална граница- плафон за емисиите на азотни оксиди изразени како азот диоксид од 39 килотони
3. Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на испуштањето азотни оксиди или нивно прекугранично пренесување, кој воведува цел:

- емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) не треба да ги надминуваат емисиите во 1987 година.
4. Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на испуштањето NMVOC или нивно прекугранично пренесување, кој воведува цел:
- емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) не треба да ги надминуваат емисиите во 1988 година.
5. Согласно договорот со Енергетска заедница усвоен е Националниот план за намалување на емисиите (NERP) од LCP (Големи согорувачки постројки), ги воведува следните плафони:
- вкупниот плафон за NOx од емисии од големи согорувачки постројки треба да изнесува:
    - 15505 тони за 2018 година.
    - 14088 тони за 2019 година.
    - 12672 тони 2020 година.
    - 11255 тони за 2021 година.
    - 9838 тони за 2022 година.
    - 8422 тони за 2023 година.
    - 7674 тони за 2024 година.
    - 6927 тони 2025 година.
    - 6179 тони за 2026-2027 година.

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето, како и ЕЕА
- Обврска за известување до Енергетската заедница согласно наведени национални плафони за NOx за период 2018-2027 година согласно Националниот план за намалување на емисиите од големи согорувачки постројки
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Известување за национален инвентар на антропогени емисии од извори и отстранување на на сите стакленички гасови што не се контролирани со протоколот во Монреал според член 12 (1) (а) од Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени (UNFCCC)
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустија
Код на индикаторот	МК НИ 002	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на озонски прекурсори	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот, Инвентар на стакленички гасови
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	08.07.2020
Тип	А	Подготвено/ажурирано од:	Александра Несторовска-Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: A.Krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 002 Емисија на озонски прекурсори

ЕЕА - Европска агенција за животна средина	IND-5-en Also known as: CSI 001, CSI 001 Emissions of ozone precursors
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/2,3,5 - Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	32 - Emissions of the main air pollutants in Europe (EEA_CSI040/APE010)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК - НИ 004 - 1

НАДМИНУВАЊЕ НА ГРАНИЧНИТЕ ВРЕДНОСТИ ЗА КВАЛИТЕТ НА ВОЗДУХ ВО УРБАНИ ПОДРАЧЈА - SO₂

Дефиниција

Овој индикатор го прикажува делот од урбаната популација која што е потенцијално изложена на концентрации на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух над граничните вредности дефинирани за заштита на човеково здравје.

Урбаната популација која што е земена во предвид е всушност вкупниот број на жители кои што живеат во градовите каде што има најмалку една мониторинг станица. Во овие градови влегува главниот град на Република Северна Македонија и останатите поголеми градови. Бројот на жители е во согласност со последниот попис спроведен од страна на Државниот завод за статистика од 2002 година.

Надминувањето на граничните вредности за квалитет на воздухот се појавува кога концентрацијата на загадувачките супстанции ги надминува граничните вредности за SO₂ утврдени со Уредбата за гранични вредности за нивоа и видови на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух и прагови на алармирање, рокови за постигнување на граничните вредности, маргини на толеранција за гранична вредност, целни вредности и долгорочни цели („Сл. весник на РМ“ бр.50/2005, 4/2013, 183/17), во која е транспонирана директивата за квалитет на амбиентен воздух и почист воздух во Европа 2008/50/ЕС и директивата за тешки метали 2004/107/ЕС. Онаму каде што постојат повеќе гранични вредности (види дел за Цели на политиката), индикаторот го користи најстрогиот случај:

- Сулфур диоксид (SO₂): среднодневна гранична вредност

Единици

Процент на урбаната популација потенцијално изложена на надминувања на концентрациите во амбиентниот воздух на сулфур диоксид (SO₂), над граничните вредности дефинирани за заштита на човеково здравје. Концентрациите во амбиентниот воздух на сулфур диоксид (SO₂) се изразуваат во микрограм/м³ (µg/m³).

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен за намалување на концентрациите на загадувачките супстанции во урбаните средини за достигнување на граничните вредности за SO₂ дефинирани во Уредбата?

Клучна порака

Во периодот од 2004 до 2019 година, нема надминување на среднодневната концентрација на сулфур диоксид, односно населението не е изложено на концентрации на сулфур диоксид над граничната вредност, со исклучок на 2006 година кога од дозволените 3 дена во Скопје има појава на надминување на граничната вредност во текот на 8 дена, што и не претставува некој значителен проблем. Постојат планови за инсталирање на постројка за десулфуризација во термоелектраната РЕК Битола, со што значително ќе се намалат националните емисии на SO₂ а со тоа се очекува и понатамошно намалување на концентрациите на SO₂, кои и онака се под граничните вредности.

Концентрациите на SO₂ во воздухот се видливо намалени во изминатите години, бидејќи е намалена потрошувачката на лигнит и мазут. Сепак, вкупните национални емисии на SO₂ сè уште се високи. Поради тоа потребно е воведување на технологии за намалување на емисиите на SO₂ особено кај главните термоелектрани.

Покрај големите производствени капацитети на енергија, постојат и помали топлани за потребите на централното парно греење, кои користат гас и нафта за ложење главно во Скопскиот регион.

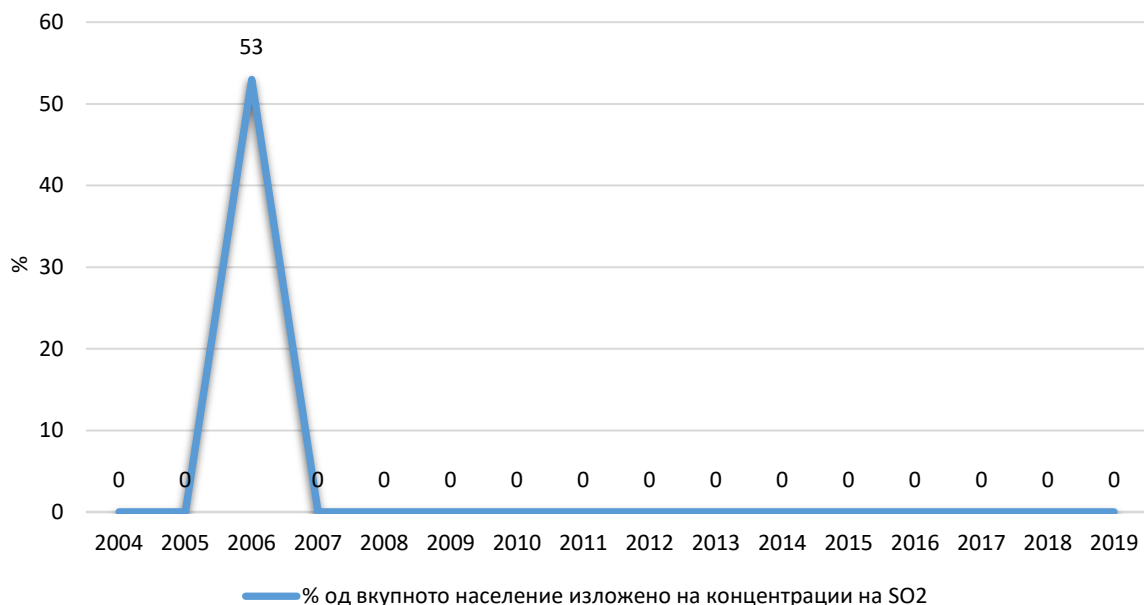
Овие помали енергетски постројки ја заменува употребата на мазут со нафта за ложење. Со ова значително се намалија концентрациите на SO₂ во Скопје.

Дел од емисиите на SO₂ (помалку од 10 %) потекнуваат од индустријата односно од фабриките за производство на челик, рафинеријата и цементната индустрија. Патниот сообраќај не емитува значителни количества на SO₂, поради десулфуризација на горивата односно сега се употребуваат горива со ниска содржина на сулфур. Токму оваа мерка доведе до бројот на денови на изложеност на населението да се сведе на нула за разлика од 2006 година кога има денови со надминување на граничната вредност.

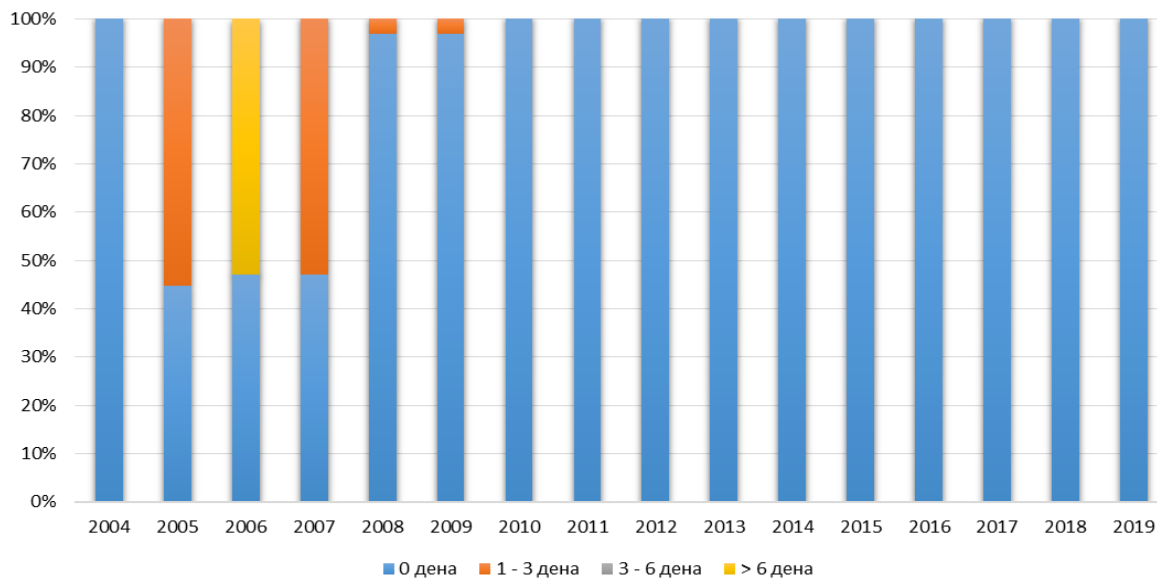
Оценка

Сулфур диоксидот во воздухот најчесто потекнува од големите термоцентрали и термоелектрани како и од малите и средноголеми котли за согорување на јаглен во урбаните средини. Главниот антропоген извор е согорувањето на јагленот и нафтата. Оваа загадувачка супстанција се емитува во воздухот и како резултат на индустриските процеси (производство на целулоза и хартија, сулфурна киселина, топење на олово-цинкови руди). На следните два графикони се прикажани изложеностите на популацијата на оваа загадувачка супстанца.

Графикон 1: Процент на урбаната популација изложена на загадување на воздухот во области каде концентрациите на загадувачките супстанции се повисоки од граничните/целните вредности

Графикон 2: Процент од урбаната популација изложена на концентрации на SO₂ над среднодневната гранична вредност, изразена како број на денови во текот на една календарска година

Во периодот од 2004 до 2019 година, нема надминување на среднодневната гранична вредност на сулфур диоксид, односно населението не е изложено на концентрации на сулфур диоксид над граничната вредност, со исклучок на 2006 година кога од дозволените 3 дена во Скопје има појава на надминување на граничната вредност во текот на 8 дена, што и не претставува некој значителен проблем

Во 2006 година 53 % од населението е изложено на концентрации на сулфур диоксид над 125 µg/m³ повеќе од 6 дена во текот на годината. Во 2005 и 2007 година има повисок процент (околу 50 %) на населението изложено на концентрации на сулфур диоксид над 125 µg/m³ од 1 до 3 дена во годината, додека во 2008 и 2009 година тој процент на изложеност на населението е многу мал (3 %).

На следниот графикон е прикажана 4та највисока просечна концентрација на SO₂.

Графикон 3: 4та највисока просечна среднодневна концентрација на SO₂ година

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Македонски информативен центар за животна средина

Може да се заклучи дека намалувањето на емисиите на SO₂ јасно доведува до намалување на концентрациите на SO₂ во воздухот. Од 2007 година намалувањето на концентрациите на SO₂ е релативно систематски тренд во сите мониторинг станици и нема регистрирани надминувања на граничните вредности на SO₂. Ова се должи на промената на горивото кое било користено во некои топлани и имплементација на регулативата за течни горива со ниска содржина на сулфур.

Концентрациите на SO₂ во воздухот се видливо намалени во изминатите години, бидејќи е намалена потрошувачката на лигнит и мазут. Сепак, вкупните национални емисии на SO₂ сè уште се високи. Поради тоа потребно е воведување на технологии за намалување на емисиите на SO₂ особено кај главните термоелектрани.

Покрај големите производствени капацитети на енергија, постојат и помали топлани за потребите на централното парно греење, кои користат гас и нафта за ложење главно во Скопскиот регион.

Овие помали енергетски постројки ја заменуваат употребата на мазут со нафта за ложење. Со ова значително се намалија концентрациите на SO₂ во Скопје.

Дел од емисиите на SO₂ (помалку од 10 %) потекнуваат од индустријата односно од фабриките за производство на челик, рафинеријата и цементната индустрија. Патниот сообраќај не емитува значителни количества на SO₂, поради десулфуризација на горивата односно сега се употребуваат горива со ниска содржина на сулфур. Токму оваа мерка доведе до бројот на денови на изложеност на населението да се сведе на нула за разлика од 2006 година кога има денови со надминување на граничната вредност.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

За секоја урбана станица, бројот на денови со среднодневна просечна концентрација поголема од граничната вредност (среднодневна гранична вредност од 125 микрограми SO₂/m³) се пресметува од достапните часовни податоци. Селектираните урбани станици вклучуваат станици од типот: станици кои го покажуваат загадувањето од сообраќајот, станици кои го покажуваат загадувањето од индустријата и урбани позадински станици. Бројот на денови кога има надминување во еден град се добиваат со земање на средна вредност на резултатите од сите станици поставени во тој град.

- Методолошка несигурност и несигурност на податоците

Податоците, генерално, не се репрезентативни за целата урбана средина во Република Македонија. За разлика од дефинираната методологија на Европската агенција за животна средина, каде за пресметување на индикаторот се користат само податоци од урбани позадински станици, ние за пресметка ги искористивме податоците од сите станици поставени во урбани средини. Исто така, поради минималниот број на мониторинг станици, во пресметките на индикаторот се земени и оние станици каде што покриеноста со податоци е помала од 75% по календарска година. Како несигурност може да се смета и тоа што во пресметката на индикаторот, бројот на жители по градовите е во согласност со пописот на население спроведен од Државниот завод за статистика во 2002 година, наместо проценет број на население за секоја година поединечно.

Цели

Во Уредбата за гранични вредности за нивоа и видови на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух и прагови на алармирање, рокови за постигнување на граничните вредности, маргини на толеранција за гранична вредност, целни вредности и долгорочни цели, се дефинирани граничните вредности за SO₂.

Гранични вредности за концентрации на сулфур диоксид во амбиентниот воздух

Во согласност со горенаведената Уредба за сулфур диоксид, дефинирани се две гранични вредности за заштита на човековото здравје

- Среднодневна гранична вредност од 125 µg/m³ и истата не смее да биде надмината повеќе од 3 пати во текот на една календарска година
- Едночасовна гранична вредност од 350 µg/m³, која не смее да биде надмината повеќе од 24 пати во текот на една календарска година

Обврска за известување

- Европска агенција за животна средина
  - Размена на податоците за квалитет на воздухот, во согласност со имплементационата одлука во која се дадени правилата на директивите 2004/107/ЕС и 2008/50/ЕС на Европскиот парламент и на Советот во однос на реципрочна размена на информации и известување за квалитет на амбиентен воздух (Одлука 2011/850/ЕС).
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Енергија, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 004 - 1	Временска покриеност	2004-2019
Име на индикаторот	Надминување на граничните вредности за квалитет на воздухот во урбани подрачја – SO ₂	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање – Македонски информативен центар за животна средина
Класификација по ДПСИР	С	Датум на последна верзија	29.07.2020
Тип	А	Подготвено/ ажурирано од:	Никола Голубов Анета Стефановска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: N.Golubov@moepp.gov.mk A.Stefanovska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 004 - 1 Надминување на граничните вредности за квалитет на воздухот во урбани подрачја – SO₂

EEA - Европска агенција за животна средина	IND-34-en CSI 004 , AIR 003 Exceedance of air quality standards in urban areas
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A2/15 - Annual average concentration of sulphur dioxide
Каталог на индикатори за животна средина	19 - Exceedance of air quality standards in urban areas (EEA_CSI004)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК - НИ 004 - 2

НАДМИНУВАЊЕ НА ГРАНИЧНИТЕ ВРЕДНОСТИ ЗА КВАЛИТЕТ НА ВОЗДУХ ВО УРБАНИ ПОДРАЧЈА - PM₁₀

Дефиниција

Овој индикатор го прикажува делот од урбаната популација која што е потенцијално изложена на концентрации на загадувачки супстанции во амбиентиот воздух над граничните вредности дефинирани за заштита на човеково здравје.

Урбаната популација која што е земена во предвид е всушност вкупниот број на жители кои што живеат во градовите каде што има најмалку една мониторинг станица. Во овие градови влегува главниот град на Република Северна Македонија и останатите поголеми градови. Бројот на жители е во согласност со последниот попис спроведен од страна на Државниот завод за статистика од 2002 година.

Надминувањето на граничните вредности за квалитет на воздухот се појавува кога концентрацијата на загадувачките супстанции ги надминува граничните вредности за PM₁₀ утврдени со Уредбата за гранични вредности за нивоа и видови на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух и прагови на алармирање, рокови за постигнување на граничните вредности, маргини на толеранција за гранична вредност, целни вредности и долгорочни цели („Сл. весник на РМ“ бр.50/2005, 4/2013, 183/17), во која е транспонирана директивата за квалитет на амбиентен воздух и почист воздух во Европа 2008/50/ЕС и директивата за тешки метали 2004/107/ЕС. Онаму каде што постојат повеќе гранични вредности (види дел за Цели на политиката), индикаторот го користи најстрогиот случај:

- Суспендирани честички со големина до 10 микрометри (PM₁₀): среднодневна гранична вредност

Единици

Процент на урбаната популација потенцијално изложена на надминувања на концентрациите на суспендирани честички со големина до 10 микрометри (PM₁₀). Концентрациите во амбиентниот воздух на суспендирани честички со големина до 10 микрометри (PM₁₀) се изразуваат во микрограм/м³ (µg/m³).

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен за намалување на концентрациите на загадувачките супстанции во урбаните средини за достигнување на граничните вредности за PM₁₀ дефинирани во Уредбата?

Клучна порака

Во периодот од 2004 до 2018 година 100 % од населението било изложено на концентрации на суспендирани честички кои ги надминуваат граничните вредности. Во 2019 година, 94% од населението било изложено на концентрации на суспендирани честички кои ги надминуваат граничните вредности, односно само на мерното место во Кочани била измерена просечна годишна концентрација која е под граничната вредност. Значително повисоки концентрации на PM₁₀ се измерени во текот на зимскиот период.

Суспендираните честички се најкритична загадувачка супстанца во нашата земја која влијае врз човеково здравје. Концентрациите на суспендирани честички во земјата се високи,

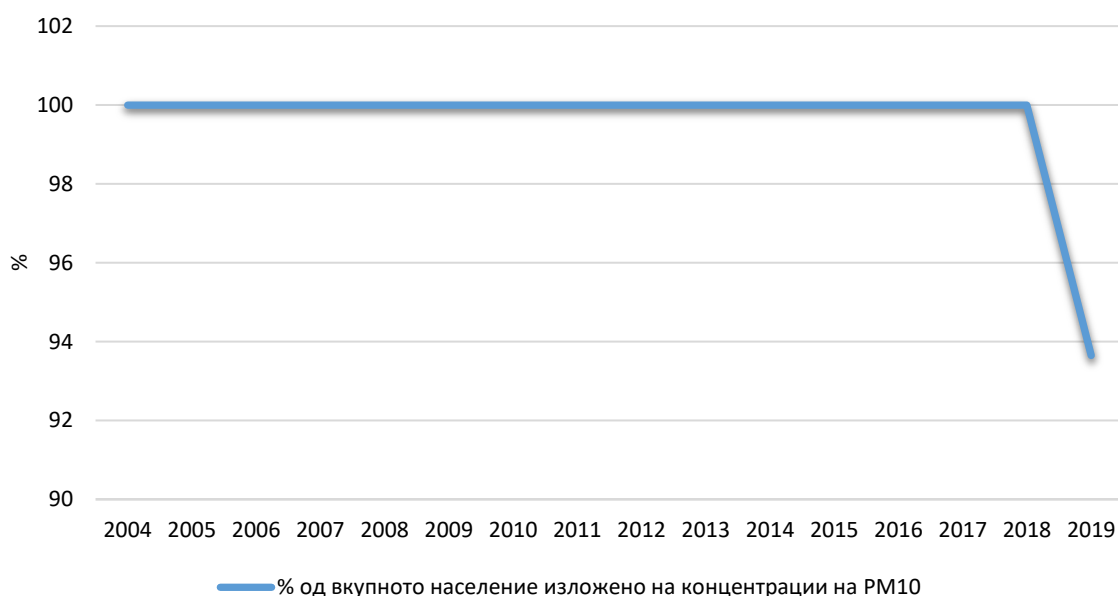
особено во текот на зимските месеци, кога значително ги надминуваат граничните вредности дефинирани во законодавството. Главниот извор на суспендирани честички е употребата на фосилни горива за затоплувањена домаќинствата и административните капацитети, но секакоиндустријата и сообраќајот преставуваат исто така важни извори на оваа загадувачка супстанца.

За да се надмине оваа состојба, Владата, Општините и Градот Скопје превземаат мерки и активности за намалување на концентрациите преку донесување на законски измени во законот за возила, преку субвенционирање при купување на еколошки системи за греење на домаќинствата, субвенционирање за обнова на возниот парк на граѓаните, субвенции за велосипеди и обнова на возниот парк на јавниот градски превоз. Доста се работи и на подигнување на јавната свест кај населението за употреба на еколошки методи за затоплување на домаќинствата преку изработка на брошури, телевизиски спотови итн како и стимулирање на употреба на централно греење преку проширување на топловодната мрежа на БЕГ и намалување на цената на централното греење. Интензивно се работи и на проширување и на гасоводната мрежа. Продолжуваат и инспекциските контроли на големите индустриски капацитети со А и Б интегрирани дозволи

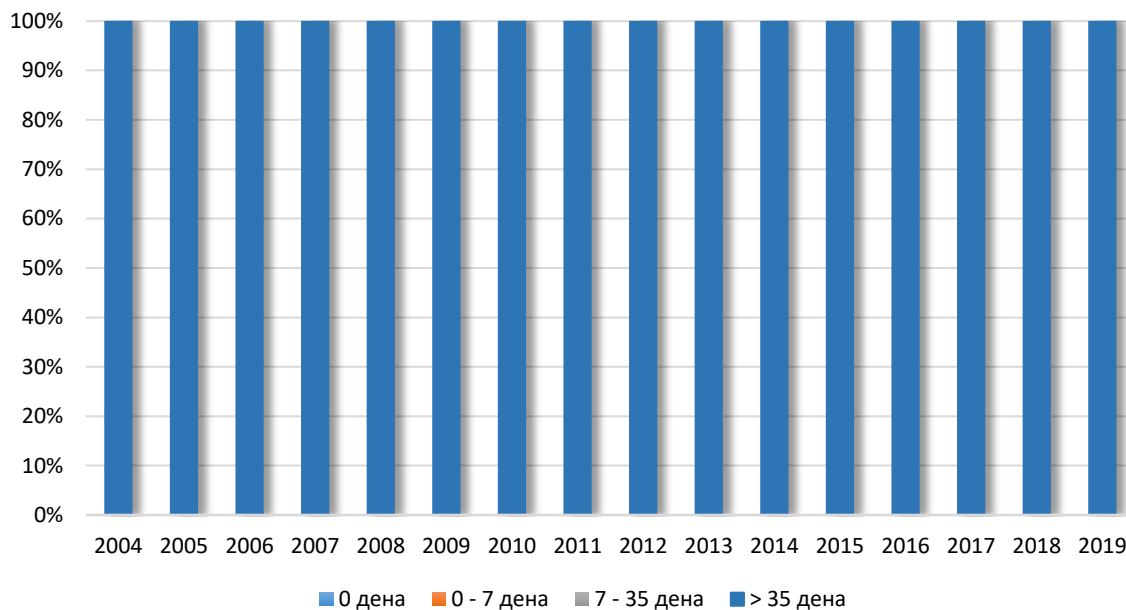
Оценка

Суспендирани честички со големина до десет микрометри се честички кои поминуваат низ отвор кој се селектира по големина со 50% губење на ефикасноста при аеродинамичен дијаметар со големина до десет микрометри (10 $\mu\text{g}/\text{m}$). Овие честички со димензии до 10 микрометри се таканаречени фини честички или аеросоли. Тие долго се задржуваат во воздухот и настануваат како резултат на природни и антропогени извори. Од природните извори значајни се жолтите дождови кои се јавуваат и кај нас, шумските пожари и хемиските реакции кои што се случуваат во природата. Од антропогените извори најзначајни се согорувањето на јагленот, дрвото и нафтата, индустриските процеси, транспортот и согорувањето на отпадот. На следните два графикони се прикажани изложеностите на популацијата на оваа загадувачка супстанца.

Графикон 1: Процент на урбаната популација изложена на загадување на воздухот во области каде концентрациите на загадувачките супстанции се повисоки од граничните/целните вредности

Графикон 2: Процент од урбаната популација изложена на концентрации на PM10 над среднодневната гранична вредност, изразена како број на денови во текот на една календарска година

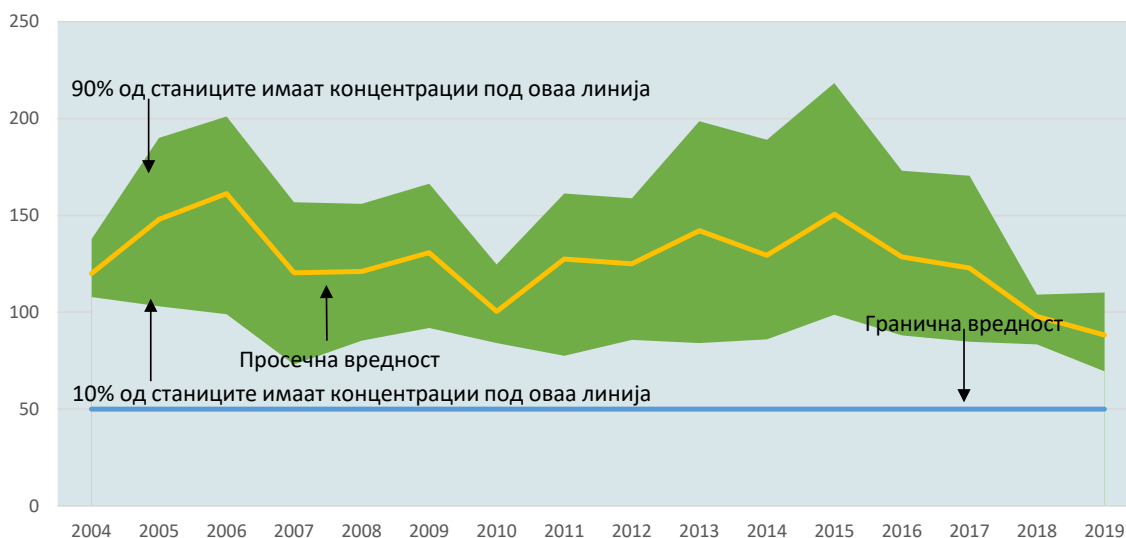
Загадувањето кое го предизвикуваат суспендираните честички е на високо ниво и е распространето насекаде во урбаните области во земјата. Просечните годишни концентрации на PM10 ја надминуваат годишната гранична вредност ($40 \mu\text{g}/\text{m}^3$) во сите мониторинг станици поставени во урбани места во сите години од 2004 година наваму, со исклучок на мерното место Кочани каде што во 2019 година била измерена просечна годишна концентрација која е под граничната вредност. Во целиот анализиран период и покрај надминувањата на граничната вредност може да се забележ тренд на намалување на измерените концентрации на PM10. Меѓутоа мора да се напомене дека во 2019 година покриеноста со податоци е многу ниска, односно во предвид се земени само податоци од мерните места во Скопје – Центар, Карпош и Ректорат, Кочани и Струмица кои што имаат покриеност со податоци во текот на 2019 година од над 75%.

Од обработените податоци за периодот 2004-2019 година може да се забележи дека целиот период 100 % од населението е изложено на концентрации на суспендирани честички кои ги надминуваат граничните вредности (среднодневна гранична вредност од $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ која што не треба да биде надмината повеќе од 35 дена во една календарска година). 100 % од популацијата е изложена на концентрации над граничната вредност повеќе од 35 дена во текот на една календарска година.

На следниот графикон е прикажана 36та највисока просечна среднодневна концентрација на PM10.

Графикон 3: 36та највисока просечна среднодневна концентрација на PM10

$\mu\text{g PM10/m}^3$

Опфат на податоци: **excel**

Извор на податоци: Македонски информативен центар за животна средина

Концентрациите на PM10 во урбаните средини имаат нагласени и еднакви сезонски варијации; концентрациите се високи во периодот декември – јануари. Високите концентрации на PM10 во текот на зимата се поврзани со повисоките директни емисии (греење во домаќинствата и административните установи, особено употреба на дрва) но и поради метеоролошките услови кои ја ограничуваат дисперзијата на емисиите и ги олеснуваат хемиските реакции со кои се создаваат секундарни честички, како на пр. од издувните гасови на возилата. Во текот на зимските месеци типична е појавата на смог во градовите кои се наоѓаат во котлините.

За таа цел, изминатите години доста се работеше на подигнување на јавната свест кај населението за употреба на еколошки методи за затоплување на домаќинствата преку изработка на брошури, телевизиски спотови итн. Исто така Владата, Општините и Градот Скопје издвојуваат доста средства за субвенционирање на замената на нееколошки со еколошки начини на затоплување преку субвенционирање на купување на инвертер системи и печки на пелети за замена на старите печки на дрва како и за подобрување на енергетската ефикасност на домовите. Интензивно се размислува за проширување на топловодната мрежа на БЕГ, а ДДВ на испорачана топлинска енергија од топлински оператор е намалена на 5%, со што се очекува да се зголеми потрошувачката и да се зголеми бројот на корисници. Се работи на проширување на гасоводната мрежа како и се размислува за целосна забрана на продажбата на јаглен за греење.

Во однос на транспортот преку измени на законот за возила се даваат субвенции за купување на нови возила вклучувајќи ги и електричните и хибридни возила, субвенции за вградување на уреди кои користат нафтен или земен гас, воведување на еколошки налепници и зонирање на Општините со кои во услови на високи епизоди на PM10 ќе им биде забрането на постарите и возилата кои што загадуваат повеќе да влезат во одредени зони или пак нивно целосно исклучување од сообраќај. Од 2011 год наваму на 2 пати се прошири и обнови возниот парк на Јавното сообраќајно претпријатие – ЈСП од Скопје при што со набавката последнава година се купија еколошки автобуси кои што значително ќе придонесат за намалувањето на емисиите на PM10. Исто така Општините и Градот Скопје доста работеа и сеуште работат на подобрување на инфраструктурата на велосипедските патеки, а издвоија и сеуште издвојуваат доста средства за субвенционирање при купување на нов велосипед.

Големите индустриски капацитети со А и Б интегрирани дозволи, релативно малку на број, во главно ги исполнуваат законските прописи за поставување филтри и известување за квалитетот на воздухот. Сепак, ќе се продолжи со редовни инспекциски контроли и ќе се осигура дека сите тие ги исполнуваат строгите прописи.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

За секоја урбана станица, бројот на денови со среднодневна просечна концентрација поголема од граничната вредност (среднодневна гранична вредност $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$) се пресметува од достапните часовни податоци. Селектираните урбани станици вклучуваат станици од типот: станици кои го покажуваат загадувањето од сообраќајот, станици кои го покажуваат загадувањето од индустријата и урбани позадински станици. Бројот на денови кога има надминување во еден град се добиваат со земање на средна вредност на резултатите од сите станици поставени во тој град.

- Методолошка несигурност и несигурност на податоците

Податоците, генерално, не се репрезентативни за целата урбана средина во Република Македонија. За разлика од дефинираната методологија на Европската агенција за животна средина, каде за пресметување на индикаторот се користат само податоци од урбани позадински станици, ние за пресметка ги искористивме податоците од сите станици поставени во урбани средини. Исто така, поради минималниот број на мониторинг станици, во пресметките на индикаторот се земени и оние станици каде што покриеноста со податоци е помала од 75% по календарска година. Како несигурност може да се смета и тоа што во пресметката на индикаторот, бројот на жители по градовите е во согласност со пописот на население спроведен од Државниот завод за статистика во 2002 година, наместо проценет број на население за секоја година поединечно.

Цели

Во Уредбата за гранични вредности за нивоа и видови на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух и прагови на алармирање, рокови за постигнување на граничните вредности, маргини на толеранција за гранична вредност, целни вредности и долгорочни цели, се дефинирани граничните вредности за PM_{10} .

Гранични вредности за концентрации на суспендирани честички со големина до 10 микрометри во амбиентниот воздух

Во согласност со горенаведената Уредба за суспендирани честички со големина до 10 микрометри, дефинирани се две гранични вредности за заштита на човековото здравје.

- 24-часовната гранична вредност изнесува $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$, и истата не смее да биде надмината повеќе од 35 пати во текот на една календарска година
- Просечната годишна концентрација не смее да надмине $40 \mu\text{g}/\text{m}^3$.

Обврска за известување

- Европска агенција за животна средина
  - Размена на податоците за квалитет на воздухот, во согласност со имплементационата одлука во која се дадени правилата на директивите 2004/107/ЕС и 2008/50/ЕС на Европскиот парламент и на Советот во однос на реципрочна размена на информации и известување за квалитет на амбиентен воздух (Одлука 2011/850/ЕС).

- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Домаќинства, Транспорт, Индустрија, Енергија, Здравство,
Код на индикаторот	МК НИ 004 - 2	Временска покриеност	2004-2019
Име на индикаторот	Надминување на граничните вредности за квалитет на воздухот во урбани подрачја – PM10	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање – Македонски информативен центар за животна средина
Класификација по ДПСИР	С	Датум на последна верзија	29.07.2020
Тип	А	Подготвено/ажурирано од:	Никола Голубов Анета Стефановска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: N.Golubov@moepp.gov.mk A.Stefanovska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 004 - 2 Надминување на граничните вредности за квалитет на воздухот во урбани подрачја – PM10

EEA - Европска агенција за животна средина	IND-34-en CSI 004 , AIR 003 Exceedance of air quality standards in urban areas
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A2/18 - Annual average concentration of PM10
Каталог на индикатори за животна средина	19 - Exceedance of air quality standards in urban areas (EEA_CSI004)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК - НИ 004 - 3

НАДМИНУВАЊЕ НА ГРАНИЧНИТЕ ВРЕДНОСТИ ЗА КВАЛИТЕТ НА ВОЗДУХ ВО УРБАНИ ПОДРАЧЈА - NO₂

Дефиниција

Овој индикатор го прикажува делот од урбаната популација која што е потенцијално изложена на концентрации на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух над граничните вредности дефинирани за заштита на човеково здравје.

Урбаната популација која што е земена во предвид е всушност вкупниот број на жители кои што живеат во градовите каде што има најмалку една мониторинг станица. Во овие градови влегува главниот град на Република Северна Македонија и останатите поголеми градови. Бројот на жители е во согласност со последниот попис спроведен од страна на Државниот завод за статистика од 2002 година.

Надминувањето на граничните вредности за квалитет на воздухот се појавува кога концентрацијата на загадувачките супстанции ги надминува граничните вредности за NO₂ утврдени со Уредбата за гранични вредности за нивоа и видови на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух и прагови на алармирање, рокови за постигнување на граничните вредности, маргини на толеранција за гранична вредност, целни вредности и долгорочни цели („Сл. весник на РМ“ бр.50/2005, 4/2013, 183/17), во која е транспонирана директивата за квалитет на амбиентен воздух и почист воздух во Европа 2008/50/ЕС и директивата за тешки метали 2004/107/ЕС. Онаму каде што постојат повеќе гранични вредности (види дел за Цели на политиката), индикаторот го користи најстрогиот случај:

- Азот диоксид (NO₂): годишна гранична вредност

Единици

Процент на урбаната популација потенцијално изложена на надминувања на концентрациите во амбиентниот воздух на азот диоксид (NO₂) над граничните вредности дефинирани за заштита на човеково здравје. Концентрациите во амбиентниот воздух на азот диоксид (NO₂) се изразуваат во микрограм/м³ (µg/m³).

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен за намалување на концентрациите на загадувачките супстанции во урбаните средини за достигнување на граничните вредности за NO₂ дефинирани во Уредбата?

Клучна порака

Во периодот од 2004 до 2019 година од 0 до 69% од населението било изложено на концентрации на азот диоксид кои се над граничните вредности за заштита на човековото здравје. Највисок процент на изложеност на населението има во 2011 година со изложеност од 69 %.

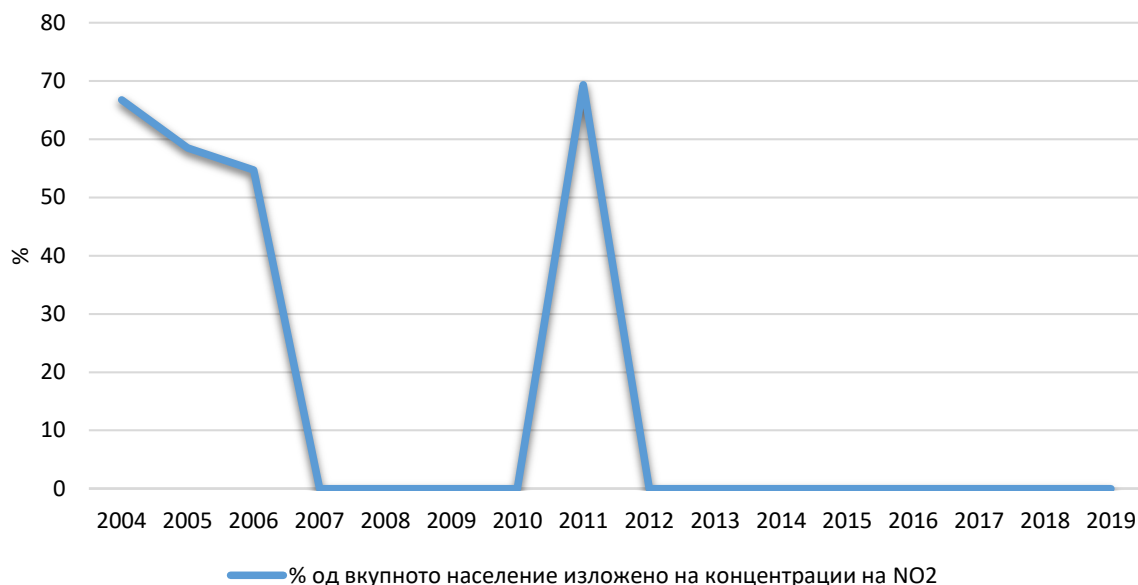
И покрај тоа што измерените концентрации на азот диоксид во амбиентниот воздух во последните години не ги надминуваат пропишаните гранични вредности, интензивно се спроведуваат мерки за намалување на емисиите од сообраќајот, како еден од значајните извори на загадување на оваа загадувачка супстанца во поголемите урбани средини. Се промовира јавниот градски превоз, возење на велосипед се со цел да се намали бројот на

возила по градовите. Се креираат и разни политики за зонирање на градовите, обнова на возниот парк на граѓаните преку субвенционирање за купување на нови возила, хибридни и електрични возила како и субвенции за вградување на уреди кои користат нафтен или земен гас и субвенции за купување на велосипеди. Град Скопје од 2011 година до сега инвестираше доста средства за обнова на возниот парк на Јавното сообраќајно претпријатие – ЈСП.

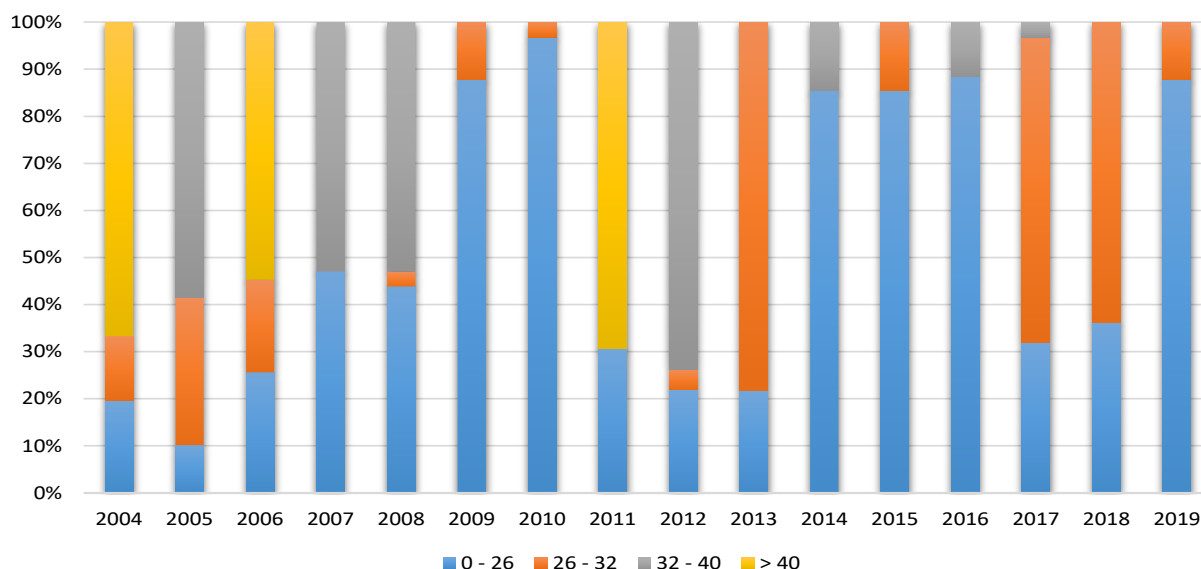
Оценка

Испитувањата покажале дека во воздухот се застапени повеќе оксиди на азот, но најзначајни се азот диоксид и азот моноксид. Овие загадувачки супстанции најчесто се резултат на природни извори. Сепак, во урбаните средини најголем извор е сообраќајот, а помал извор е индустријата. Најтоксичен од сите азотни оксиди е азот диоксид, чии концентрации се условени од годишното време и од метеоролошките услови. Имено, во утринските часови повисока е концентрацијата на NO заради зголемената фреквенција на сообраќајот, а со интензивирање на сончева радијација во текот на денот се врши претворање на NO во NO₂ со што се зголемува концентрацијата на NO₂. Азотните оксиди влијаат на содржината на озонот и на другите фотохемики оксиданси во воздухот. Во текот на сезоната пролет-лето поголема е концентрацијата на NO₂, а во сезоните есен-зима на NO. Количеството на NOx е зголемено во зимскиот период поради повисоката фреквенција на сообраќајот. На следните два графикони се прикажани изложеностите на популацијата на оваа загадувачка супстанца.

Графикон 1: Процент на урбаната популација изложена на загадување на воздухот во области каде концентрациите на загадувачките супстанции се повисоки од граничните/целните вредности

Графикон 2: Процент од популацијата изложени на NO₂ годишни концентрации во урбани области

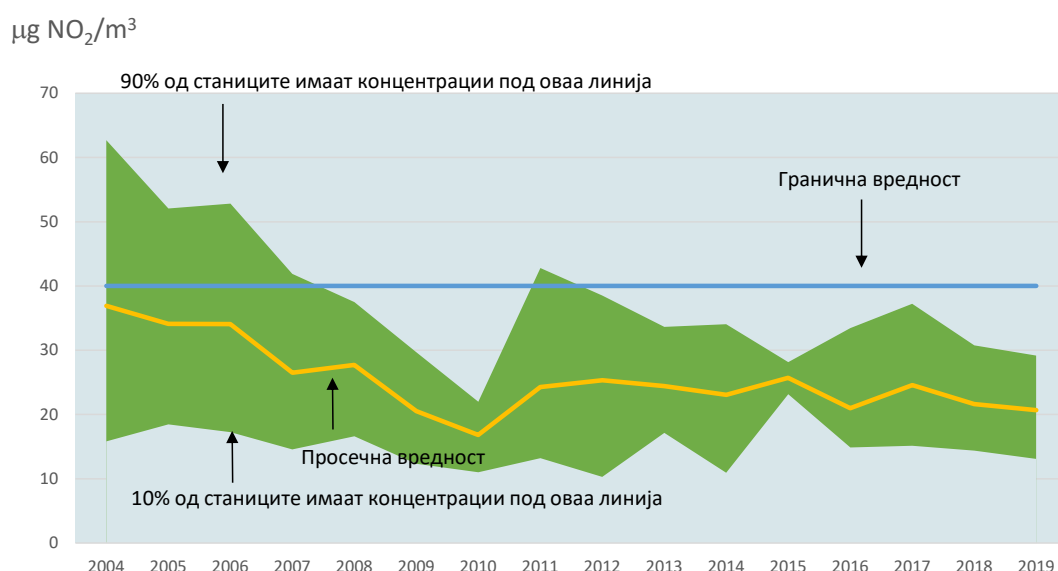

Во периодот од 2004 до 2019 година од 0 до 69 % од населението било изложено на концентрации на азот диоксид кои се над граничните вредности за заштита на човековото здравје (40 µg/m³ средна годишна гранична вредност). Највисок процент на изложеност на населението има во 2011 година со изложеност од 69 %.

Во 2004, 2005, 2006 и 2011 година значителен процент од населението (55 - 69 %) е изложен на концентрации над 40 µg/m³, додека во 2009, 2010, 2014, 2015, 2016 и 2019 година од 85% до 97% од населението (е изложено на концентраци на азот диоксид под 26 µg/m³

На следниот графикон е прикажана просечната годишна концентрација на NO₂.

Графикон 3: Просечна годишна концентрација на NO₂

Опфат на податоци: **excel**

Извор на податоци: Македонски информативен центар за животна средина

Во првите неколку години годишната гранична вредност на NO₂ беше надмината во сите мониторинг станици во Скопје, како и во мониторинг станицата во Кичево. Во изминатите

години, граничната вредност не е надмината, односно се забележува благ тренд на опаѓање на концентрациите меѓутоа од 2009 година тој тренд стагнира односно концентрациите се на исто ниво во изминативе години. Во Скопје фреквенцијата на возилата не е намалена, ниту пак возниот парк е значително подновен, па затоа сè уште постои веројатност од надминување на граничната вредност поради тоа што највисоки концентрации се бележат во близина на високо фреквентните улици и сообраќајници.

И покрај тоа што измерените концентрации на азот диоксид во амбиентниот воздух во последните години не ги надминуваат пропишаните гранични вредности, интензивно се спроведуваат мерки за намалување на емисиите од сообраќајот, како еден од значајните извори на загадување на оваа загадувачка супстанца во поголемите урбани средини.

Со развивање и промовирање на јавниот превоз и со возење велосипед може да се намали бројот на возила во градовите и со тоа да се подобри квалитетот на воздухот. Најстарите автомобили произведуваат најголеми емисии, па така, обновата на возниот парк значително ќе ги намали емисиите од сообраќајот.

За таа цел се креираат разни политики за обнова на возниот парк на граѓаните, преку субвенционирање за купување на нови возила вклучувајќи ги тука и електричните и хибридни возила за кои што пак има и други поволности после купувањето како на пример бесплатниот паркинг, како и субвенции за вградување на уреди кои користат нафтен или земен гас. Се направени измени на законската легислатива за воведување на еколошки налепници за возилата и зонирање на Општините и Градот Скопје според кои возилата се постари и кои имаат повисоки емисии да им биде забрането движење во одредени зони или пак кога ќе има епизоди на повисоки концентрации на воздухот односно кога ќе биде прогласена аларманта состојба во одредени Општини и Градот Скопје.

Исто така Општините, во своите буџети повеќе години наназад одвојуваат финасиски средства за субвенции на велосипеди, како и за подобрување на инфраструктурата за велосипедите со изградба на нови велосипедски патеки.

Градот Скопје од 2011 година па наваму инвестираше доста средства во обнова на возниот парк на Јавното сообраќајно претпријатие - ЈСП. Последнава година се набавени и нови единечни и дупли еколошки автобуси кои значително ќе придонесат во намалувањето на емисиите на азотни оксиди во главниот град.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Годишната средна концентрација во градот се пресметува како просек од средната годишна вредност која се мери на сите мониторинг станици поставени во урбани средини. Селектираните урбани станици вклучуваат станици од типот: станици кои го покажуваат загадувањето од сообраќајот, станици кои го покажуваат загадувањето од индустријата и урбани позадински станици.

- Методолошка несигурност и несигурност на податоците

Податоците, генерално, не се репрезентативни за целата урбана средина во Република Македонија. За разлика од дефинираната методологија на Европската агенција за животна средина, каде за пресметување на индикаторот се користат само податоци од урбани позадински станици, ние за пресметка ги искористивме податоците од сите станици поставени во урбани средини. Исто така, поради минималниот број на мониторинг станици, во пресметките на индикаторот се земени и оние станици каде што покриеноста со податоци е помала од 75% по календарска година. Како несигурност може да се смета и тоа што во пресметката на индикаторот, бројот на жители по градовите е во согласност со пописот на

население спроведен од Државниот завод за статистика во 2002 година, наместо проценет број на население за секоја година поединечно.

Цели

Во Уредбата за гранични вредности за нивоа и видови на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух и прагови на алармирање, рокови за постигнување на граничните вредности, маргини на толеранција за гранична вредност, целни вредности и долгорочни цели, се дефинирани граничните вредности за NO₂.

Гранични вредности за концентрации на азот диоксид во амбиентниот воздух

Во согласност со горенаведената Уредба за азот диоксид, дефинирани се две гранични вредности за заштита на човековото здравје.

- Едночасовната просечна гранична вредност на азот диоксид не смее да ја надмине граничната вредност од 200 µg/m³ повеќе од 18 пати во текот на една календарска година.
- Просечната годишна концентрација не смее да надмине 40 µg/m³.

Обврска за известување

- Европска агенција за животна средина
  - Размена на податоците за квалитет на воздухот, во согласност со имплементационата одлука во која се дадени правилата на директивите 2004/107/ЕС и 2008/50/ЕС на Европскиот парламент и на Советот во однос на реципрочна размена на информации и известување за квалитет на амбиентен воздух (Одлука 2011/850/ЕС).
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Енергија, Транспорт, Здравство
Код на индикаторот	МК НИ 004 - 3	Временска покриеност	2004-2019
Име на индикаторот	Надминување на граничните вредности за квалитет на воздухот во урбани подрачја – NO ₂	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање – Македонски информативен центар за животна средина
Класификација по ДПСИР	С	Датум на последна верзија	29.07.2020
Тип	А	Подготвено/ ажурирано од:	Никола Голубов Анета Стефановска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: N.Golubov@moepp.gov.mk A.Stefanovska@moepp.gov.mk

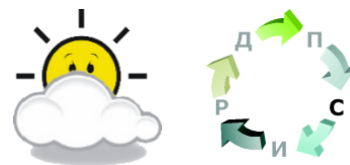
Поврзаност со други индикатори

МК НИ 004 - 3 Надминување на граничните вредности за квалитет на воздухот во урбани подрачја – NO₂

EEA - Европска агенција за животна средина	IND-34-en CSI 004 , AIR 003 Exceedance of air quality standards in urban areas
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A2/16 - Annual average concentration of nitrogen dioxide
Каталог на индикатори за животна средина	19 - Exceedance of air quality standards in urban areas (EEA_CSI004)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК - НИ 004 - 4

НАДМИНУВАЊЕ НА ГРАНИЧНИТЕ ВРЕДНОСТИ ЗА КВАЛИТЕТ НА ВОЗДУХ ВО УРБАНИ ПОДРАЧЈА – O₃

Дефиниција

Овој индикатор го прикажува делот од урбаната популација која што е потенцијално изложена на концентрации на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух над граничните вредности дефинирани за заштита на човеково здравје.

Урбаната популација која што е земена во предвид е всушност вкупниот број на жители кои што живеат во градовите каде што има најмалку една мониторинг станица. Во овие градови влегува главниот град на Република Северна Македонија и останатите поголеми градови. Бројот на жители е во согласност со последниот попис спроведен од страна на Државниот завод за статистика од 2002 година.

Надминувањето на граничните вредности за квалитет на воздухот се појавува кога концентрацијата на загадувачките супстанции ги надминува целните вредности за O₃ утврдени со Уредбата за гранични вредности за нивоа и видови на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух и прагови на алармирање, рокови за постигнување на граничните вредности, маргини на толеранција за гранична вредност, целни вредности и долгорочни цели („Сл. весник на РМ“ бр.50/2005, 4/2013, 183/17), во која е транспонирана директивата за квалитет на амбиентен воздух и почист воздух во Европа 2008/50/ЕС и директивата за тешки метали 2004/107/ЕС. Онаму каде што постојат повеќе гранични вредности (види дел за Цели на политиката), индикаторот го користи најстрогиот случај:

- Озон (O₃): краткорочна цел

Единици

Процент на урбаната популација потенцијално изложена на надминувања на концентрациите во амбиентниот воздух на озон (O₃) над граничните вредности дефинирани за заштита на човеково здравје. Концентрациите во амбиентниот воздух на озон (O₃) се изразуваат во микрограм/m³ (µg/m³).

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен за намалување на концентрациите на загадувачките супстанции во урбаните средини за достигнување на целните вредности за O₃ дефинирани во Уредбата?

Клучна порака

Во периодот од 2004 до 2019 година од 5 до 43 % од населението било изложено на концентрации на озон кои ја надминуваат целната вредност за заштита на човековото здравје. Највисок процент на изложеност на населението има во 2007 година со изложеност од 43 %.

Просечните концентрации на озон во градовите се релативно ниски поради присуството на други загадувачки супстанции кои го разградуваат озонот од воздухот. Сепак, како што е типично за овој регион, краткотрајните епизоди со зголемени концентрации на озон се честа појава.

Изложувањето на озон се смета дека е најопасна за вегетацијата во споредба со која било друга загадувачка супстанца во воздухот. Озонот може да има значително влијание врз растот

на дрвјата, потоа врз културите како пченица, соја и ориз како и врз вегетацијата во целина. Од тие причини, високите концентрации на озон може да предизвикаат значителни економски загуби во шумското стопанство и земјоделството. Озонот исто така е штетен по човековото здравје.

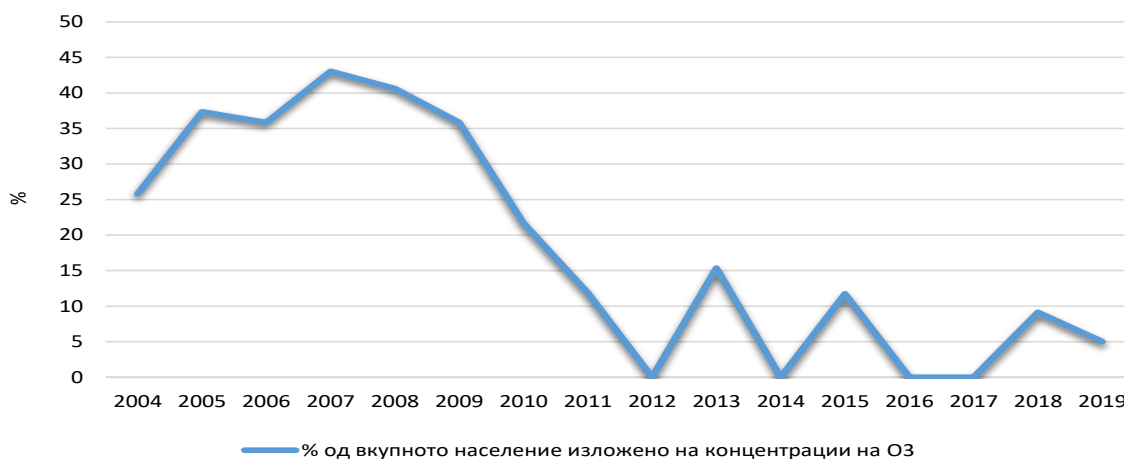
Надминувањата на долгорочните цели за озон се дожат на географската местоположба на државата во јужниот дел на Европа која се одликува со голем број на сончеви денови во текот на летниот период

Оценка

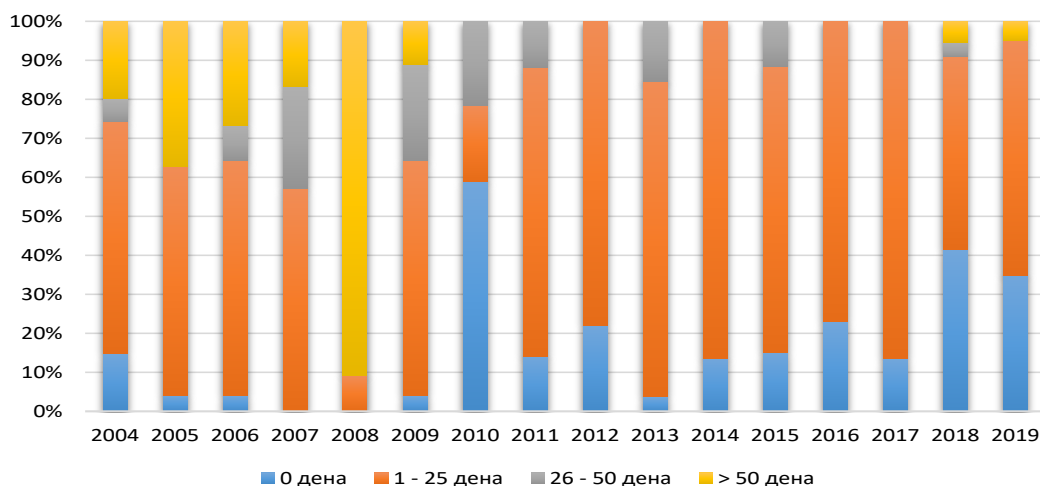
Озонскиот слој се наоѓа на височина од 10 до 15 km од земјата и служи како филтер за UV-зрачењето и стабилизација на климата.

Автоматските мониторинг станици вршат мерења на приземниот озон кој се формира како резултат на фотохемиски реакции во кои учествуваат азотни оксиди, испарливи органски супстанции (најчесто, јаглевородороди) и др. Сепак, на неговата содржина влијае интензитет на сончева радијација и годишните времиња. Поради тоа, повисоки концентрации на озон се забележуваат во топлите денови, а особено во летниот период. На следните два графикони се прикажани изложеностите на популацијата на оваа загадувачка супстанца.

Графикон 1: Процент на урбаната популација изложена на загадување на воздухот во области каде концентрациите на загадувачките супстанции се повисоки од граничните/целните вредности

Графикон 2: Процент од урбаната популација изложена на концентрации на О₃ над долгорочната целна вредност за заштита на човеково здравје, изразена како број на денови во текот на една календарска година

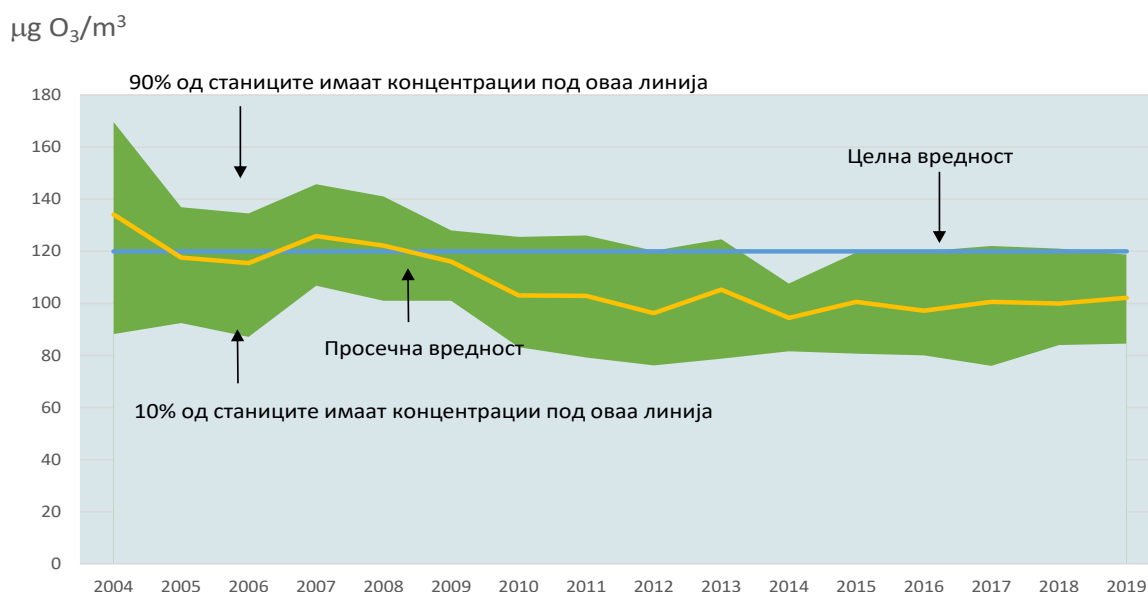

Во периодот од 2004 до 2019 година од 0 до 43 % од населението било изложено на концентрации на озон кои ја надминуваат целната вредност за заштита на човековото здравје. Највисок процент на изложеност на населението има во 2007 година со изложеност од 43 % по што следи тренд на опаѓање, и во 2012 година процентот на изложеност е 0 %, а во 2013 година процентот на изложеност е 15%. Потоа во 2014 година пак има опаѓање на процентот на изложеност на населението на 0% за во 2015 година процентот на изложеност на населението да порасне до 12%. Во 2016 и 2017 година процентот на изложеност на населението е повторно 0%. Во 2018 и 2019 година процентот на населението кое е изложено на концентрации на озон кои ја надминуваат целната вредност за заштита на човековото здравје е пониска и изнесува 9 и 5%.

Во периодот од 2004 до 2009 и 2018 до 2019 година има изложеност на населението на концентрации над целната вредност од $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$ повеќе од 50 дена во текот на една календарска година. Процент на изложеност на населението на концентрации над целната вредност од $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$ над 25 до 50 дена во една година има во текот на целиот анализиран период освен во 2005, 2012, 2014, 2016 и 2017 година.

На следниот графикон е прикажана 26та највисока максимална средна концентрација на O_3 .

Графикон 3: 26та највисока максимална осумчасовна средна концентрација на O_3

Опфат на податоци: [excel](#)

Извор на податоци: Македонски информативен центар за животна средина

Концентрациите на O_3 обично се зголемуваат со зголемувањето на надморската висина, па така концентрациите на O_3 во мониторинг станиците поставени на поголема надморска висина може да бидат повисоки споредено со станиците поставени на пониска надморска висина. Во урбаните средини, озонот се разградува со хемиски реакции на NO и се формира NO_2 . Затоа, за разлика од другите загадувачки супстанции, концентрациите на O_3 се највисоки во руралните места, пониски во урбаните делови, а најниски во деловите каде што има сообраќај. Затоа во Скопје има пониски концентрации на O_3 . Понекогаш, при епизоди на висока соларна радијација и температура, високи концентрации на O_3 може да се појават и во урбаните средини. Во урбаните области, намалувањето на емисиите на NO_x може да доведе до зголемување на концентрациите на O_3 . Меѓутоа, концентрациите на O_3 не ги одредуваат само емисиите на гасовите реактанти, туку големо влијание имаат и метеоролошките услови. Епизодите со зголемени концентрации на O_3 се појавуваат во периоди на топло сончево време бидејќи сончевата светлина и високите температури одат во прилог на формирањето на O_3 . Па

така како се оди појужно во државата концентрациите на O_3 се повисоки. Затоа на мерното место Струмица се бележат повисоки концентрации на озон. Додека пак концентрациите во Скопје се пониски поради тоа што Скопје е град со најголем сообраќаен метеж.

Во периодот од 2004 до 2006 година концентрациите на озон е повисоки и постабилни односно нема некој јасен тренд на растење или опаѓање, додека од 2007 година па наваму се чини дека концентрациите на озон малку опаѓаат додека во 2018 и 2019 има многу благо покачување главно поради концентрациите од новата мониторинг станица поставена во Струмица.

Изложувањето на озон се смета дека е најопасна за вегетацијата во споредба со која било друга загадувачка супстанца во воздухот. Озонот може да има значително влијание врз растот на дрвјата, потоа врз културите како пченица, соја и ориз како и врз вегетацијата во целина. Од тие причини, високите концентрации на озон може да предизвикаат значителни економски загуби во шумското стопанство и земјоделството. Озонот исто така е штетен по човековото здравје.

Надминувањата на долгорочните цели за озон се дожат на географската местоположба на државата во јужниот дел на Европа која се одликува со голем број на сончеви денови во текот на летниот период

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

За секоја станица поставена во урбана средина, се пресметува бројот на денови кога максималната дневна 8-часовна средна вредност на озонот ја надминува целната вредност за заштита на човековото здравје - $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Селектираните урбани станици вклучуваат станици од типот: станици кои го покажуваат загадувањето од сообраќајот, станици кои го покажуваат загадувањето од индустријата и урбани позадински станици. Бројот на денови кога има надминување во еден град се добиваат со земање на средна вредност на резултатите од сите станици поставени во тој град.

- Методолошка несигурност и несигурност на податоците

Податоците, генерално, не се репрезентативни за целата урбана средина во Република Македонија. За разлика од дефинираната методологија на Европската агенција за животна средина, каде за пресметување на индикаторот се користат само податоци од урбани позадински станици, ние за пресметка ги искористивме податоците од сите станици поставени во урбани средини. Исто така, поради минималниот број на мониторинг станици, во пресметките на индикаторот се земени и оние станици каде што покриеноста со податоци е помала од 75% по календарска година. Како несигурност може да се смета и тоа што во пресметката на индикаторот, бројот на жители по градовите е во согласност со пописот на население спроведен од Државниот завод за статистика во 2002 година, наместо проценет број на население за секоја година поединечно.

Цели

Во Уредбата за гранични вредности за нивоа и видови на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух и прагови на алармирање, рокови за постигнување на граничните вредности, маргини на толеранција за гранична вредност, целни вредности и долгорочни цели, се дефинирани граничните вредности за O_3 .

Целни вредности за концентрации на озон во амбиентниот воздух

Во согласност со горенаведената Уредба за озонот, дефинирани се целна вредност за заштита на човековото здравје и долгорочна цел за заштита на човековото здравје.

- Целната вредност за заштита на човековото здравје за озонот е определена на тој начин што 8-часовната средна вредност се пресметува од едночасовните концентрации за секој ден. Максималната дневна 8-часовна средна вредност на озонот не треба да ја надмине вредноста од 120 µg/m³ повеќе од 25 денови во текот на годината (пресметано како средна вредност за три години). Оваа целна вредност треба да се достигне до 2010 година.
- Во Уредбата е дефинирана и долгорочната цел за заштита на човековото здравје од 120 µg/m³, како максимална дневна 8-часовна средна вредност во текот на календарска година.

Обврска за известување

- Европска агенција за животна средина
  - Размена на податоците за квалитет на воздухот, во согласност со имплементационата одлука во која се дадени правилата на директивите 2004/107/ЕС и 2008/50/ЕС на Европскиот парламент и на Советот во однос на реципрочна размена на информации и известување за квалитет на амбиентен воздух (Одлука 2011/850/ЕС).
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Здравство,
Код на индикаторот	МК НИ 004 - 4	Временска покриеност	2004-2019
Име на индикаторот	Надминување на граничните вредности за квалитет на воздухот во урбани подрачја – O ₃	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање – Македонски информативен центар за животна средина
Класификација по ДПСИР	С	Датум на последна верзија	29.07.2020
Тип	А	Подготвено/ажурирано од:	Никола Голубов Анета Стефановска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: N.Golubov@moepp.gov.mk A.Stefanovska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 004 - 4 Надминување на граничните вредности за квалитет на воздухот во урбани подрачја – O₃

EEA - Европска агенција за животна средина		IND-34-en CSI 004 , AIR 003 Exceedance of air quality standards in urban areas
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа		A2/17 - Annual average concentration of ground-level ozone
Каталог на индикатори за животна средина	на за	19 - Exceedance of air quality standards in urban areas (EEA_CSI004)
SDG - Цели за одржлив развој	на за	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст		да
Кружна економија		не

МК - НИ 004 - 5

НАДМИНУВАЊЕ НА ГРАНИЧНИТЕ ВРЕДНОСТИ ЗА КВАЛИТЕТ НА ВОЗДУХ ВО УРБАНИ ПОДРАЧЈА – По мониторинг станица

Дефиниција

Овој индикатор покажува:

- Број на денови во текот на годината кога нивото на загадување на воздухот (за загадувачките супстанции: суспендирани честички со големина до 10 микрометри (PM₁₀), сулфур диоксид (SO₂), азот диоксид (NO₂), и приземен озон (O₃)) ги надминува пропишаните гранични вредности (максимално дозволените годишни и краткорочни концентрации во урбаните средини, каде што се врши редовна обсервација на квалитетот на воздухот).
- Процент на урбана популација (на пр. вкупниот број на жители кои живеат во урбаните области со најмалку една мониторинг станица) во земјата изложени на загадување на воздухот над воспоставените гранични вредности.
- Апсолутни вредности на концентрацијата на загадувачките супстанции во воздухот.

Единици

- Број на денови
- Концентрации во амбиентниот воздух на сулфур диоксид (SO₂), суспендирани честички со големина до 10 микрометри (PM₁₀), азот диоксид (NO₂) и озон (O₃) се изразуваат во микрограм/м³ (µg/m³).

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен за намалување на концентрациите на загадувачките супстанции во урбаните средини за достигнување на граничните вредности (за SO₂, PM10, NO₂) и целните вредности (за O₃) дефинирани во Уредбата?

Клучна порака

Суспендирани честички со големина до 10 микрометри (PM10)

Концентрациите на суспендирани честички со големина до 10 микрометри ги надминуваат граничните вредности дефинирани во Уредбата, на анализираниите мерни места. Многу често има појава на високи концентрации на суспендирани честички со големина до 10 микрометри, особено во зимскиот период. Највисоки концентрации на PM10, се забележани во Скопје.

Азот диоксид (NO₂)

Во период од 2004 до 2019 година се забележува тренд на опаѓање на концентрации на азот диоксид. Измерените концентрации на оваа загадувачка супстанца ја надминуваат пропишаната гранична вредност само во Скопје.

Сулфур диоксид (SO₂)

Во периодот од 2004 до 2019 година, се забележува тренд на опаѓање на просечната годишна концентрација на сите мерни места. Исто така, нема надминување на среднодневната гранична вредност на сулфур диоксид, односно населението не е изложено на концентрации

на сулфур диоксид над граничната вредност, на сите анализирани мерни места.

Озон (O₃)

Во периодот од 2004 до 2019 година највисоките концентрации на озон се забележани во Битола, од причина што е градот се простира во југозападниот дел од државата со голем број на сончеви денови во текот на годината. Додека пак во Скопје, измерените концентрации на озон, во целиот анализиран период, се значително пониски од концентрациите на озон евидентирани во Битола и Велес.

Опфат на податоци: [excel](#)

Извор на податоци: Македонски информативен центар за животна средина

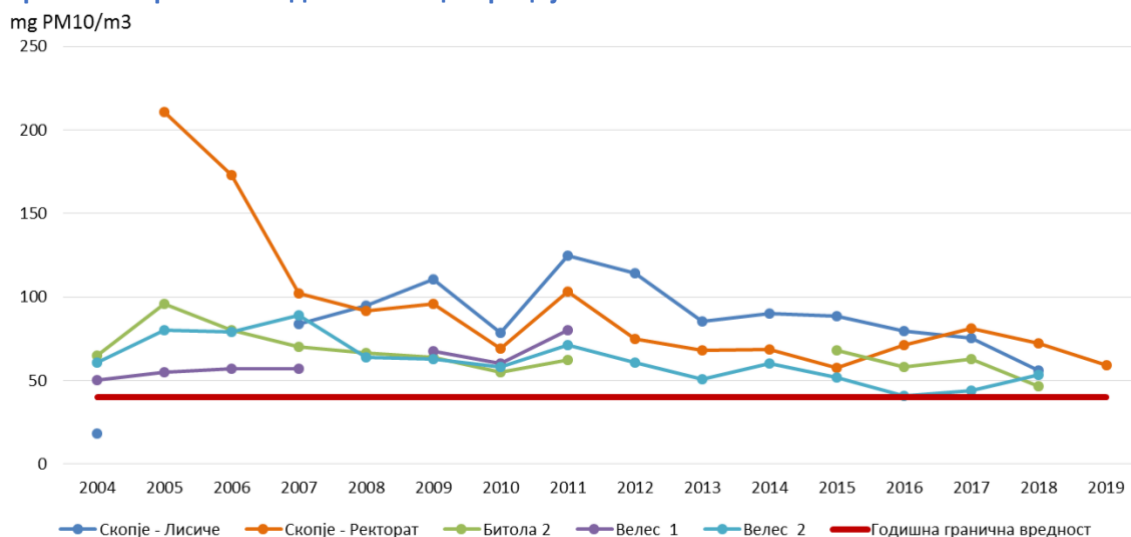
Оценка

Суспендирани честички (PM₁₀)

Суспендирани честички со големина до десет микрометри се честички кои поминуваат низ отвор кој се селектира по големина со 50% губење на ефикасноста при аеродинамичен дијаметар со големина до десет микрометри (10 µg/m). Овие честички со димензии до 10 микрометри се таканаречени фини честички или аеросоли. Тие долго се задржуваат во воздухот и настануваат како резултат на природни и антропогени извори. Од природните извори значајни се жолтите дождови кои се јавуваат и кај нас, шумските пожари и хемиските реакции кои што се случуваат во природата. Од антропогените извори најзначајни се согорувањето на јагленот, дрвото и нафтата, индустриските процеси, транспортот и согорувањето на отпадот.

Појава на зголемени концентрации на суспендирани честички се забележува во урбаните средини особено во сезоната есен-зима, што најверојатно се должи на зголемената фреквенција на сообраќајот, затоплувањето на индивидуалните домаќинства и административните установи и метеоролошките услови. На следниот графикон се прикажани просечните годишни концентрации за PM₁₀ за дадениот период.

Графикон 1: Просечна годишна концентрација на PM₁₀

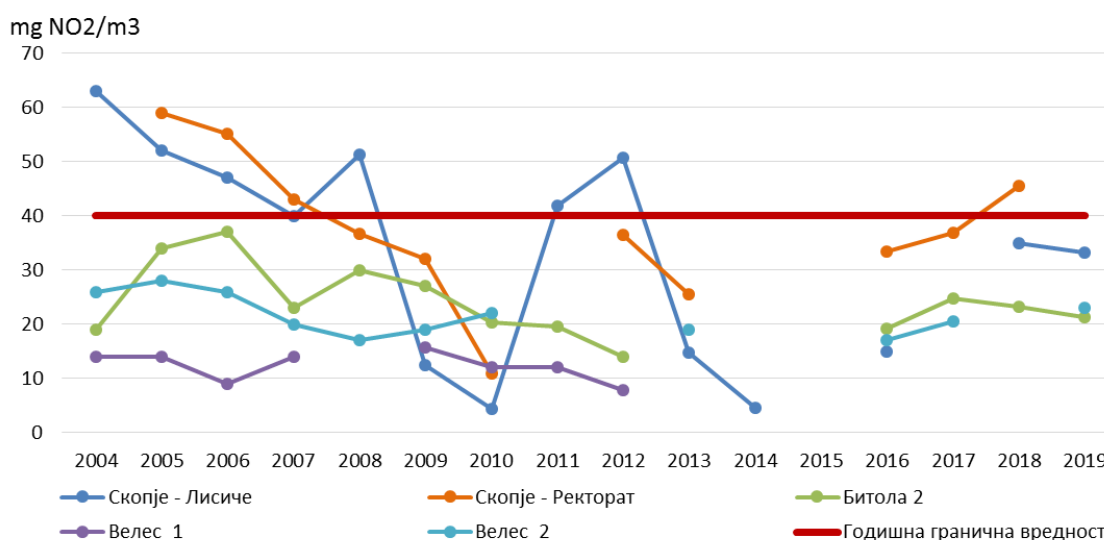
Од обработените податоци за периодот 2004-2019 година, може да се забележи дека во текот на целиот период населението е изложено на концентрации на суспендирани честички кои ги надминуваат граничните вредности (среднодневна гранична вредност од 50 µg/m³ која што не треба да биде надмината повеќе од 35 дена во една календарска година и годишната гранична вредност од 40 µg/m³). Највисоки концентрации на оваа загадувачка супстанца се забележани во Скопје, што најверојатно се должи на човековото живеење, густата населеност,

големата употреба на цврсто гориво за затоплување на домовите во зимскиот период како и влијанието од индустријата.

Азот диоксид (NO₂)

Испитувањата покажале дека во воздухот се застапени повеќе оксиди на азот, но најзначајни се азот диоксид и азот моноксид. Овие загадувачки супстанции најчесто се резултат на природни извори. Сепак, во урбаните средини најголем извор е сообраќајот, а помал извор е индустријата. Најтоксичен од сите азотни оксиди е азот диоксид, чии концентрации се условени од годишното време и од метеоролошките услови. Имено, во утринските часови повисока е концентрацијата на NO заради зголемената фреквенција на сообраќајот, а со интензивирање на сончева радијација во текот на денот се врши претворање на NO во NO₂ со што се зголемува концентрацијата на NO₂. Азотните оксиди влијаат на содржината на озонот и на другите фотохемиски оксиданси во воздухот. Во текот на сезоната пролет-лето поголема е концентрацијата на NO₂, а во сезоните есен-зима на NO. Количеството на NOx е зголемено во зимскиот период поради повисоката фреквенција на сообраќајот. На следниот графикон се прикажани просечните годишни концентрации за NO₂ за дадениот период.

Графикон 2: Просечна годишна концентрација на NO₂

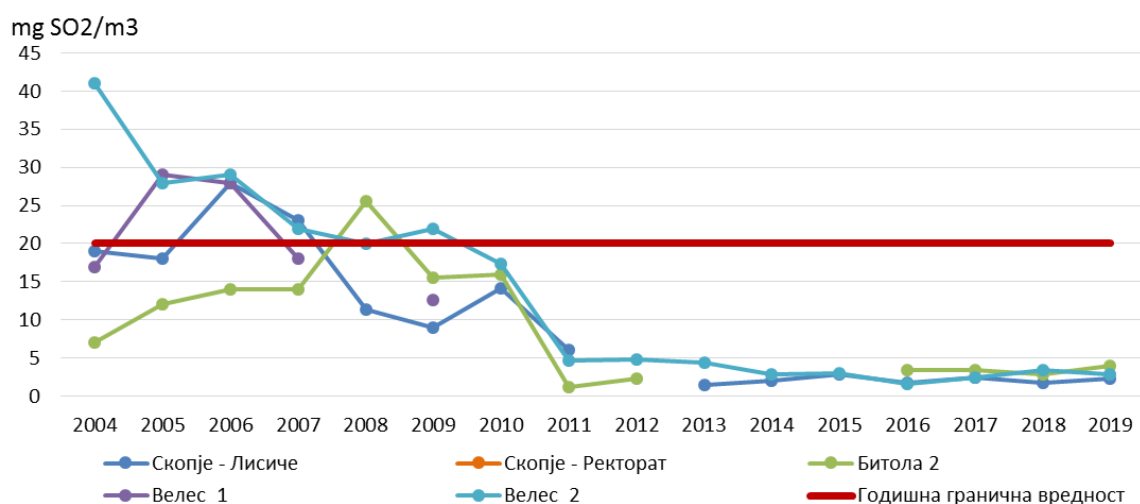

Од обработените податоци може да се види дека надминувања на просечната годишна концентрација на азот диоксид се забележани само во Скопје, што најверојатно се должи на големата фреквенција на сообраќај и работата на индустриските капацитети.

Сулфур диоксид (SO₂)

Сулфур диоксидот во воздухот најчесто потекнува од големите термоцентрали и термоелектрани како и од малите и средноголеми котли за согорување на јаглен во урбаните средини. Главниот антропоген извор е согорувањето на јагленот и нафтата. Оваа загадувачка супстанција се емитува во воздухот и како резултат на индустриските процеси (производство на целулоза и хартија, сулфурна киселина, топење на олово-цинкови руди). На следниот графикон се прикажани просечните годишни концентрации за SO₂ за дадениот период.

Графикон 3: Просечна годишна концентрација на SO₂

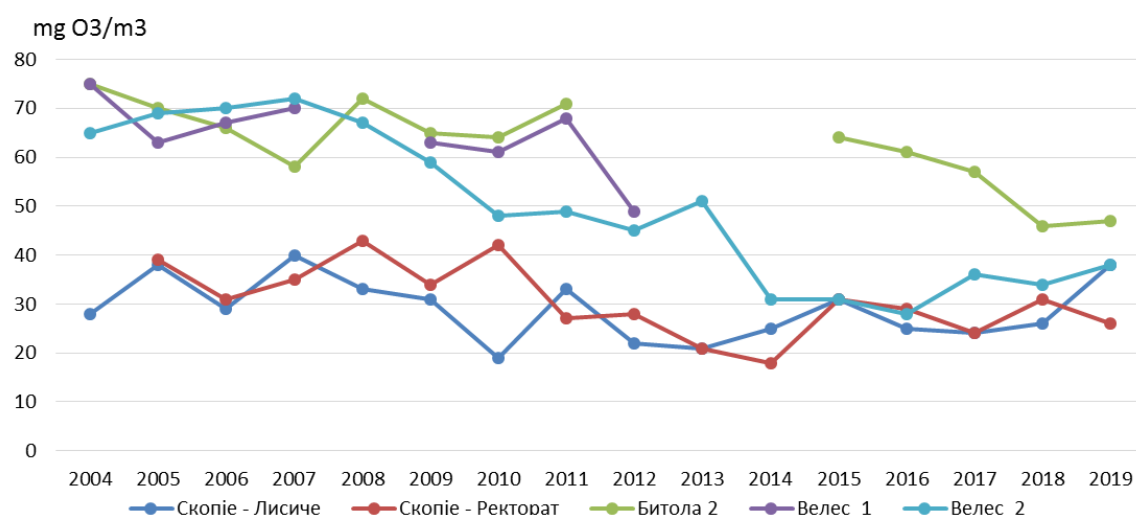
Во периодот од 2004 до 2019 година, нема надминување на среднодневната гранична вредност на сулфур диоксид, односно населението не е изложено на концентрации на сулфур диоксид над граничната вредност, на сите анализирани мерни места.

Озон (O₃)

Озонскиот слој се наоѓа на височина од 10 до 15 km од земјата и служи како филтер за UV-зрачењето и стабилизација на климата.

Автоматските мониторинг станици вршат мерења на приземниот озон кој се формира како резултат на фотохемиски реакции во кои учествуваат азотни оксиди, испарливи органски супстанции (најчесто јаглеводороди) и др. Сепак, на неговата содржина влијае интензитет на сончева радијација и годишните времиња. Поради тоа, повисоки концентрации на озон се забележуваат во топлите денови, а особено во летниот период. На следниот графикон се прикажани просечните годишни концентрации за O₃ за дадениот период.

Графикон 4: Просечна годишна концентрација на O₃

Во периодот од 2004 до 2019 година највисоките концентрации на озон се забележани во Битола, од причина што е градот се простира во југозападниот дел од државата со голем број на сончеви денови во текот на годината. Додека пак во Скопје, измерените концентрации на озон, во целиот анализиран период, се значително пониски од концентрациите на озон евидентирани во Битола и Велес.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

При пресметката на индикаторот земени се во предвид податоците од извршените мерења на квалитетот на воздухот од следните три града: Скопје, Битола и Велес, како најрепрезентативни локации за приказ на состојбата за квалитетот на воздухот во Република Македонија. Скопје е избран затоа што е главен град и претставува најголема урбана средина во државата и голем индустриски центар. Битола е втор град по големина, во чија непосредна близина се наоѓа најголемата термоелектрана РЕК Битола и Велес, како град со големо историско индустриско загадување.

За секоја селектирана урбана станица, се наведува типот на станицата (урбана позадинска, станица која го следи загадувањето од сообраќајот, станица која го следи загадувањето од индустријата). Потоа за секоја загадувачка супстанца од достапните часовни податоци се пресметува: просечната годишна концентрација, највисоката среднодневна концентрација и бројот на денови со надмината среднодневна гранична вредност.

- Методолошка несигурност и несигурност на податоците

Во пресметките на индикаторот се земени и оние станици каде што покриеноста со податоци е помала од 75% по календарска година.

Цели

Во Уредбата за гранични вредности за нивоа и видови на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух и прагови на алармирање, рокови за постигнување на граничните вредности, маргини на толеранција за гранична вредност, целни вредности и долгорочни цели, се дефинирани граничните вредности за SO_2 , PM_{10} , NO_2 и целните вредности за O_3 .

Гранични вредности за концентрации на сулфур диоксид во амбиентниот воздух

Во согласност со горенаведената Уредба за сулфур диоксид, дефинирани се две гранични вредности за заштита на човековото здравје

- Среднодневна гранична вредност од $125 \mu\text{g}/\text{m}^3$ и истата не смее да биде надмината повеќе од 3 пати во текот на една календарска година
- Едночасовна гранична вредност од $350 \mu\text{g}/\text{m}^3$ која не смее да биде надмината повеќе од 24 пати во текот на една календарска година

Гранични вредности за концентрации на суспендирани честички со големина до 10 микрометри во амбиентниот воздух

Во согласност со горенаведената Уредба за суспендирани честички со големина до 10 микрометри, дефинирани се две гранични вредности за заштита на човековото здравје.

- 24-часовната гранична вредност изнесува $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$, и истата не смее да биде надмината повеќе од 35 пати во текот на една календарска година
- Просечната годишна концентрација не смее да надмине $40 \mu\text{g}/\text{m}^3$.

Гранични вредности за концентрации на азот диоксид во амбиентниот воздух

Во согласност со горенаведената Уредба за азот диоксид, дефинирани се две гранични вредности за заштита на човековото здравје.

- Едночасовната просечна гранична вредност на азот диоксид не смее да ја надмине граничната вредност од $200 \mu\text{g}/\text{m}^3$ повеќе од 18 пати во текот на една календарска година.

- Просечната годишна концентрација не смее да надмине 40 µg/m³.

Целни вредности за концентрации на озон во амбиентниот воздух

Во согласност со горенаведената Уредба за озонот, дефинирани се целна вредност за заштита на човековото здравје и долгорочна цел за заштита на човековото здравје.

- Целната вредност за заштита на човековото здравје за озонот е определена на тој начин што 8-часовната средна вредност се пресметува од едночасовните концентрации за секој ден. Максималната дневна 8-часовна средна вредност на озонот не треба да ја надмине вредноста од 120 µg/m³ повеќе од 25 денови во текот на годината (пресметано како средна вредност за три години). Оваа целна вредност треба да се достигне до 2010 година.
- Во Уредбата е дефинирана и долгорочната цел за заштита на човековото здравје од 120 µg/m³, како максимална дневна 8-часовна средна вредност во текот на календарска година.

Обврска за известување

- Европска агенција за животна средина
  - Размена на податоците за квалитет на воздухот, во согласност со имплементационата одлука во која се дадени правилата на директивите 2004/107/ЕС и 2008/50/ЕС на Европскиот парламент и на Советот во однос на реципрочна размена на информации и известување за квалитет на амбиентен воздух (Одлука 2011/850/ЕС).

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзано со други теми/сектори	Климатски промени, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 004 - 5	Временска покриеност	2004-2019
Име на индикаторот	Надминување на граничните вредности за квалитет на воздухот во урбани подрачја – по мониторинг станица	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање – Македонски информативен центар за животна средина
Класификација по ДПСИР	С	Датум на последна верзија	29.07.2020
Тип	А	Подготвено/ ажурирано од:	Никола Голубов Анета Стефановска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: N.Golubov@moepp.gov.mk A.Stefanovska@moepp.gov.mk

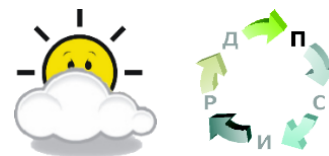
Поврзаност со други индикатори

МК НИ 004 - 5 Надминување на граничните вредности за квалитет на воздухот во урбани подрачја – по мониторинг станица

EEA - Европска агенција за животна средина	IND-34-en CSI 004 , AIR 003 Exceedance of air quality standards in urban areas
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A2/15 - Annual average concentration of sulphur dioxide A2/16 - Annual average concentration of nitrogen dioxide A2/17 - Annual average concentration of ground-level ozone A2/18 Annual average concentration of PM10
Каталог на индикатори за животна средина	19 - Exceedance of air quality standards in urban areas (EEA_CSI004)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 050-1

ЕМИСИЈА НА ОСНОВНИ ЗАГАДУВАЧКИ СУПСТАНЦИ - СУЛФУРНИ ОКСИДИ

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на сулфурните оксиди изразени како сулфур диоксид.

Единици

- kt/година (килотони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редуција на вкупните емисии на сулфурните оксиди изразени како сулфур диоксид во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на SOx изнесуваа 110,5 kt. Во 2018 година емисиите изнесуваат 60,95 kt и се намалени за 45%, споредено со 1990 година, што претставува значителен прогрес во редуција на вкупните емисии на SOx.

Со воведувањето на процесот на десулфуризација во РЕК Битола, како инсталација со најголем удел во вкупните емисии на сулфурни оксиди, се очекува истите да се редуцираат за дополнителни 80%, а во однос на 1990 год. за околу 90%.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на сулфурни оксиди?

Најголемиот дел од вкупните национални емисии на SOx потекнуваат од секторот Производство и дистрибуција на енергија со удел од 88,37%.

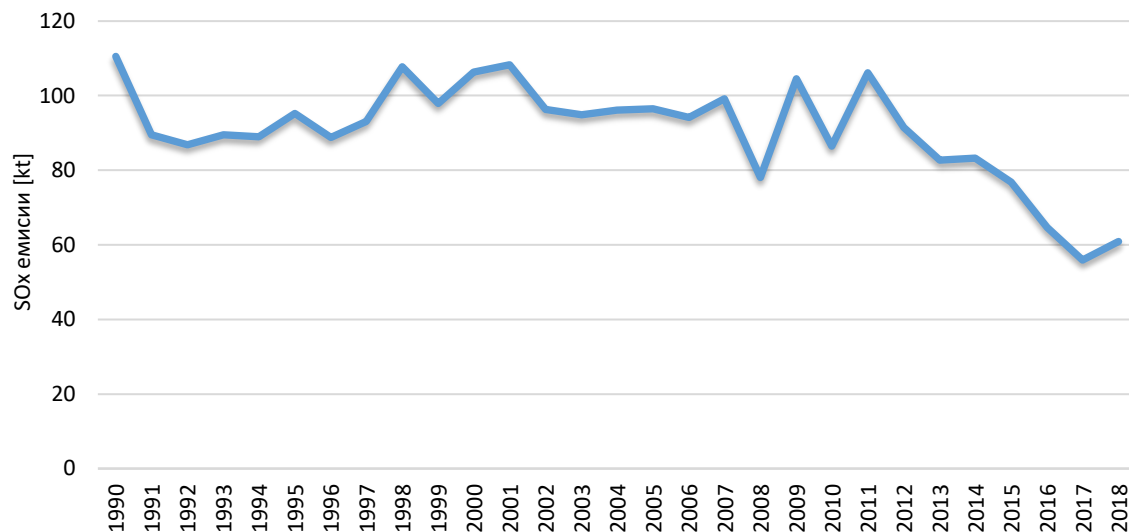
Од останатите сектори 5,03% од вкупните национални емисии на SOx потекнуваат од секторот Индустрија (Согорувачки процеси), додека 4,31% од секторот – Непатен сообраќај.

Останатите сектори се мали извори на емисии на SOx .

Оценка

Максимална вредност на вкупни национални емисии на SOx има во 1990 година и тие изнесуваа 110,5 kt. Во 2018 год. вкупните емисии изнесуваат 60,95 kt и во однос на 1990 год. се намалени за 45%, додека во однос на 2017 год. се зголемени за 9%, заради зголемена потрошувачка на јаглен. На следниот графикон е прикажан тренд на овие загадувачки супстанции во периодот 1990-2018 година.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на сулфурни оксиди изразени како сулфур диоксид во периодот 1990-2018 година

Трендот е променлив, но се забележува намалување на емисиите на SOx, почнувајќи од 2011 година заради намален потрошувачка на јаглен за производство на електрична енергија.

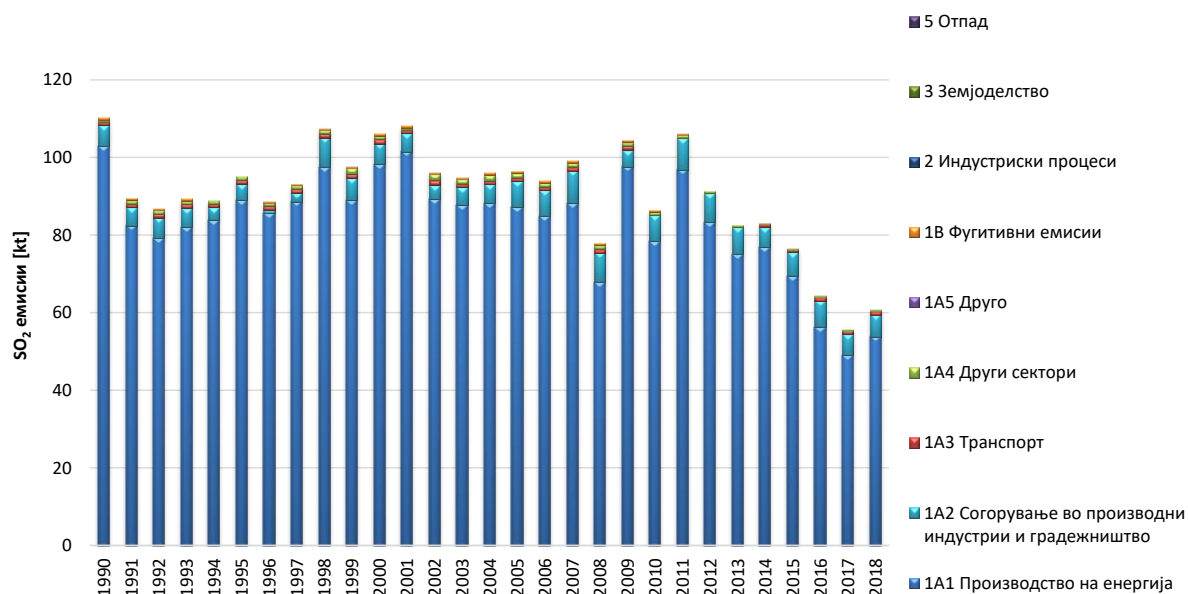
Уделот во вкупните национални емисии на SOx по SNAP сектори (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html) во 2018 година е прикажан на следниот графикон, при што и преку графички приказ се забележува доминантниот удел за секторот Производство и дистрибуција на енергија.

Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на SOx по сектори во 2018 година

На графиконот бр.3 пак прикажан е трендот по NFR категории.

Графикон 3. Емисии на сулфурни оксиди изразени како SO₂ по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

Емисиите на SO_x во целиот период 1990-2018 година доаѓаат главно од NFR категоријата 1A1 Производство на енергија каде влегуваат двете термоелектрани РЕК Битола и РЕК Осломеј, потоа топланите за производство на топлинска енергија кои во периодот 1990-2013 год. работеа на мазут (во одредени периоди и делумно на гас), работата на ТЕЦ Неготино во одредени години и рафинеријата за нафта ОКТА Скопје која работеше со полн капацитет до 2011 год., во наредните две години со мален капацитет, а од 2014 година воопшто не работи.

NFR категоријата 1A2 Согорување во производни индустрии и градежништво учествува со далеку помал удел во вкупните национални емисии на сулфурни оксиди, додека останатите NFR категории се незначителни извори на емисии на SO_x.

Уделот на NFR категоријата 1A1 Производство на енергија во вкупните емисии во 1990 год. изнесуваше 93%, додека во последните три години, период 2016-2018 год. уделот е приближно еднаков и изнесува 88%.

Најголем удел во овие емисии за целиот период 1990-2018 година од оваа NFR категорија има термоелектраната РЕК Битола и генерално трендот на вкупните емисии на SO_x го следи трендот на емисиите од оваа инсталација. Падот на емисиите во 1991 год. во однос на 1990 год. како и флукуациите (зголемувања и намалувања) со текот на годините главно доаѓаат од РЕК Битола и делумно РЕК Осломеј, односно заради количеството на јаглен кое се согорува т.е вкупната влезна топлотна моќ на горивото изразена во TJ.

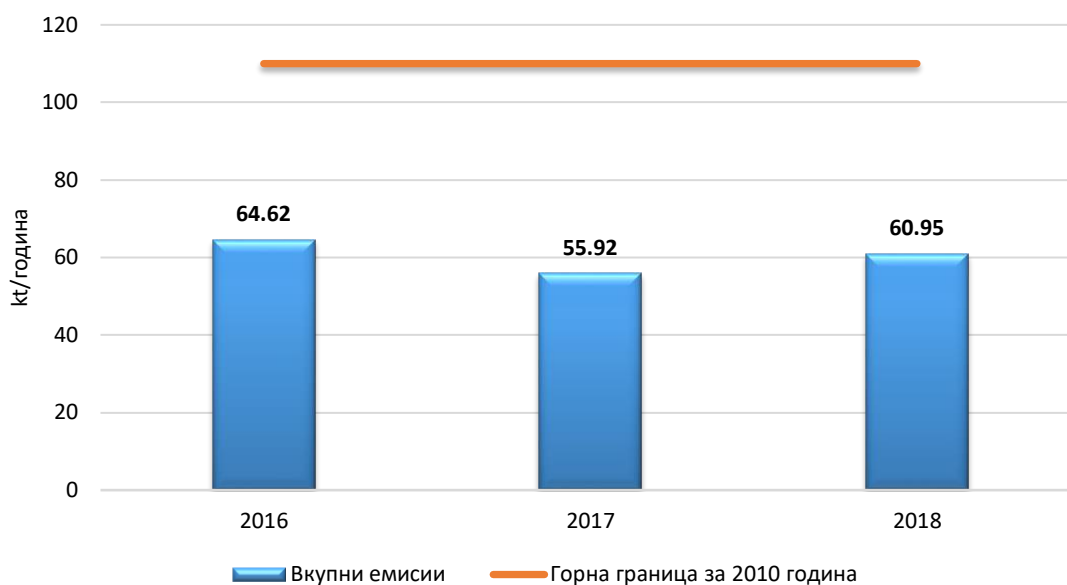
Во периодот 1990-1999 год. постои еден речиси континуиран тренд на емисии на SO_x кои потекнуваат од употребата на мазут како гориво. Почнувајќи од 2008 год. како резултат на гасификацијата на топланите и неработењето на ТЕЦ Неготино и Рафинеријата за нафта ОКТА емисиите на сулфурни оксиди од согорување на мазут се значително намалени и тие потекнуваат главно од употребата на ова гориво во РЕК Битола и РЕК Осломеј, а во последните неколку години заради редуцираната работа на РЕК Осломеј главно од РЕК Битола.

Во однос пак на постигнатите цели во 2018 година, емисиите на SO_x се под националната граница-плафон дефинирана во Гетеборшкиот протокол и Правилникот за национални граници-плафони.

На следниот графикон е дадена споредба на националните емисии на SO_x во период 2016-2018

година со горната граница-плафон за 2010 година.

Графикон 4. Споредба на националните емисии на SOx во период 2016-2018 година со горната граница-плафон за 2010 година

Може да се забележи дека националната граница-плафон за SOx од 110 kt не е надмината во прегледниот период.

Според прикажаните годишни пресметани емисии Република Северна Македонија е во согласност со Гетеборшкиот протокол во однос на оваа загадувачка супстанца.

Во однос на Протоколот за намалување на емисиите на сулфурни оксиди или на нивното прекугранично пренесување најмалку за 30 проценти според кој националните емисии на сулфурни оксиди изразени како сулфур диоксид треба да се редуцираат за 30% сметајќи од 1980 година Бидејќи емисиите за да се постигне оваа цел треба да изнесуваат 47 kt или помалку, оваа цел не е постигната во 2018 година, а според Протоколот во врска со понатамошното намалување на емисиите на сулфурни оксиди, според кој емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) не треба да ги надминуваат емисиите во 1990 година земјата е во согласност со истиот.

Вкупниот плафон за SOx за 2018 изнесува 15.855 kt согласно Националниот план за намалување на емисиите (NERP) за големи согорувачки постројки, што значи дека во однос на истиот вредноста на емисиите на сулфурни оксиди, кои произлегуваат од големите согорувачки постројки е надмината.

Имајќи предвид дека главен извор во вкупните национални емисии за SOx е NFR категоријата 1A1 Производство на енергија, а во рамките на оваа категорија инсталацијата РЕК Битола, за да се постигнат поставените цели за вкупни емисии на сулфурни оксиди потребно е да се редуцираат емисиите на SOx од оваа инсталација. За таа цел во тек е процес на издавање на А-дозвола за усогласување со оперативен план од страна на Министерството за животна средина и просторно планирање за РЕК Битола во која ќе бидат дадени активности за намалување на емисиите на сулфур диоксид преку процес на десулфуризација, како и изнаоѓање на финансиски средства за истото.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR

категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprdbw/>.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на оваа загадувачка супстанца кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето) во февруари 2020 година. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународните организации) така и по сектори.

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките, со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a која се однесува на постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатство за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на сулфурни оксиди зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕП/ЕЕА Упатство за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на сулфурни оксиди, изразени како SO₂, во килотони на година по принципот n-2, каде n е тековната година.
2. Директива 2001/81/ЕС, Гетеборшки протокол и Правилник за количините на горните граници-плафоните на емисиите на загадувачките супстанции со цел утврдување на проекции за одреден временски период кои се однесуваат на намалувањето на количините на емисиите на загадувачките супстанции на годишно ниво
  - национална граница – плафон за емисиите на сулфурни оксиди изразени како сулфур диоксид од 110 килотони
3. Протокол за намалување на емисиите на сулфурни оксиди или на нивното прекугранично пренесување
  - најмалку за 30 проценти според кој националните емисии на сулфурни оксиди изразени како сулфур диоксид треба да се редуцираат за 30% сметајќи од 1980 година
4. Протоколот во врска со понатамошното намалување на емисиите на сулфурни оксиди

- емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) не треба да ги надминуваат емисиите во 1990 година.
5. Согласно Националниот план за намалување на емисиите (NERP) вкупниот плафон за SO_x е:
- 15855 тони за 2018-2023 година.
  - 12634 тони за 2024 година.
  - 9412 тони за 2025 година.
  - 6191 тони за 2026 година.
  - 6191 тони за 2027 година.

Обврска за известување

- Обврските за известување се на годишно ниво кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP) и Протоколите кои се однесуваат на сулфурните оксиди кон неа, како и Европската агенција за животна средина (EEA)
- Обврска за известување до Енергетската Заедница согласно наведени национални плафони за SO_x за период 2018-2027 година дадени во Националниот план за намалување на емисиите од големи согорувачки постројки.
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 050 - 1	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисија на основни загадувачки супстанции - сулфурни оксиди (SO _x)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот, 1990-2018 година
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	08.07.2020
Тип	Б	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk a.krsteska@moepp.gov.mk

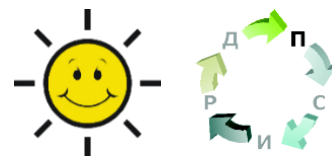
Поврзаност со други индикатори

МК НИ 050-1 Емисија на основни загадувачки супстанции - сулфурни оксиди (SOx)

EEA - Европска агенција за животна средина	IND-366/CSI 040, AIR 005 Emissions of the main air pollutants in Europe
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/1 - Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	32 - Emissions of the main air pollutants in Europe (EEA_CSI040/APE010)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 050-2

ЕМИСИЈА НА ОСНОВНИ ЗАГАДУВАЧКИ СУПСТАНЦИ - АЗОТНИ ОКСИДИ ИЗРАЗЕНИ КАКО АЗОТ ДИОКСИД

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на емисии на азотни оксиди во воздухот, изразени како азот диоксид.

Единици

- kt/година (килотони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редуција на вкупните емисии на азотни оксиди изразени како азот диоксид во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на NO_x изнесуваа 45,47 kt. Во 2018 година емисиите изнесуваат 18,55 kt и се намалени за 59% споредено со 1990 година, што претставува значителен напредок во намалувањето на вкупните емисии на NO_x.

Дополнително намалување на вкупните емисии на азотни оксиди се забележува почнувајќи од 2013 година со модернизација на РЕК Битола, како и редуцирана работа на термоелектраната РЕК Осломеј во последните неколку години и намалената потрошувачка на јаглен за производство на електрична енергија.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на азотни оксиди?

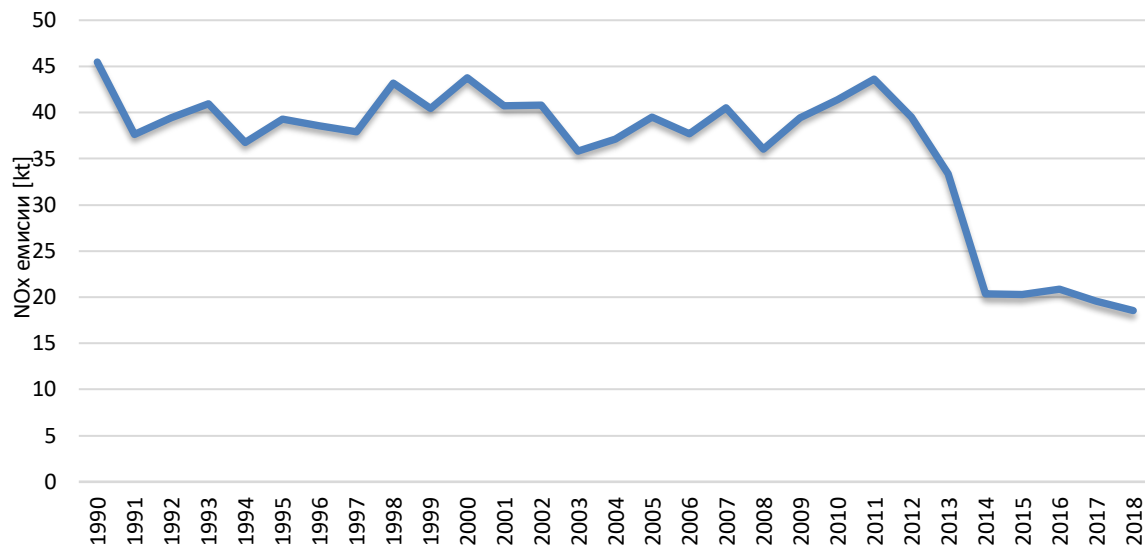
Главен извор на емисии на NO_x во 2018 година е секторот Патен сообраќај со удел од 36%, по што следува секторот Производство и дистрибуција на енергија со удел од 28%. Потоа следуваат секторите Индустрија (Согорувачки процеси) со удел од 19% и Непатен сообраќај со удел од 9% и секторот Домаќинства и административни објекти кој учествува со удел од 5% додека останатите сектори имаат незначителен удел во вкупните емисии на азотни оксиди.

Оценка

Максимална вредност на вкупни национални емисии на NO_x е забележана во 1990 година и таа изнесува 45,5 kt. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 18,5 kt и во однос на 1990 година се намалени за 59%, додека во однос на 2017 година се намалени за 5%.

Трендот на емисии на NO_x е даден на следниот графикон.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на азотни оксиди изразени како азот диоксид во периодот 1990-2018 година

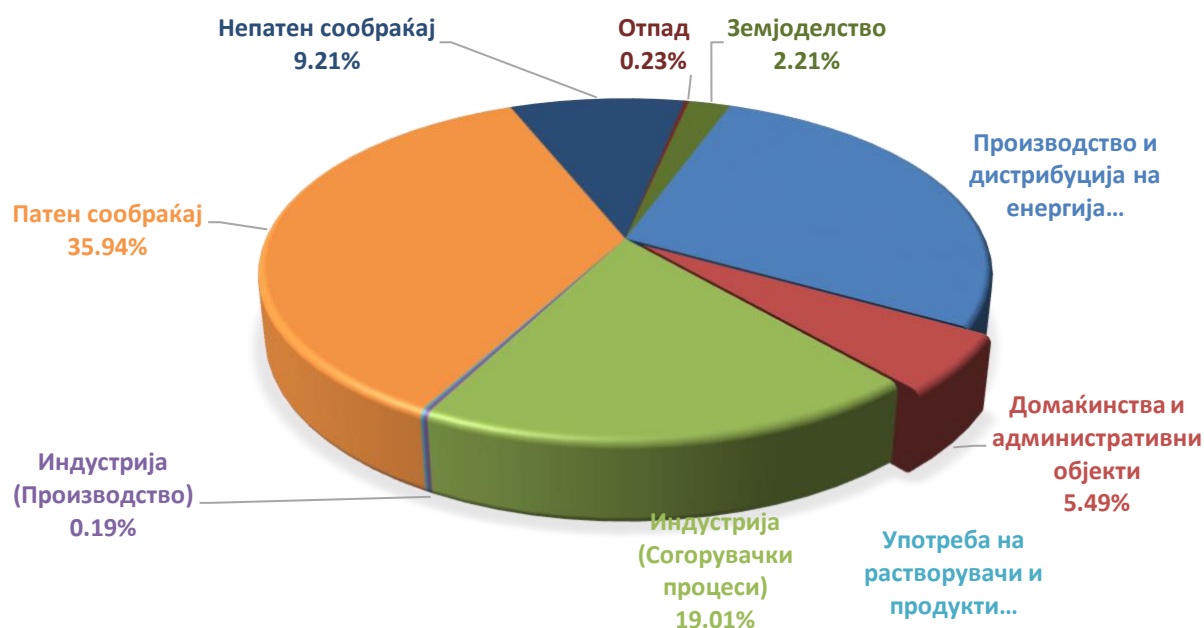

Може да се забележи променлив тренд со опаѓачки карактер започнувајќи од 2011 година. Причините за намалувањето на емисиите во последните години се должи на значително намалените емисии на NOx од индустријата за производство на енергија заради намалениот обем на работа на РЕК Осломеј, модернизација на котлите на РЕК Битола и намалената потрошувачка на јаглен и мазут во производството на електрична енергија.

Заради стариот возен парк (околу 70% од автомобилите припаѓаат на ЕУРО класа 0-2) нема значителни редукции на емисија на овие загадувачки супстанции од патниот сообраќај. Воедно треба да се напомене дека заради расположливост на детални податоци за возниот парк за последните неколку години за период 2014-2018 година се применува методологија на пресметка на емисиите на ниво 2 додека за претходните години пресметките се вршени во примена на методологија на ниво 1. Поголем прогрес во редукција на емисиите на NOx се очекува со обновување на возниот парк и подобрување на јавниот превоз. Исто така, во тек е процес на издавање на А-дозвола за усогласување со оперативен план од страна на Министерството за животна средина и просторно планирање за РЕК Битола во која ќе бидат дадени активности за дополнително намалување на емисиите на азотни оксиди преку процес на модернизација на блокот 1 од термоелектраната, со што истата целосно ќе биде усогласена со ГВЕ за азотни оксиди.

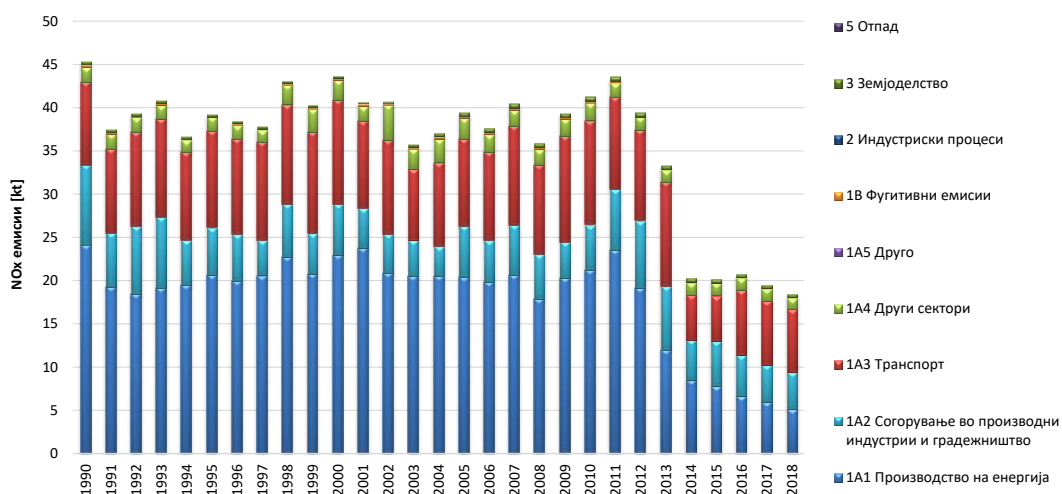
Уделот на овие гореспоменати клучни SNAP сектори во вкупните емисии на NOx за 2018 година може да се увиди и од приказот на Графикон 2.

Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на NOx по SNAP сектори во 2018 година

На следниот графикон е прикажан тренд на емисии на азотни оксиди изразени како азот диоксид во периодот 1990-2018 година по NFR категории.

Графикон 3. Емисии на NOx по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

Имајќи предвид дека азотните оксиди се еден од производите при процесот на согорување на горивата, во целиот период 1990-2018 година во вкупните емисии на овие загадувачки супстанции изразени како азот диоксид најголем удел имаат три NFR категории, и тоа: 1A1 Производство на енергија, 1A2 Согорување во производни индустрии и градежништво и 1A3 Транспорт. Во 1990 година овие категории учествуваа во вкупните емисии на NOx со удели од 28%, 24% и 39% соодветно, додека во 2018 година емисиите се намалени за 79%, 53% и 24%, соодветно од секоја од наведените категории, споредено со 1990 година.

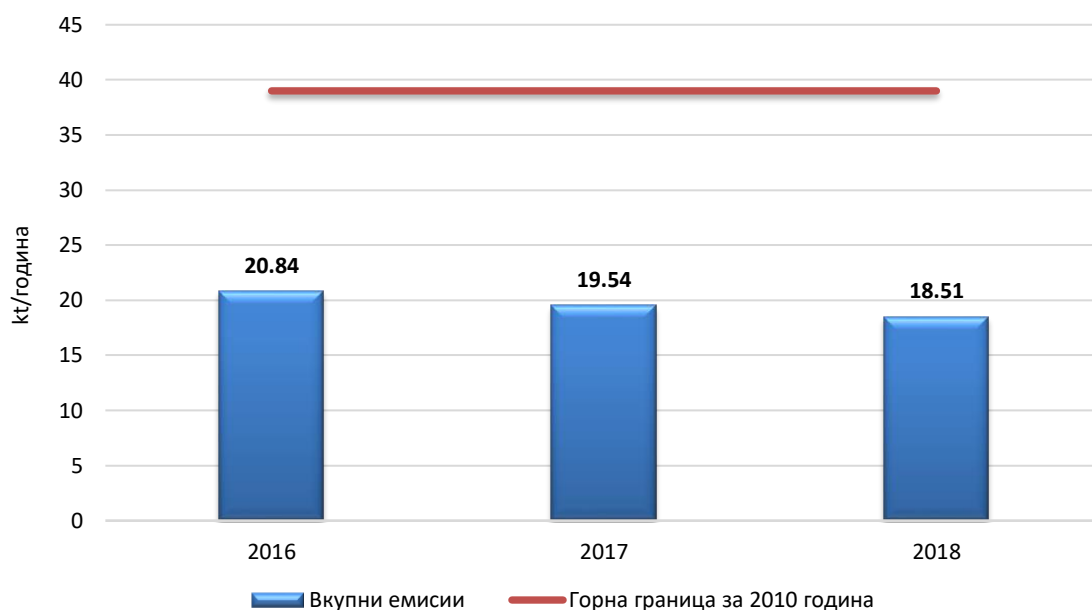
Во периодот 1990-2012 година најголем удел со приближно околу 50% во вкупните емисии на NOx има категоријата 1A1 Производство на енергија во која спаѓаат инсталациите за производство на електрична енергија, топланите за производство на топлина за

домаќинствата како и рафинеријата за нафта. Генерално трендот на вкупните емисии на NO_x го следи трендот на емисиите од оваа NFR категорија. Падот на емисиите во 1991 година во однос на 1990 година како и флукуациите (зголемувања и намалувања) со текот на годините главно доаѓаат од РЕК Битола и РЕК Осломеј, односно заради количеството на јаглен кое се согорува т.е вкупната влезна топлотна моќ на горивото изразена во TJ.

Во периодот 2013-2018 година се забележува, прво, натамошно намалување на вкупните емисии на NO_x споредено со 2013 година и второ, мала разлика во годишните емисии на NO_x, со надолен тренд за 2017 и 2018 година. Во 2018 година споредено со 2017 година се забележува намалување на емисиите на NO_x за 5% пред се како резултат на намалените емисии од индустријата за производство на енергија (Јавна енергетика и електрани) за 15% првенствено заради редуцираните емисии на NO_x од РЕК Битола како резултат на нејзината модернизација. РЕК Осломеј работеше од еден до три месеци во секоја година во овој период. Исто така, во 2014 година целосно со работа запре и рафинеријата за нафта.

Во однос пак на постигнатите цели во 2018 година, емисиите на NO_x се под националната граница плафони дефинирана во Гетеборшкиот протокол и Правилникот за национални граници-плафони. На следниот графикон е дадена споредба на националните емисии на NO_x во период 2016-2018 година со горната граница-плафон за 2010 година.

Графикон 5. Споредба на националните емисии на NO_x во период 2016-2018 година со горната граница-плафон за 2010 година

Од дадениот приказ може да се заклучи дека во последните три години, националната граница-плафон за NO_x од 39 kt не е надмината.

Според прикажаните годишни пресметани емисии Република Северна Македонија е во согласност со Гетеборшкиот протокол и националното законодавство во однос на овие загадувачки супстанции.

Во однос на Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на испуштањето азотни оксиди или нивно прекугранично пренесување, според кој емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) треба да не ги надминуваат емисиите во базната година (која за нашата земја е 1987 година) нашата земја е во согласност со овој протокол во однос на пресметаните емисии за 2018 година.

Согласно Националниот план за намалување на емисиите (NERP) вкупниот плафон за NO_x за

2018 изнесува 15505 kt, што значи дека во однос на пресметаната вредност на емисиите на азотни оксиди од големите согорувачки постројки за 2018 година, вкупниот плафон не е надминат.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите Нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprdbw/>. Во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите прикажани во извештајот со испратениот инвентар во февруари 2020 година.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на овие загадувачки супстанции кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите Нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето). Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори.

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатството се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a, кој се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на азотни оксиди зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕП/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот, која како цел има редовна инвентаризација на азотни оксиди, изразени како NO₂, во килотони на година, по принципот n-2, каде n е

- тековната година.
2. Директива 2001/81/ЕС, Гетеборшки протокол и Правилник за количините на горните граници-плафоните на емисиите на загадувачките супстанции со цел утврдување на проекции за одреден временски период кои се однесуваат на намалувањето на количините на емисиите на загадувачките супстанции на годишно ниво
    - национална граница – плафон за емисиите на азотни оксиди изразени како азот диоксид од 39 килотони
  3. Протоколот во врска со понатамошното намалување на емисиите на азотни оксиди
    - емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) не треба да ги надминуваат емисиите во 1987 година.
  4. Согласно договорот со Енергетска заедница усвоен е Националниот план за намалување на емисиите (NERP) од ЛСР (Големи согорувачки постројки), кој ги воведува следните плафони за емисиите на азотни оксиди:
    - 15505 тони за 2018 година.
    - 14088 тони за 2019 година.
    - 12672 тони 2020 година.
    - 11255 тони за 2021 година.
    - 9838 тони за 2022 година.
    - 8422 тони за 2023 година.
    - 7674 тони за 2024 година.
    - 6927 тони 2025 година.
    - 6179 тони за 2026-2027 година.

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори - Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето, како и ЕЕА
- Обврска за известување до Енергетската заедница согласно наведени национални плафони за прашина, NO_x и SO_x за период 2018-2027 година произлезени од Националниот план за намалување на емисиите од големи согорувачки постројки (NERP).
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина.

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Земјоделство, Домаќинства, Енергија, Транспорт, Здравство,
Код на индикаторот	МК НИ 050 - 2	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисија на основни загадувачки супстанции - азотни оксиди (NO _x)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018 година
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	07.07.2020
Тип	Б	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk a.krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

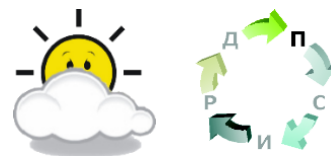
МК НИ 050-2

Емисија на основни загадувачки супстанции - азотни оксиди (NOx)

ЕЕА - Европска агенција за животна средина	IND-366/CSI 040, AIR 005 Emissions of the main air pollutants in Europe
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/2 - Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	32 - Emissions of the main air pollutants in Europe (EEA_CSI040/APE010)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 050-3

ЕМИСИЈА НА ОСНОВНИ ЗАГАДУВАЧКИ СУПСТАНЦИ - ЕМИСИЈА НА НЕМЕТАНСКИ ИСПАРЛИВИ ОРГАНСКИ СОЕДИНЕНИЈА (NMVOC)

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на неметански испарливи органски соединенија (NMVOC).

Единици

- kt/година (килотони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редуција на вкупните емисии на неметанските испарливи органски соединенија во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на NMVOCs изнесуваа 48,2 kt. Во 2018 година емисиите изнесуваат 29 kt и се намалени за 40% споредено со 1990 година што претставува голем напредок во намалувањето на вкупните емисии на NMVOCs.

Специфично прашање за политиката

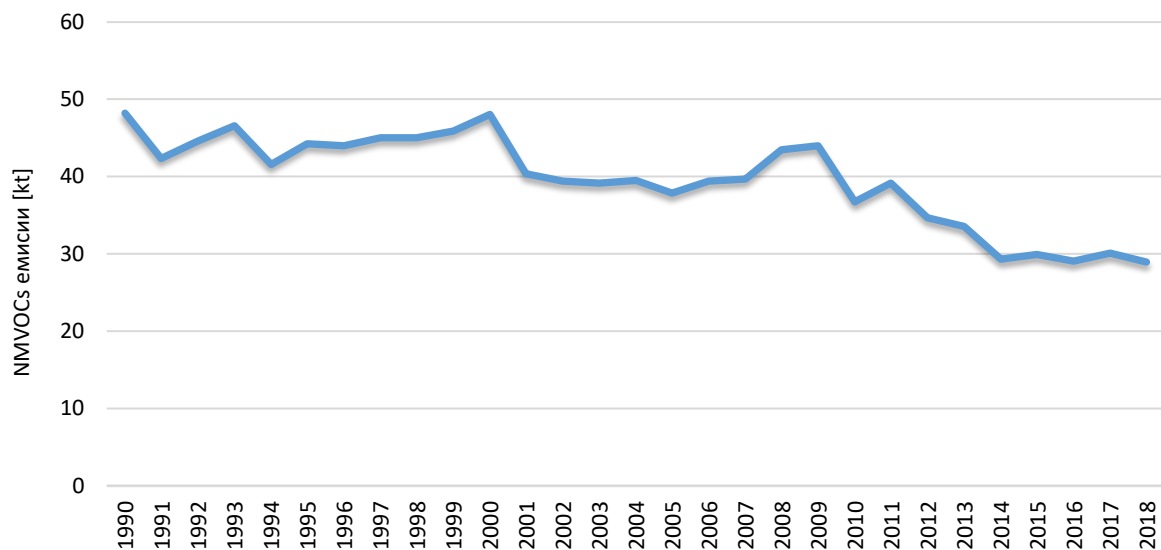
Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на NMVOCs?

Главен извор на емисии на NMVOCs во 2018 година е секторот Употреба на растворувачи и продукти со удел од 29,7%, по што следуваат секторите Домаќинства и административни објекти, Земјоделство и Отпад со удели во вкупните емисии на NMVOCs од 16,5%, 14,8% и 13,5 %, соодветно. Секторите Фугитивни емисии и Патен сообраќај учествуваат со удели од 9,5% и 8,3%, соодветно. Останатите сектори имаат помал удел во вкупните емисии на овие загадувачки супстанции во 2018 година.

Оценка

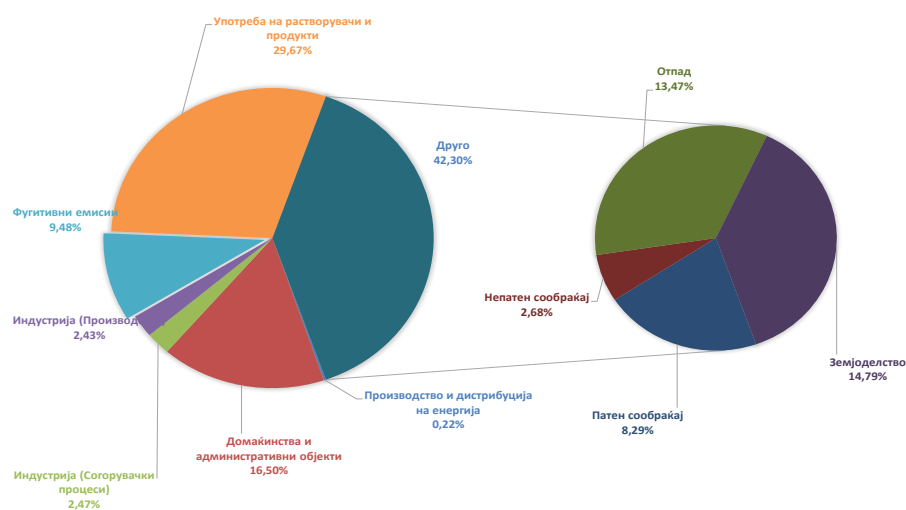
Вкупните емисии на NMVOCs во 1990 година изнесуваа 48,2 kt и истите со одредени флукуации остануваат приближно еднакви до 2000 година. Првото поголемо намалување на вкупните емисии се забележува во 2001 година првенствено заради намалените емисии на NMVOCs од NFR категориите 1A3 Транспорт и 1A4 Други сектори. Потоа следи периодот 2001-2011 година каде вкупните емисии исто така со одредени осцилации (зголемувања и намалувања) имаат приближно блиски вредности и се за околу 15-20% помали од периодот 1990-2000 година. Дополнително намалување на вкупните емисии има во периодот 2012-2013 година, исто така заради намалените емисии на NMVOCs од NFR категориите 1A3 Транспорт и 1A4 Други сектори, за да конечно од 2014 година доаѓа до натамошна редуција на емисиите, заради намалените емисии од NFR категоријата 1A3 Транспорт. За периодот 2014-2018 година може да се каже дека вкупните емисии на NMVOCs по апсолутна вредност се приближно исти, односно незначително се разликуваат меѓу себе. Во 2018 година тие изнесуваат приближно 29 kt и се за 40% пониски од оние во 1990 година а за 4% намалени во однос на претходната 2017 година.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на NMVOCs во периодот 1990-2018 година

Уделот во вкупните национални емисии на NMVOCs по сектори во 2018 година е прикажан на Графикон 2.

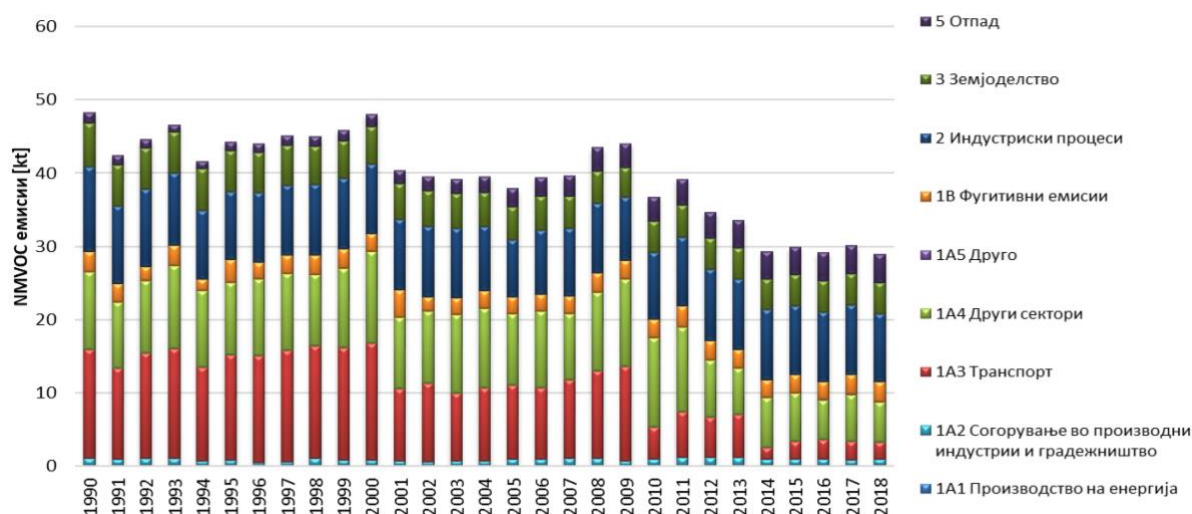
Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на NMVOCs по сектори во 2018 година

Генерално, во вкупните емисии на NMVOCs главно учествуваат четири NFR категории: 1A3 Транспорт, 1A4 Други сектори, 2 Индустриски процеси и 3 Земјоделство, додека во последните години со одреден удел учествува и NFR категоријата 5 Отпад. Останатите NFR категории имаат помал или незначителен удел во вкупните годишни емисии на NMVOCs.

На графиконот бр.3 пак прикажан е трендот, но по NFR категории.

Графикон 3. Емисии на NMVOCs по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

NFR категоријата 1A3 Транспорт во вкупните емисии на NMVOCs во периодот 1990-2000 учествува со најголем удел (31% во 1990 година). Во последните три години, период 2016-2018 година, уделот во вкупните годишни емисии на NMVOCs од NFR категоријата 1A3 Транспорт изнесува 9%, 9% и 8%, соодветно, при што во 2018 година споредено со 1990 година емисиите се намалени за 84%, додека во однос на 2017 година се пониски за 6%. Може да се заклучи дека во периодот 1990-2018 година доаѓа до значително намалување на емисиите на NMVOCs од оваа NFR категорија.

NFR категоријата 1A4 Други сектори во вкупните емисии на NMVOCs во периодот 1990-2011 учествува со удел од 20 – 30% (22% во 1990 година) и по апсолутна вредност емисиите од оваа NFR категорија, кои главно доаѓаат од согорување на дрва во домаќинствата и административните објекти како и употреба на мали домашни градинарски и земјоделски алатки, во овој период имаа приближно константна вредност. Во 2012 година се забележува намалување на емисиите на NMVOCs од NFR категоријата 1A4 Други сектори, за околу 25-30%, првенствено заради намалената потрошувачка на дрва за согорување во домаќинствата и административните објекти, кое намалување заради истите причини продолжува, со одредени осцилации (намалувања и зголемувања) во периодот 2013-2018 година. Во последните три години, период 2016-2018 година, уделот во вкупните годишни емисии на NMVOCs од NFR категоријата 1A4 Други сектори изнесува 18%, 21% и 19%, соодветно, а во 2018 година споредено со 1990 година емисиите се намалени за 49%, додека во однос на 2017 година се пониски за 14%. Сепак, треба да се напомене дека заради расположливост на детални податоци за возниот парк за последните неколку години за период 2014-2018 година се применува методологија на пресметка на емисиите на ниво 2 додека за претходните години пресметките се вршени во примена на методологија на ниво 1 и затоа не може да се изведе конкретен заклучок за трендот на емисии на NMVOCs од оваа категорија во целокупниот извештаен период.

NFR категоријата 2 Индустриски процеси во вкупните емисии на NMVOCs во периодот 1990-2018 учествува со значаен удел од 20 – 35% (24% во 1990 година) и по апсолутна вредност емисиите од оваа NFR категорија, кои главно доаѓаат од употреба на хемиски препарати и средства за премачкување во домаќинствата и индустријата, производство на различни хемиски и други производи како и производство на храна и пијалоци, во овој период имаа приближно константна вредност, со исклучок на периодот 1990-1993 година кога емисиите беа нешто поголеми споредено со останатиот период 1994-2018 година. Во последните три години, период 2016-2018 година, уделот во вкупните годишни емисии на NMVOCs од NFR

категоријата 2 Индустриски процеси е идентичен и изнесува 32%, а во 2018 година споредено со 1990 година емисиите се намалени за 20%, првенствено заради помалата употреба на средства за премачкување во домаќинствата и индустријата и прекилот на производство на одредени хемиски производи, додека во однос на 2017 година се пониски за 2%.

NFR категоријата 3 Земјоделство во вкупните емисии на NMVOCs во периодот 1990-2018 година учествува со речиси континуиран удел и тоа: во 1990 година со 12%, додека во последните три години, период 2016-2018 година со удели од 15%, 14% и 15%, соодветно. Иако, уделот во последните години во вкупните емисии на NMVOCs од оваа NFR категорија расте, сепак по апсолутна вредност тие се намалени и во 2018 година во однос на 1990 година се редуцирани за 28%. Генерално, се забележува, покрај одредените мали флукутации (зголемувања и намалување на емисиите со текот на годините), опаѓачки тренд на емисии на NMVOCs од оваа NFR категорија првенствено заради намалување на бројот на кокошки несилки, овци и коњи. Може да се наведе дека во периодот 2007-2018 година вкупните емисии на овие загадувачки супстанции од NFR категоријата 3 Земјоделство по апсолутна вредност се менуваат незначително.

NFR категоријата 5 Отпад во вкупните емисии на NMVOCs во последните три години, период 2016-2018 година, има идентичен удел од 13%, за разлика од 1990 година кога тој удел беше само 3%. Во периодот 1993-2013 година се забележува континуиран растечки тренд на емисиите од оваа NFR категорија за да во последните 5 години, период 2014-2018 година, емисиите се приближно еднакви. Во 2018 година споредено со 1990 година емисиите на NMVOCs од NFR категоријата 5 Отпад се зголемени за 174% и овој раст, како и постојаниот растечки тренд речиси во целиот период, се должи за зголеменото количество на депониран цврст отпад.

Интересно е да се напомене дека во последните три години, период 2016-2018 година, NFR категоријата 1В Фугитивни емисии учествува со речиси идентичен удел, од 9% секоја година (6 % во 1990 година), во вкупните емисии на NMVOCs како и NFR категоријата 1А3 Транспорт, со забелешка дека од оваа NFR категорија емисиите се речиси еднакви, по апсолутна вредност, со помали флукутации, во целиот период 1990-2018 година.

Во однос пак на постигнатите цели во 2018 година, емисиите на NMVOCs се под националната граница плафони дефинирана во Гетеборшкиот протокол и Правилникот за национални граници-плафони.

На следниот графикон е дадена споредба на националните емисии на NMVOCs во период 2016-2018 година со горната граница-плафон за 2010 година.

Графикон 4. Споредба на националните емисии на NMVOCs во период 2016-2018 година со горната граница-плафон за 2010 година

Според прикажаните годишни пресметани емисии Република Северна Македонија е во согласност со Гетеборшкиот протокол и директивата 2001/81/ЕС во однос на овие загадувачки супстанции во 2016 и 2018 година, додека плафонот е надминат во 2017 година.

Во однос на Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на емисиите на испарливите органски соединенија или на нивното прекугранично пренесување, според кој националните емисии на неметански испарливи органски соединенија треба да се редуцираат за 30% сметајќи од 1988 година како базна година земјата е во согласност со овој протокол во 2018 година, како и од почетокот на неговото усвојување во 2010 година.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите Нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprd6w/>.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на овие загадувачки супстанции кои се доставени до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите Нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето) во февруари 2020 година. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по SNAP сектори.

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметката и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на неметански испарливи органски соединенија зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕП/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на NMVOCs (неметански испарливи органски соединенија), во килотони на година, по принципот n-2, каде n е тековната година .
2. Директива 2001/81/ЕС, Гетеборшки протокол и Правилник за количините на горните

граница-плафоните на емисиите на загадувачките супстанции со цел утврдување на проекции за одреден временски период кои се однесуваат на намалувањето на количините на емисиите на загадувачките супстанции на годишно ниво

- национална граница – плафон за емисиите на NMVOCs од 30 килотони

3. Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на емисиите на испарливите органски соединенија или на нивното прекугранично пренесување, според кој националните емисии на неметански испарливи органски соединенија треба да се редуцираат за 30% сметајќи од 1988 година и треба да изнесуваат најмногу 44 kt.

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (EEA)
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Земјоделство, Домаќинства, Транспорт, Индустрија, Отпад, Енергија, Здравство,
Код на индикаторот	МК НИ 050 - 3	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисија на основни загадувачки супстанции -неметански испарливи органски соединенија (NMVOC)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот, 1990-2018 година
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	08.07.2020
Тип	А	Подготвено/ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk a.krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

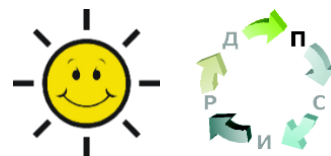
МК НИ 050-3 Емисија на основни загадувачки супстанции - неметански испарливи органски соединенија (NMVOC)

EEA - Европска агенција за животна средина	IND-366/CSI 040, AIR 005 Emissions of the main air pollutants in Europe
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/3 - Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	32 - Emissions of the main air pollutants in Europe (EEA_CSI040/APE010)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 050-4

ЕМИСИЈА НА ОСНОВНИ ЗАГАДУВАЧКИ СУПСТАНЦИ – ЕМИСИЈА НА АМОНИЈАК

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на амонијакот.

Индикаторот, исто така, обезбедува информации за емисиите на амонијак во воздухот по подсектори во клучниот сектор Земјоделство.

Единици

- kt/година (килотони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редукција на вкупните емисии на амонијакот во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на NH_3 изнесуваат 15,8 килотони. Во 2018 година емисиите изнесуваат 9,8 kt и се намалени за 38% споредено со 1990 година што претставува изразен напредок во намалувањето на вкупните емисии на NH_3 .

Најголемо учество во вкупните емисии има NFR категорија Земјоделство со годишен удел од најмалку 85% во целиот период 1990-2018 година.

Намалените емисии на амонијак во 2018 година произлегуваат од намалениот број на одгледуван добиток, намалени земјоделски површини и намалена примена на вештачки ѓубрива.

Специфично прашање за политиката

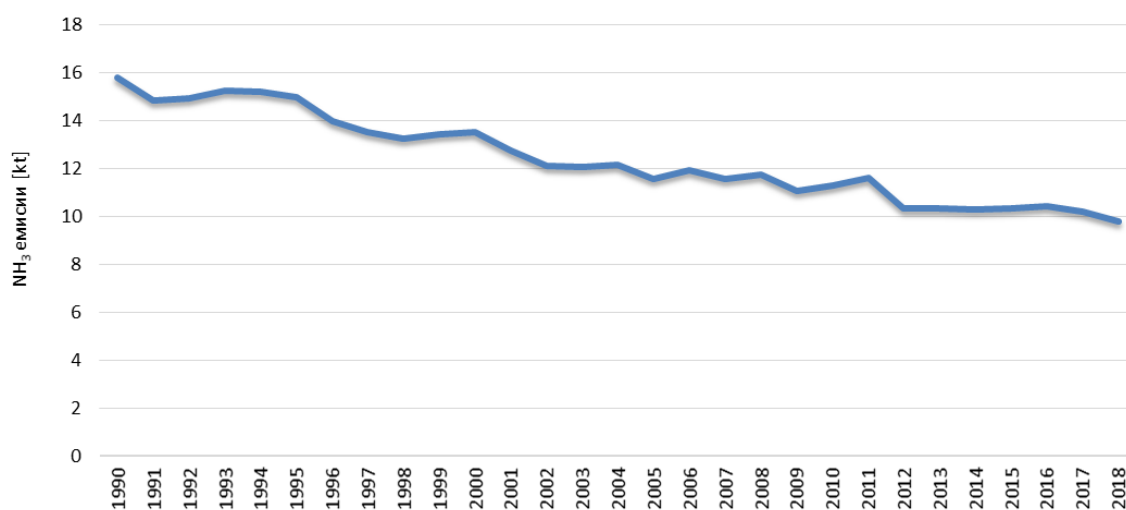
Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на амонијак?

Главен извор на емисии на NH_3 во 2018 година е секторот Земјоделство со удел од 91,3%. Секторот Домаќинства и административни објекти учествува со удел од само 5,54% додека останатите сектори незначително партиципираат во вкупните емисии на амонијак.

Оценка

Максимална вредност на вкупни национални емисии на NH_3 има во 1990 година и тие изнесуваа 15,8 kt. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 9,8 kt и во однос на 1990 година се намалени за 38%, додека во однос на 2017 година се намалени за 4%. Трендот на вкупните емисии на амонијак е прикажан на следниот графикон.

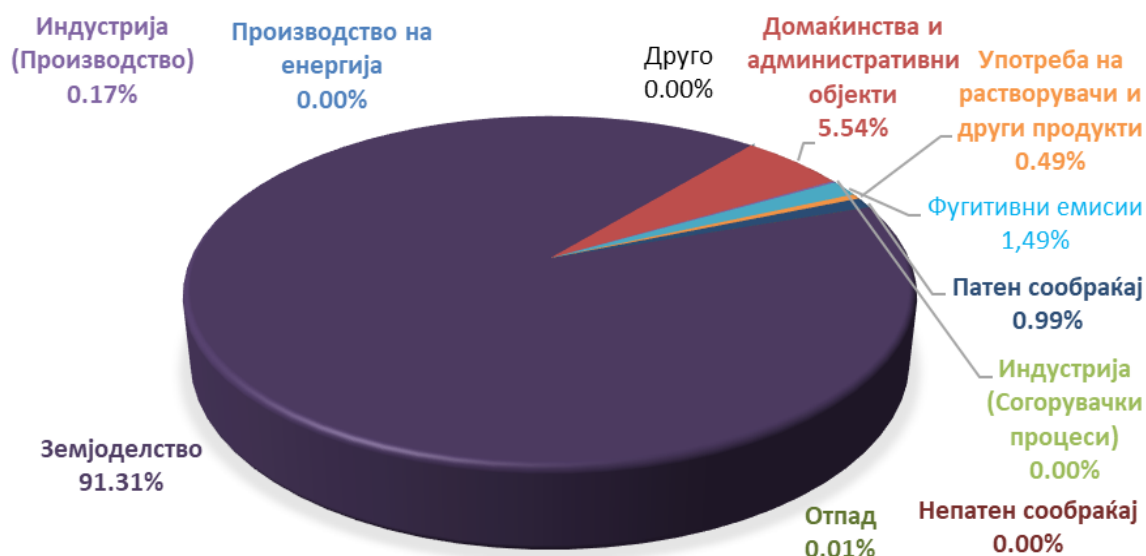
Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на NH₃ во периодот 1990-2018 година

Во целиот период 1990-2018 година се забележува генерално континуиран благ опаѓачки тренд, со одредени помали флукуации (зголемувања) во одредени години, на вкупните годишни емисии на NH₃. Ова се должи на намалениот број на одгледуван добиток, намалени земјоделски површини и намалена примена на вештачки ѓубрива.

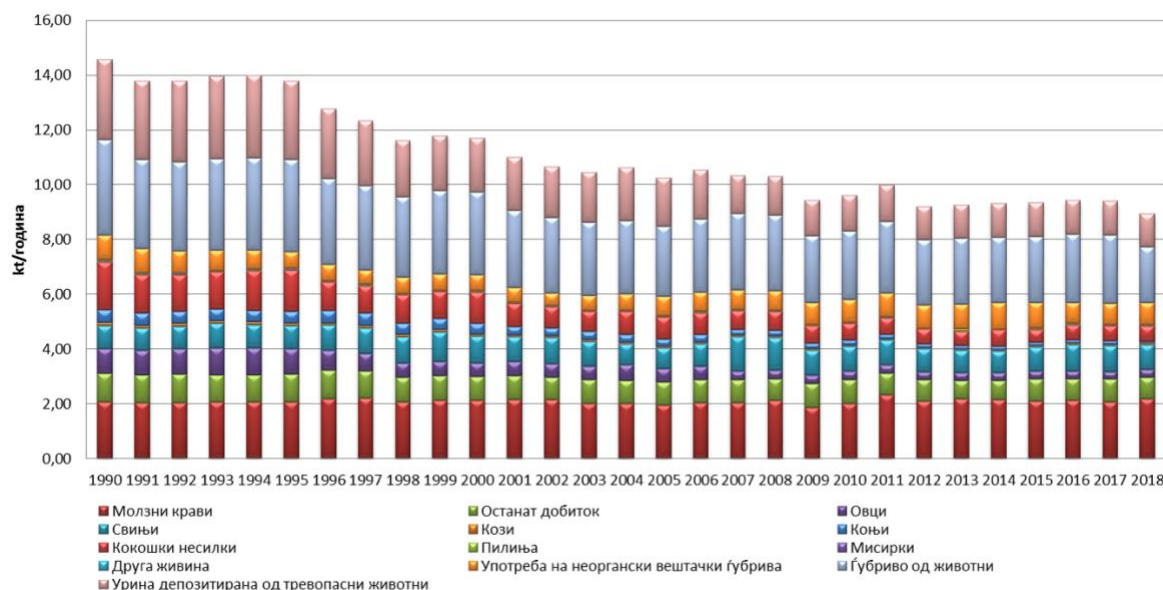
Дека најголем удел во вкупните емисии на амонијак во 2018 година има секторот Земјоделство може да се види од следниот графички приказ.

Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на NH₃ по сектори во 2018 година

NFR категоријата Земјоделство е клучен извор на емисија на амонијак во целиот прегледен период 1990-2018 година со удел од над 90% во текот на целиот период (92% во 1990 година, додека во последните три години 2016, 2017 и 2018 година, 91%, 92% и 91% , соодветно). Со цел да се утврди уделот на подкатегиите во категоријата Земјоделство даден е преглед за емисиите на амонијак во целиот период по NFR подкатегиите.

Графикон 3. Емисии на NH₃ од NFR категоријата земјоделство по подкатегории на годишно ниво

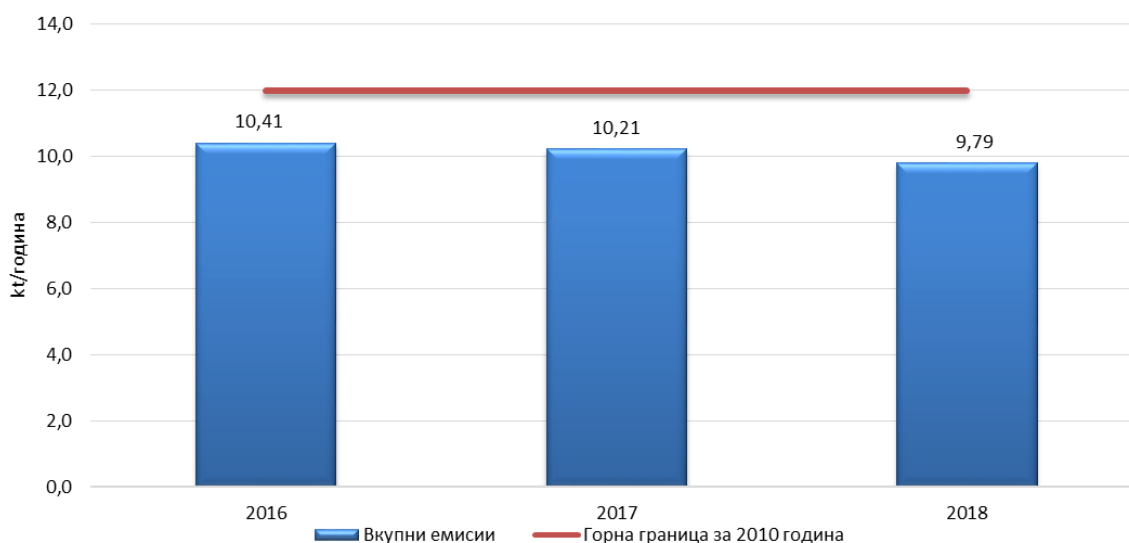

Најголем удел во вкупните емисии на амонијак имаат подкатегорите: одгледување млечни крави (24% во 2018 година), урина депозитирана од тревопасни животни (14% во 2018 година), употреба на ѓубриво од животни (23% во 2018 година). Состојбата е слична и во претходните неколку години, додека во 1990 година поголем е уделот од урина депозитирана од тревопасни животни (20%), додека уделот на одгледуваните млечни крави учествува со 14%, што произлегува од поголемиот број на вкупно одгледувани тревопасни животни во минатото. Уделот од употреба на ѓубриво од животни е сличен со оној во последните години и изнесува 24%.

Кај NFR категоријата, 1A4 Други сектори учеството во вкупните емисии на NH₃ е: во 1990 година удел од 7%, додека во последните три години уделот од оваа NFR категорија изнесува 6%, 5% и 6% во 2016, 2017 и 2018 година, соодветно. Во 2018 година во однос на 1990 година емисиите се редуцирани за 51% , а во споредба со 2017 година зголемени за 2%. Причината за ова во NFR категорија 1A4 Други сектори е Секторот Домаќинства и административни објекти, односно согорувањето на фосилни горива, пред се дрва, и трендот на емисиите на NH₃ од оваа NFR категорија го следи трендот на потрошувачка на дрва во земјата од страна на домаќинствата и административните објекти при што поголем пад во емисиите на амонијак се забележува од 2013 година во споредба со претходните години за 30-40% пред се заради намалената потрошувачка на дрва.

Со цел пак да се утврди дали е постигната целта за оваа загадувачка супстанца согласно националното законодавство и меѓународните договори даден е приказ на емисиите на амонијак во последните три години споредбено со националната граница-плафон.

Графикон 4. Споредба на националните емисии на NH₃ во период 2016-2018 година со горната граница-плафон за 2010 година

Според прикажаните годишни пресметани емисии на амонијак, нашата земја е во согласност со националната граница-плафон за амонијак од 12 kt, наведена во националното законодавство за 2010 година согласно директивата 2001/81/ЕС и во Анекс II од Гетеборшкиот протокол во однос на оваа загадувачка супстанца.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите Нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprd6w/>.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на оваа загадувачка супстанца кои се репортирани до ЕЕА (европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето во февруари 2020 година. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии како по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори.

Пресметките се во согласност со упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките, но водено изборот на емисиони фактори е направен врз основа на националните околности во секторот земјоделство во земјава.

- Извор на користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанци во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>,

<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>,
<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016>
<https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

и

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на NH₃ зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕР/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на NH₃, во килотони на година, по принципот n-2, каде n е тековната година .
2. Директива 2001/81/ЕС, Гетеборшки протокол и Правилник за количините на горните граници-плафоните на емисиите на загадувачките супстанции со цел утврдување на проекции за одреден временски период кои се однесуваат на намалувањето на количините на емисиите на загадувачките супстанции на годишно ниво
  - национална граница – плафон за емисиите на NH₃ од 12 килотони.

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето, како и ЕЕА
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

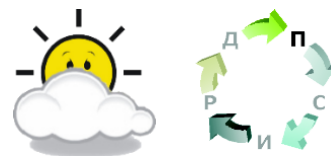
Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Земјоделство, Отпад, Домаќинства, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустија
Код на индикаторот	МК НИ 050 - 4	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисија на основни загадувачки супстанции – Емисија на амонијак (NH ₃)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018 година.
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	08.07.2020
Тип	А	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk a.krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 050-4 Емисија на основни загадувачки супстанции - амонијак (NH₃)

EEA - Европска агенција за животна средина	IND-366/CSI 040, AIR 005 Emissions of the main air pollutants in Europe
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/4 - Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	32 - Emissions of the main air pollutants in Europe (EEA_CSI040/APE010)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 050-5 ЕМИСИЈА НА ОСНОВНИ ЗАГАДУВАЧКИ СУПСТАНЦИ - ЈАГЛЕРОД МОНОКСИД (СО)

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на јаглерод монооксид (СО).

Единици

- kt/година (килотони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редукација на вкупните емисии на јаглерод монооксид во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на СО изнесуваа 132,5 kt. Во 2018 година емисиите изнесуваат 56 kt и се намалени за 57% споредено со 1990 година што претставува значителен напредок во намалувањето на вкупните емисии на СО.

Намалувањето на емисиите на оваа загадувачка супстанца произлегува од намалената потрошувачка на фосилни горива во домаќинствата и административните објекти во текот на прегледниот период 1990-2018 година.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на јаглерод монооксид?

Главен извор на емисии на СО во 2018 година е секторот Домаќинства и административни објекти со удел од 55,8%, по што следува секторот Патен сообраќај со удел од 20,2%. Потоа следуваат секторите Индустрија (Согорувачки процеси) со удел од 10,3%, Отпад со удел од 5,8% и Непатен сообраќај со удел од 4,2%,

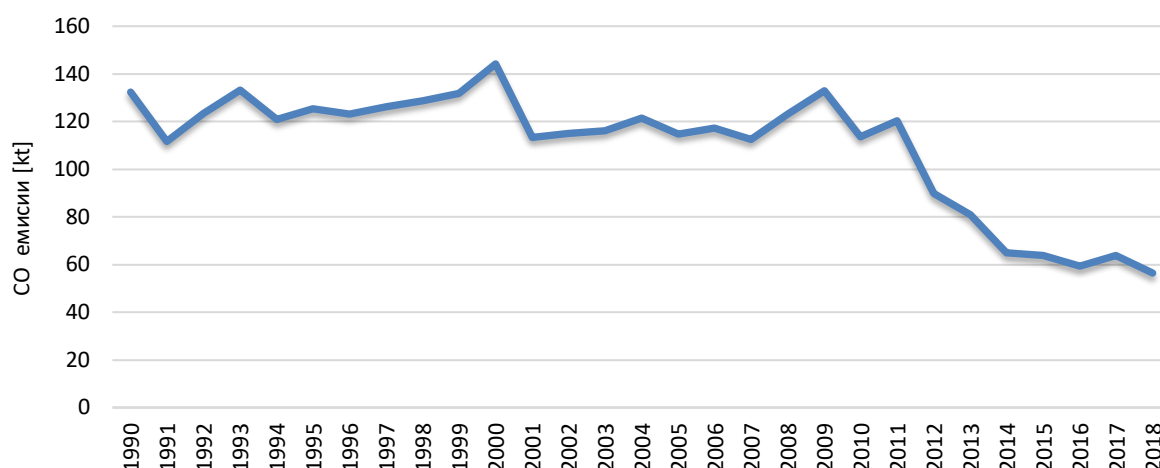
Останатите сектори незначително учествуваат во вкупните емисии на јаглерод монооксид.

Оценка

Вкупните национални емисии на СО 1990 година изнесуваа 132,5 kt. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 56 kt и во однос на 1990 година се намалени за 51%, додека во однос на 2017 година се намалени за 11%.

Трендот на вкупните емисии на јаглерод монооксид во периодот 1990-2018 година е прикажан на следниот графикон.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на јаглерод моноксид во периодот 1990-2018 година

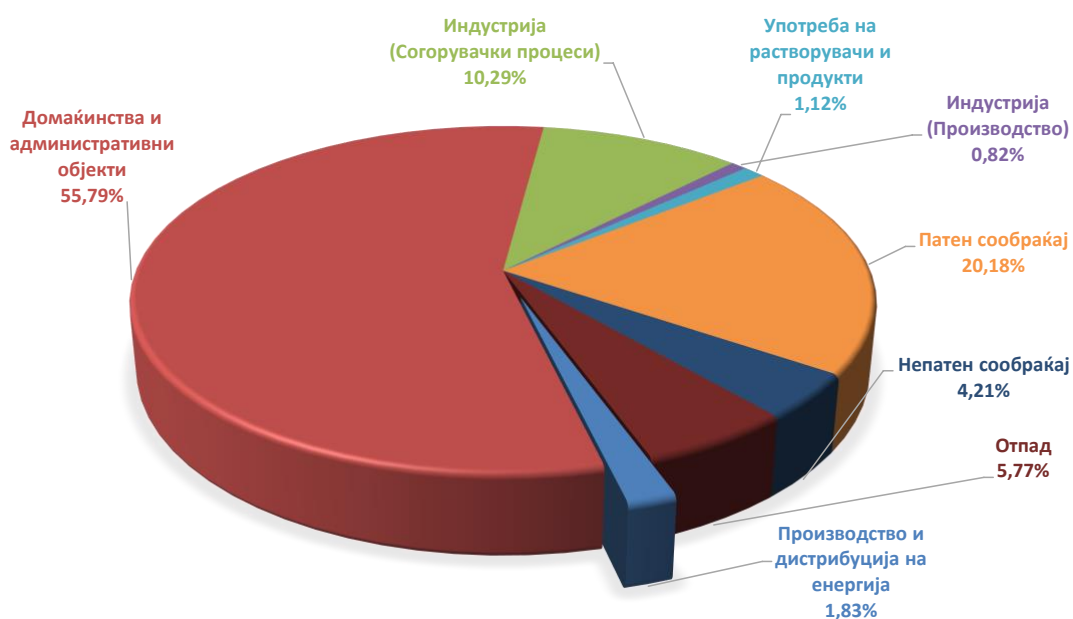

Трендот на вкупните емисии на CO во периодот 1990-2011 е генерално постојан со некои, во одредени години малку поизразени пикови (максимум во 2000 година со вредност од 144,2 kt и поголеми падови во 1991 и 2001 година). Во 2012 година се забележува првото поголемо намалување на вкупните емисии на CO со вредност од 90 kt додека второто е во 2014 година со вредност од 65 kt. Во последните пет години, период 2014-2018 година видлив е речиси континуиран тренд на емисиите со пад во 2018 година кога е и најниската вредност на вкупни годишни емисии на јаглерод моноксид.

За да се направи пак оценка на уделите на различните сектори во целокупниот извештаен период, направена е пресметка на емисиите по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html).

Уделот на одделните SNAP сектори во вкупните емисии на CO за 2018 година може да се увиди и од приказот на Графикон 2.

Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на CO по сектори во 2018 година

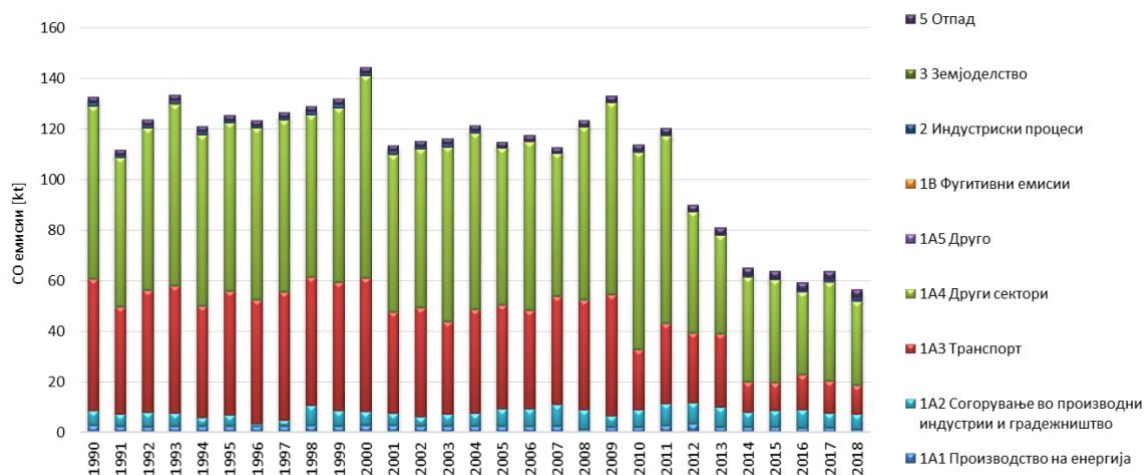

Клучни извори на емисии на јаглерод моноксид се согорување на фосилни горива од Домаќинствата и административните објекти и согорување на течните горива од Сообраќајот -

патен и непатен, во целиот период 1990-2018 година. Ова, може да се забележи од следниот графикон каде се даден емисиите на CO за целиот прегледен период по NFR категории.

Графикон 3. Емисии на CO по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

Од направената анализа на различните NFR категории во прегледниот период може да се донесат следните заклучоци:

NFR категоријата 1A4 Други сектори во 1990 година учествува во вкупните емисии на CO со удел од 51%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел е 55%, 61% и 59%, соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени дури за половина, односно за 51%, додека во однос на 2017 година се намалени за 15%.

Може да се каже дека трендот на вкупните годишни емисии на CO од NFR категоријата 1A4 Други сектори генерално зависи од количината на потрошувачка на дрва од страна на домаќинствата и административните објекти и со одредени мали отстапувања го следи вкупниот тренд на годишните емисии на јаглерод моноксид од сите категории, како на пример максимална вредност на емисии во 2000 година и голем пад на емисиите на CO во три периоди последователно 2012-2013 година, 2014-2016 година и 2017-2018 година (веројатно заради намалената потрошувачка на фосилни горива од страна на домаќинствата како и поквалитетното согорување на истите).

NFR категоријата 1A3 Транспорт во 1990 година учествува во вкупните емисии на CO со удел од 39%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел е 23%, 20% и 20%, соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени дури за 78%, додека во однос на 2017 година за 10%. Најголем удел во емисиите на CO од оваа NFR категорија има подкатегијата патнички возила, односно трендот на емисиите на јаглерод моноксид го следи оној на бројот на патнички возила и изминат пат од нивна страна. Сепак, треба да се спомене дека дека заради расположливост на детални податоци за возниот парк за последните неколку години за период 2014-2018 година се применува методологија на пресметка на емисиите на ниво 2 додека за претходните години пресметките се вршени во примена на методологија на ниво 1, поради што не може да се изведе конкретен заклучок за емисиите од секторот транспорт. Конзистеност и примена на највисоко ниво 3 на пресметка се очекува да се воспостави во текот на следната година.

NFR категоријата 1A2 Согорување во производни индустрии и градежништво во 1990 година учествува во вкупните емисии на CO со удел од само 4%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел е повеќе од удвоен и изнесува 12%, 9% и 11%,

соодветно, што не се должи на некоја зголемената емисија на CO од оваа NFR категорија по апсолутна вредност туку намалувањето на емисиите на CO од NFR категориите 1A4 Други сектори и 1A3 Транспорт. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се зголемени за 4%, додека во однос на 2017 година за 7%.

NFR категоријата 5 Отпад во 1990 година учествува во вкупните емисии на CO со удел од само 2 %, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел е зголемен и изнесува 5%, 5% и 6%, соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се зголемени за 52% (заради зголемената количина депониран цврст отпад), додека во однос на 2017 година за 3%.

Останатите NFR категории се незначителни извори на емисии на јаглерод моноксид.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите Нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprd6w/>. Сепак, во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите за одделни загадувачки супстанции прикажани во извештајот со испратениот инвентар во февруари 2020 година.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на оваа загадувачка супстанца кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето) во февруари 2020 година. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори.

Пресметките се во согласност на Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a, која се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на јаглерод монооксид зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕР/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на јаглерод монооксид, во килотони на година, по принципот n-2, каде n е тековната година .

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (ЕЕА)
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 050 - 5	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисија на основни загадувачки супстанции - јаглерод монооксид (CO)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018 година.
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	08.07.2020
Тип	А	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk A.Krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 050-5

Емисија на
основни
загадувачки
супстанции -
јаглерод
моноксид (CO)

ЕЕА - Европска агенција за животна средина	IND-366/CSI 040, AIR 005 Emissions of the main air pollutants in Europe
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/5 - Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	32 - Emissions of the main air pollutants in Europe (EEA_CSI040/APE010)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 061

ЕМИСИЈА НА ЦВРСТИ ЧЕСТИЧКИ – ВКУПНИ СУСПЕНДИРАНИ ЧЕСТИЧКИ (TSP), ЦВРСТИ ЧЕСТИЧКИ СО ГОЛЕМИНА ДО 10 МИКРОМЕТРИ (PM10) И 2,5 МИКРОМЕТРИ (PM2,5)

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на сите видови цврсти честички и тоа вкупни суспендирани честички (TSP), цврсти честички со големина до 10 микрометри и цврсти честички со големина со 2,5 микрометри.

Единици

- kt/година (килотони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редуција на вкупните емисии на цврсти честички во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 г. вкупните национални емисии на TSP, PM10 и PM2,5 изнесуваат 8,6 kt, 14,27 kt и 15,68 kt, соодветно. За споредба со 1990 година во 2018 г. емисиите се намалени во просек за 72% за сите видови на честички. Ова покажува значителен прогрес во целокупниот тренд. Главната причина за ова намалување се должи на пониските емисии од индустриските процеси (производство на феролегури заради запрено производство или воведување на НДТ, потоа од намалената потрошувачка на јаглен во производство на енергија како и намалена потрошувачка на цврсти горива во домаќинствата на сметка на примена на гас и пелети).

Понатамошна редуција на овие честички се очекува со проширување на мрежата за гасификацијата како и имплементацијата на активностите во РЕК Битола од Фаза I – кои се однесуваат на Редуција на прашина, преку реконструкција на електростатски преципитатори и замена на ID-вентилатори и канали за издувни гасови.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на различните видови на цврсти честички?

Најголемиот дел од вкупните национални емисии на различните видови цврсти честички потекнуваат од секторот Енергија односно NFR категориите 1A1-Производство на енергија и 1A4 - Други сектори (пред се греење во домаќинствата). Со намалување на емисиите од овие клучни категории се очекува и редуција на овие загадувачки супстанции.

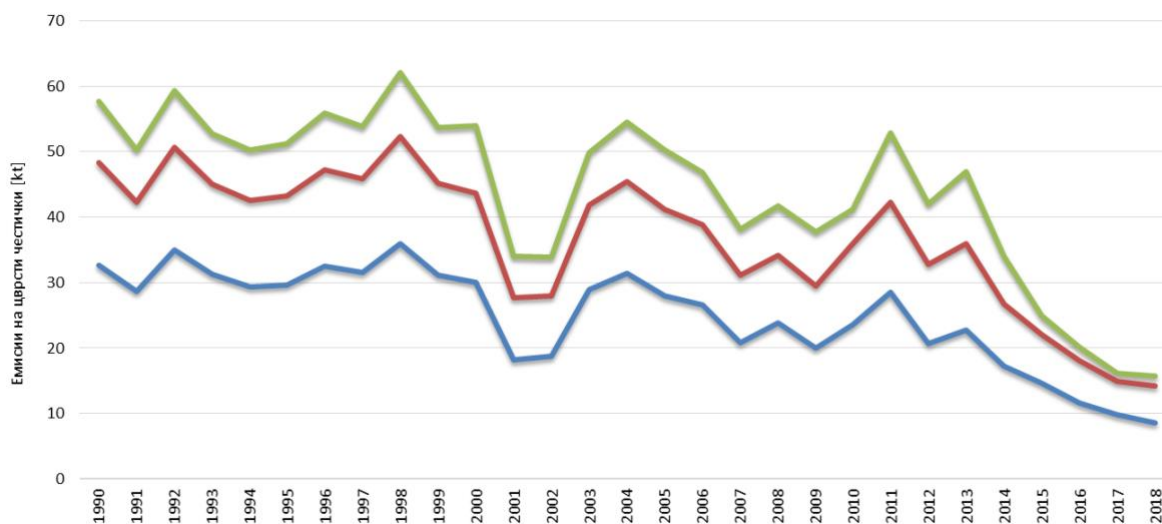
Уделот на овие NFR категории е различен во зависност од големина на цврстите честички. Така за TSP најголем удел има 1A4 со 40% по што следи 1A1 (32%), а потоа 2-Индустриски процеси со 11%. Кај PM10 уделите изнесуваат: 1A4 (42%), 1A1 (24%) и 3-Земјоделеие (17%) додека кај најситните честички (PM2,5)најголем е уделот на 1A4 со дури 68% по што следат 1A1 со 11% и 1A2- Согорување во производни индустрии и градежништво со 9%.

NFR категориите 1A3-Транспорт, 1B - Фугитивни емисии и 5 - Отпад имаат помали удели во вкупните емисии на различните видови цврсти честички.

Оценка

На подолу дадениот графикон прикажан е годишен тренд на емисиите на различните видови честички за период 1990 до 2018 година.

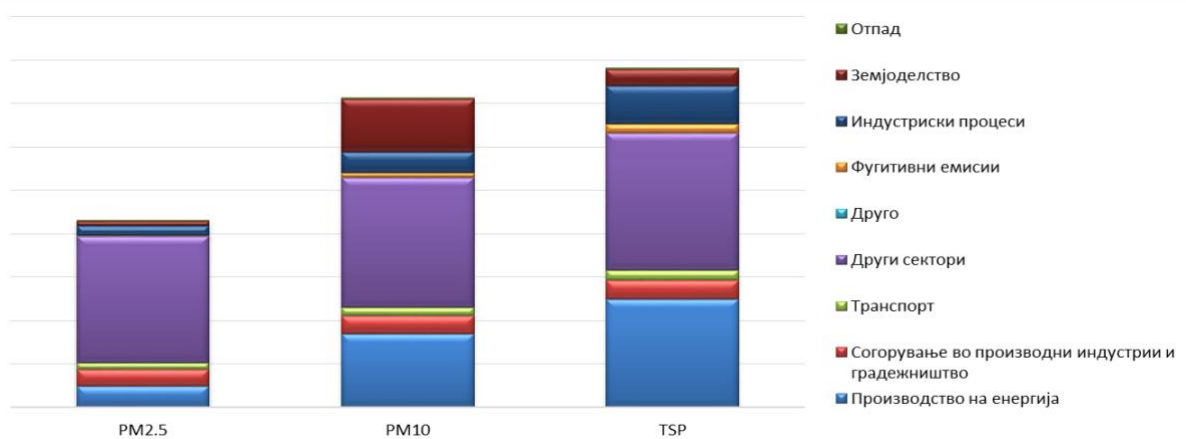
Графикон 1. Тренд на емисии на TSP, PM10 и PM2.5

За годините 2001, 2002 и 2009 емисиите се многу ниски, споредено со другите години. Причините за ова е тоа што емисиите кои доаѓаат од производството на феролегури се многу ниски, заради фактот што во овие години компанијата за производство на феросилициум работела со ограничен капацитет. Воедно производството на феросилициум се намалува и во 2012 од крајот на 2014 и во текот на 2015 година, бидејќи оваа инсталација не ја исполни обврската регулирана во А-дозволата за усогласување со оперативен план за инсталација на филтри за намалување на емисиите на прашина што конечно доведе до нејзино затворање во ноември 2016 година. Исто така, почнувајќи од 2012 се намалува и производството на фероникел. Со текот на годините, емисиите од согорување на цврсто гориво, се намалени, и влијаат на пониските национални емисии на цврсти честички. На променливиот тренд на овие загадувачки супстанции влијае и примената на горива во домаќинствата, од причина што во последните години почнувајќи од 2012 се намалува примената на цврсти горива и јаглен, а се зголемува примената на почисти горива како пелети и гас.

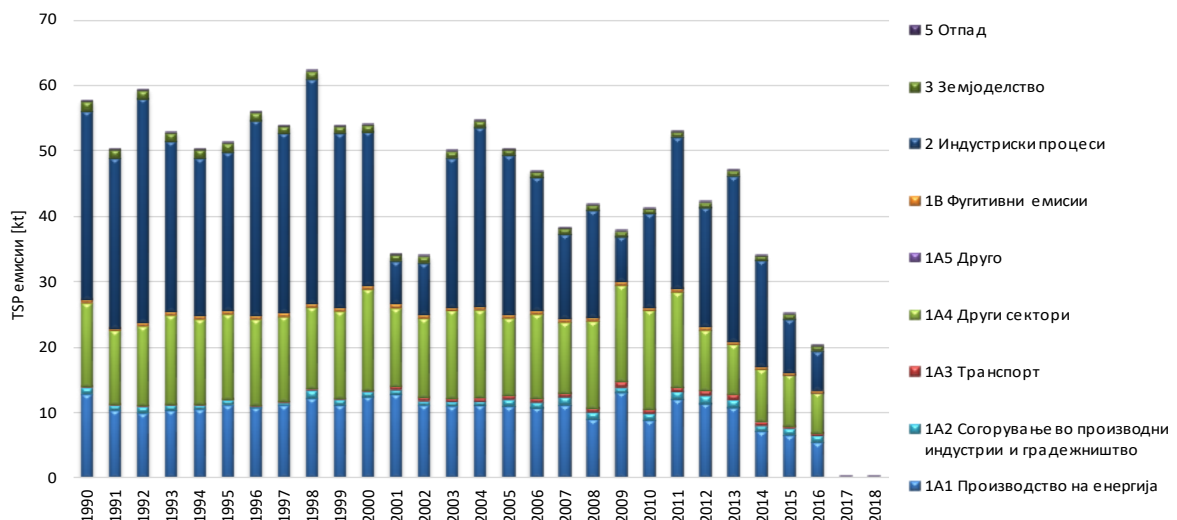
Уделот во вкупните национални емисии на цврсти честички по сектори во 2018 година е прикажана на Графикон 2 и може да се заклучи дека, најголемиот дел од вкупните национални емисии доаѓа од NFR категориите 1A1-Производство на енергија и 1A4 - Други сектори (пред се греење во домаќинствата). Од графиконот може да се види дека NFR категоријата, производство на енергија има најголем удел во емисиите на TSP додека согорувањето на цврсти горива во домаќинствата и административните објекти учествуваат со поголем удел во емисиите на поситните честички. Земјоделството има најголем удел кај емисиите на PM10, а најмал кај емисиите на PM2,5.

Графикон 2. Емисии на TSP, PM10 и PM2.5 по NFR категории на годишно ниво

На следниот графикон пак се покажани емисиите на вкупни честички NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година.

Графикон 3. Емисии на TSP за период 1990-2018 по NFR категории

Од графиконот може да се забележи дека во минатото најголем удел имале емисиите од индустриските процеси и производството на енергија за разлика од последните години, каде уделот на индустриското производство во вкупните емисии на TSP е многу низок, а клучни категории остануваат производството на енергија и согорување на фосилни горива во домаќинствата и административните објекти. Така во 1990 година уделот на емисиите од Индустриски процеси (најмногу од производство на феролегури) изнесува 50%, додека во последните три години изнесува 29%, 10% и 11%. Од друга страна, уделот на емисии од 1A4 Други сектори односно од согорување на фосилни горива во домаќинствата и административните објекти изнесува 22% во 1990 година, а заради намалениот удел од секторот индустријата како и примена на почисти горива во последните години изнесува 31%, 46% и 40%, соодветно.

Емисиите од производство на електрична енергија се намалени заради намалена потрошувачка на јаглен и модернизација на РЕК Битола, но уделот е зголемен од 22% во 1990 година до 32% во 2018 година заради значителното намалување на емисии од секторот индустрија. Сличен е трендот и кај другите видови на цврсти честички.

Во однос на исполнување на барањата од зацртаните цели согласно националните и

меѓународните документи може да се заклучи следното: Од причина што плафонот за вкупните емисии (TSP) од големи согорувачки постројки за 2018 година изнесува 1738 тони, а од големите согорувачки постројки во 2018 година се испуштени 3586 тони, целта не е постигната односно плафонот за 2018 година е надминат.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите Нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprd6w/>. Сепак во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите прикажани во извештајот со испратениот инвентар во февруари 2020 година.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на овие загадувачки супстанции кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите Нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето) во февруари 2020 година. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори.

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот публикувани во 2009 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a која се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на цврсти честички (TSP, PM10 и PM2,5) зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот

- воведена е инвентаризација по ЕМЕР/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на TSP, PM10 и PM2,5, во килотони на година, по принципот n-2, каде n е тековната година, при што задолжително е известување почнувајќи од 2000 година.
2. Согласно договорот со Енергетска заедница усвоен е Националниот план за намалување на емисиите (NERP) од LCP (Големи согорувачки постројки), при што вкупниот плафон за TSP од емисии од големи согорувачки постројки треба да изнесува:
- 1738 тони за 2018-2023 година.
  - 1361 тони за 2024 година.
  - 985 тони 2025 година.
  - 608 тони за 2026 година.
  - 608 тони за 2027 година.

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (EEA) за период 2000-(n-2), каде n е тековната година.
- Обврска за известување до Енергетската заедница согласно наведени национални плафони за TSP за период 2018-2027 година произлезени од Националниот план за намалување на емисиите од големи согорувачки постројки.
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 061	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на цврсти честички - вкупни суспендирани честички (TSP), честички со големина до 10 микрометри (PM10) и 2,5 микрометри (PM2,5)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот, 1990-2018 година
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	08.07.2020
Тип	А	Подготвено/ажурирано од:	Александра Несторовска-Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	A.Krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 050-5 Емисија на цврсти честички

ЕЕА - Европска агенција за животна средина	CSI 040 - AIR 005; INDP 001 Emissions of the main air pollutants in Europe
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/12, 13, 14 - Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	32 - Emissions of the main air pollutants in Europe (EEA_CSI040/APE010)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 062-1

ЕМИСИЈА НА ТЕШКО РАЗГРАДЛИВИ ОРГАНСКИ ЗАГАДУВАЧКИ СУПСТАНЦИ - Полициклични ароматични јаглеводороди (РАНs)

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на полициклични ароматични јаглеводороди (Polycyclic aromatic hydrocarbons - PAHs).

Единици

- t/година (тони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редукција на полицикличните ароматични јаглеводороди (РАНs) во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на РАНs изнесуваа 6,77 t. Во 2018 година емисиите изнесуваат 3,97 t и се намалени за 41% споредено со 1990 година што претставува добар напредок во намалувањето на вкупните емисии на РАНs.

Редукцијата на овие загадувачки супстанции произлегува од намалената потрошувачка на фосилни горива во домаќинствата и административните објекти како и намалените емисии од индустриските процеси, особено од производството на железо и челик заради намаленото производство, но и заради воспоставување на најдобри достапни техники (НДТ) во овие индустриски капацитети.

Со вклучување на домаќинствата и административни објекти (оние кои досега не се приклучени на природен гас) во процесот на гасификација се очекува натамошно значително намалување на емисиите на РАНs.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на РАНs ?

Главен извор на емисии на РАНs во 2018 година е секторот Домаќинства и административни објекти со удел од 69%. Помали извори на емисии се секторите Индустија (Согорувачки процеси) со удел од 23% и Индустија (Производство) со 3%, додека секторот Отпад учествува со 4%. Останатите сектори имаат незначителен удел во вкупните емисии на РАНs.

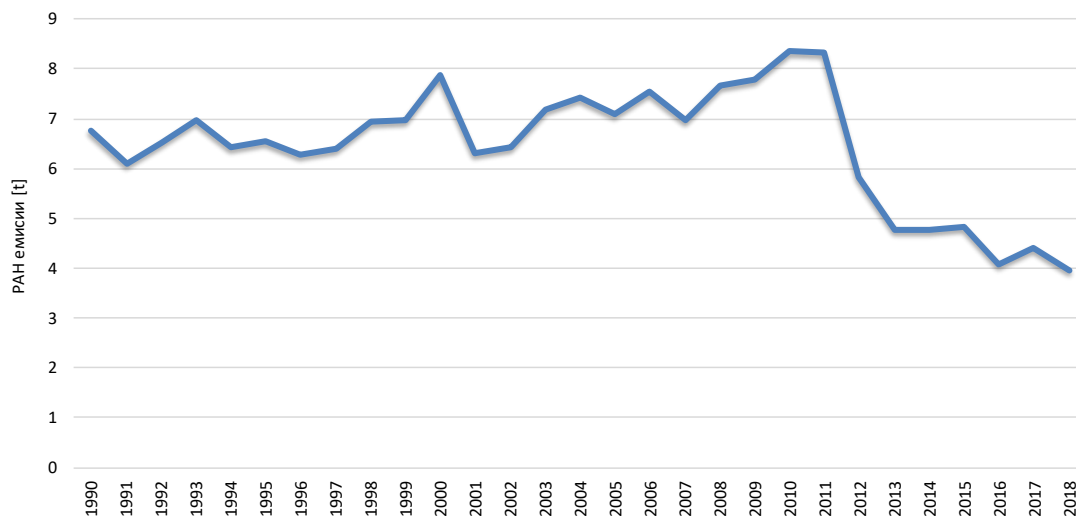
Оценка

Вкупните национални емисии на РАНs 1990 година изнесуваа 6,77 t. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 3,97 t и во однос на 1990 година се намалени за 41%.

Трендот на вкупните емисии на РАНs во периодот 1990-1999 е генерално постојан со некои помали флукуации. Во 2000 година се забележува првото поголемо зголемување на вкупните емисии на РАНs со вредност од 7,87 t, главно заради зголемување на емисиите од согорување фосилни горива, пред се дрва, од домаќинствата и административните објекти, додека во наредната година следува пад на вредноста на емисиите до 6,30 t, заради намалување на емисиите од истата категорија. Потоа, во периодот 2002-2009 година следува речиси постојан

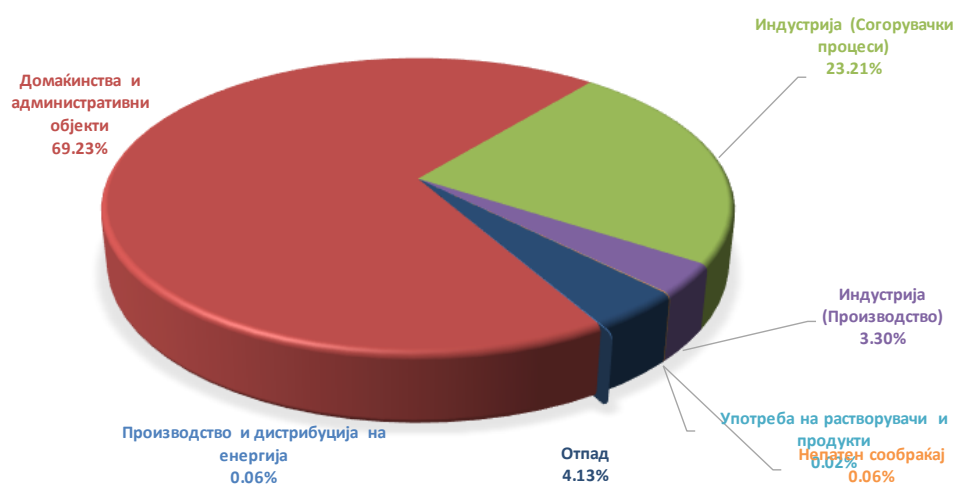
раст секоја година, со одредени мали исклучоци до постигнување на историскиот максимум на вкупни годишни емисии на PAHs во 2010-2011 година со вредност од околу 8,3 t. Во 2012 година следува големо намалување на вредноста на емисиите на вредност од 5,8 t и кој пад продолжува речиси во целиот понатамошен период 2013-2018 година со одредени помали флукутации (зголемување на емисиите) во 2015 и 2018 година. Може да се заклучи дека во периодот 2002-2018 трендот на вкупните емисии на PAHs го следи оној од NFR категоријата 1A4 Други сектори, во зависност од количината на потрошувачката на дрва од страна на домаќинствата и административните објекти. Трендот на емисии е даден на следниот графикон.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на PAHs во периодот 1990-2018 година

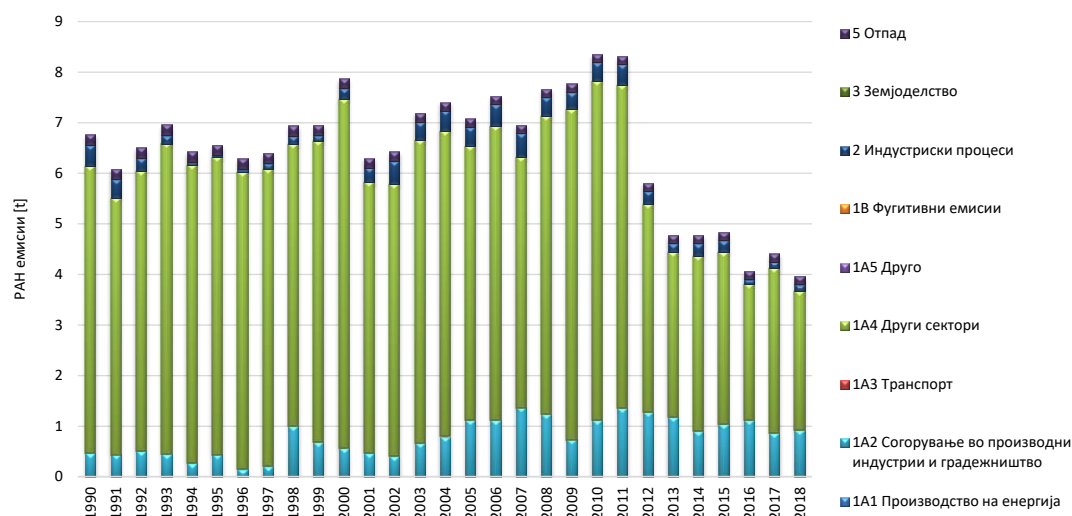
За оценка на уделите во 2018 година, направена е пресметка на емисиите по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html). Уделот на клучниот сектор – Согорување на фосилните горива во домаќинствата и административните капацитети во вкупните емисии на PAHs за 2018 година може да се увиди и од приказот на Графикон 2.

Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на PAHs по сектори во 2018 година

Може да се забележи дека значаен удел во вкупните емисии на ПАХs имаат и согорувачките процеси во индустрија. На следниот графикон е прикажан тренд на емисии на ПАХs во периодот 1990-2018 година по NFR категории.

Графикон 3. Емисии на ПАХs по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

Во целиот период 1990-2018 година најголем удел во вкупните годишни емисии на ПАХs има NFR категоријата 1A4 Други сектори (пред се согорување на фосилни горива, главно дрва, од домаќинствата и административните објекти).

Во 1990 година оваа категорија учествува во вкупните емисии на ПАХs со удел од 84%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел е во опсег од 66-74%. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени скоро половина, односно за 51%, додека во однос на 2017 година се намалени за 16%.

Може да се каже дека трендот на вкупните годишни емисии на ПАХs од NFR категоријата 1A4 Други сектори генерално зависи од количината на потрошувачка на дрва од страна на домаќинствата и административните објекти и со одредени мали отстапувања го следи вкупниот тренд на годишните емисии на ПАХs од сите категории, со посебно потенцирање на падот на емисиите од оваа категорија во 2012 година и понатамошно намалување во наредниот период, со мал исклучок во 2017 година, заради намалената потрошувачка на фосилни горива од страна на домаќинствата и административните објекти како и поквалитетното согорување и квалитет на истите.

NFR категоријата 1A2 Согорување во производни индустрии и градежништво во 1990 година учествува во вкупните емисии на ПАХs со удел од само 7%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува во просек 20% секоја година. Во 2018 година, споредено со 1990 година, емисиите од оваа категорија се зголемени речиси двојно, односно за 96% (што се должи на двојно зголемената влезна топлотна моќ на цврстите горива, пред се лигнит и кокс, кои се користат за согорување во индустријата). Останатите NFR категории се мали извори на емисии на ПАХs.

Во однос на исполнување на барањата од зацртаните цели согласно националните и меѓународните документи може да се заклучи следното.

Во однос на Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на испуштањето перзистентни органски загадувачи, според кој емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) треба да не ги надминуваат емисиите во базната година (која за нашата земја е 1990 година), нашата земја е во согласност со овој протокол во однос на пресметаните емисии на полициклични ароматични

јаглеводороди (PAHs) за 2018 година.

Опфат на податоци: **excel**

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprdbw/>. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори. Сепак, во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите прикажани во извештајот со испратениот инвентар во февруари 2020 година

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на овие загадувачки супстанции кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето) во февруари 2020 година.

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за овие загадувачки супстанции за NFR категоријата 1A1a, кој се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на полициклични ароматични јаглеводороди (PAHs) зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕП/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на PAHs, во тони на година, по принципот n-2, каде n е тековната година.

2. Протокол кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот за перзистентни органски загадувачи
- националните вкупни емисии на PAHs во период 1990-(n-2) година (каде n е тековната година) не треба да ги надминуваат вкупните емисии пресметани за 1990 година (која е земена како базна година)

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (EEA)
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 062 - 1	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на тешко разградливи органски загадувачки супстанции - полициклични ароматични јаглеродороди (PAHs)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018 година
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	06.07.2020
Тип	Б	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н. Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk A.Krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 062-1

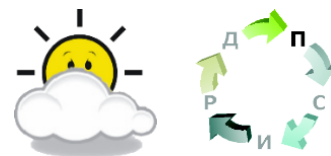
Емисии на
тешко
разградливи
органиски
загадувачки
супстанции -
полициклични
ароматични
јаглеводороди
(РАНs)

EEA - Европска агенција за животна средина	ND-170/AIR 002 Persistent organic pollutant emissions
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/9 - Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	41 Persistent organic pollutant emissions (EEA_APE006)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 062-2

ЕМИСИЈА НА ТЕШКО РАЗГРАДЛИВИ ОРГАНСКИ ЗАГАДУВАЧКИ СУПСТАНЦИ - Полихлорирани бифенили (PCBs)

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на полихлорирани бифенили (PCBs).

Единици

- kg/година (килограми на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редуција на вкупните емисии на полихлорирани бифенили во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на PCBs изнесуваат 179,3 kg. Во 2018 година емисиите изнесуваат 29,7 kg и се намалени за 83% споредено со 1990 година што претставува извонреден напредок во намалувањето на вкупните емисии на PCBs.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на PCBs ?

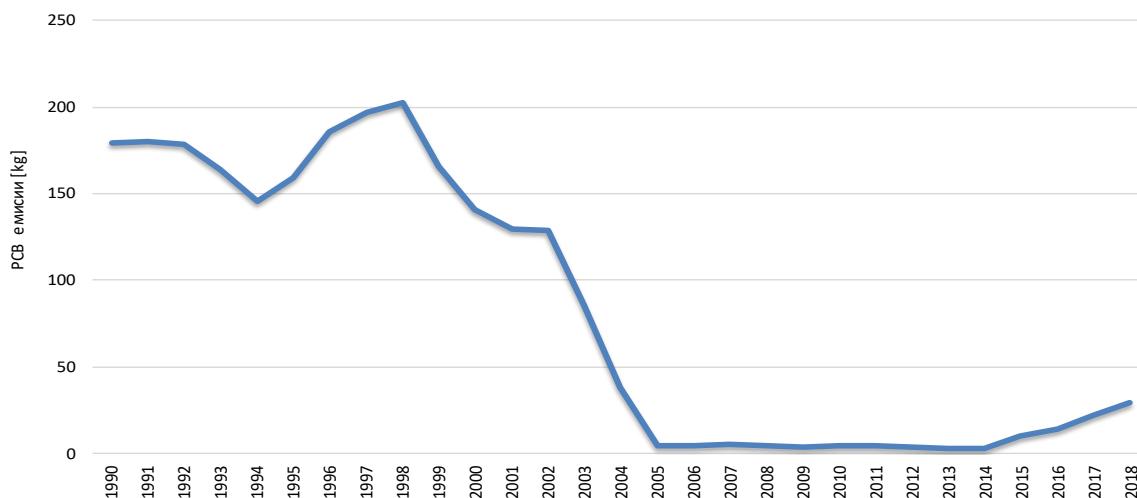
Главен извор на емисии на PCBs во 2018 година е секторот Индустија (Производство) со удел од 94,7%. Останатите сектори учествуваат со мали удели во вкупните емисии на PCBs.

Оценка

Вкупните национални емисии на PCBs во 1990 година изнесуваа 179,3 kg. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 29,7 kg и во однос на 1990 година се намалени за 83%, додека во однос на 2017 година се зголемени за 37%.

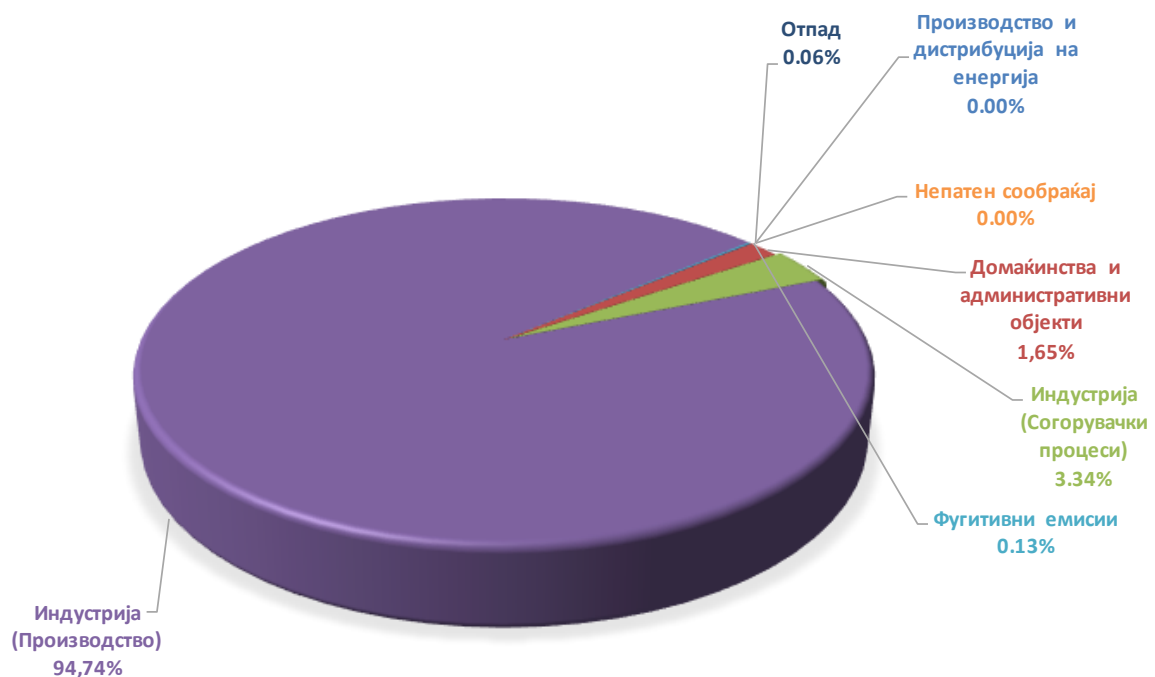
Трендот на вкупните годишни емисии на PCBs во периодот 1990-2018 година може да се подели на три дела и тоа: период 1990-2004 година кога трендот практично го следи оној од NFR категоријата 2 Индустриски процеси (Производство на олово и Производство на цинк од Топилницата за олово и цинк во Велес која престанува со работа во 2004 година) и кога се забележуваат најголеми годишни емисии на PCBs, секако со одредени помали или поголеми флукутации, и кои зависат од количината на произведено олово и цинк, потоа периодот 2005-2014 година кога вкупните годишни емисии секоја година се на историски минимум од 3-5 kg годишно и период 2015-2018 година кога се забележува континуиран пораст на вкупните емисии на PCBs како резултат на NFR категоријата 2 Индустриски процеси (Производство на секундарно олово во фабрика за акумулатори). Ова може да се забележи на следниот графикон.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на PCBs во периодот 1990-2018 година

Оценката на уделите на различните сектори во 2018 година е направена со пресметка на емисиите на PCBs по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html). Уделот на клучниот сектор Индустија (производство) во вкупните емисии на PCBs за 2018 година може да се увиди и од приказот на Графикон 2.

Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на PCBs по сектори во 2018 година

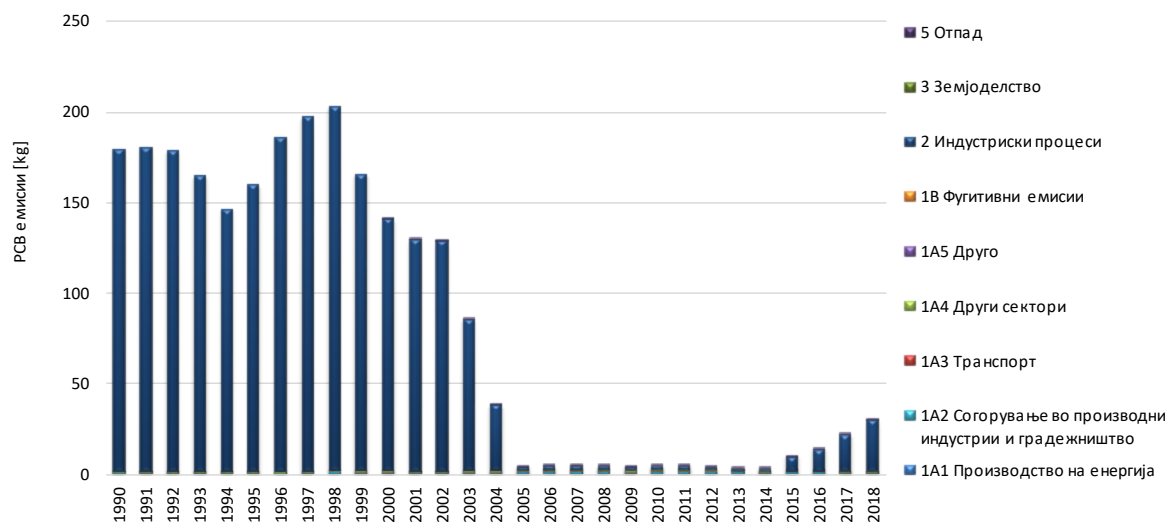

Најголем удел во вкупните годишни емисии на PCBs, историски гледано во целиот период 1990-2018 година, има NFR категоријата 2 Индустриски процеси, и тоа убедливо со најголемо учество подкатегиите Производство на олово и Производство на цинк (Топилницата за олово и цинк во Велес, период 1990-2004 година), а со далеку помал удел и подкатегијата Производство на железо и челик, со исклучок на периодот 2005-2014 година кога запира производството на олово и цинк и речиси целата емисија на PCBs од оваа NFR категорија доаѓа од подкатегијата Производство на железо и челик. Во периодот 2015-2018 година повторно

се јавува растечки тренд на вкупните годишни емисии на овие загадувачки супстанции од NFR категоријата 2 Индустриски процеси, преку подкатегијата Производство на олово (секундарно олово во фабрика за акумулатори) која подкатегија станува главниот извор на емисии на PCBs во овој период.

На следниот графикон е прикажан тренд на емисии на PCBs во периодот 1990-2018 година по NFR категории

Графикон 3. Емисии на PCBs по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

Од дадениот графички приказ и направените анализи можат да се изведат следните заклучоци. Во 1990 година клучната NFR категорија 2 Индустриски процеси учествува во вкупните емисии на PCBs со удел од 99%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 88%, 93% и 95%, соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 84%, додека во однос на 2017 година се зголемени за 39%. Во периодот 2005-2014 година NFR категоријата 2 Индустриски процеси, преку подкатегијата Производство на железо и челик има удел од 40-53% во вкупните годишни емисии на PCBs.

Во периодот 2005-2014 година удел од 47-60% во вкупните емисии на PCBs имаат две NFR категории 1A2 Согорување во производни индустрии и градежништво и 1A4 Други сектори, но вака високиот процент на учество не се должи на некоја висока емисија на PCBs од овие NFR категории туку на историскиот минимум на емисии на овие загадувачки супстанции по апсолутна вредност. Во последните три години, период 2016-2018 година, NFR категоријата 1A2 Согорување во производни индустрии и градежништво во вкупните емисии учествува со удел од 9%, 4% и 3%, соодветно (помалку од 1% во 1990 година), а NFR категоријата 1A4 Други сектори со удел од 3%, 3% и 2%, соодветно (1% во 1990 година)

Останатите NFR категории се незначителни извори на емисии на PCBs.

Во однос на исполнување на барањата од зацртаните цели согласно националните и меѓународните документи може да се заклучи следното:

Во однос на Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на испуштањето перзистентни органски загадувачи, според кој емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) треба да не ги надминуваат емисиите во базната година (која за нашата земја е 1990 година), нашата земја е во согласност со овој протокол во однос на пресметаните емисии на полихлорирани бифенили (PCBs) за 2018 година.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprd6w/>. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори. Сепак, во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на овие загадувачки супстанции кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето) во февруари 2020 година.

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a, кој се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на полихлорирани бифенили (PCBs) зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕП/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на PCBs, во килограми на година, за период 1990 – (n-2), каде n е тековната година.

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (EEA)
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 062 - 2	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на тешко разградливи органски загадувачки супстанции - полихлорирани бифенили (PCBs)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	28.06.2020
Тип	Б	Подготвено/ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk A.Krsteska@moepp.gov.mk

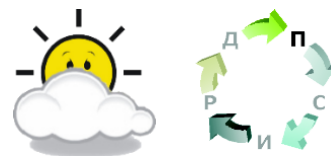
Поврзаност со други индикатори

МК НИ 062-2 Емисии на тешко разградливи органски загадувачки супстанции - полихлорирани бифенили (PCBs)

EEA - Европска агенција за животна средина		ND-170/AIR 002 Persistent organic pollutant emissions
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа		A1/10 - Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	на за	41 Persistent organic pollutant emissions (EEA_APE006)
		3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution
		9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added
		11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст		да
Кружна економија		не

МК – НИ 062-3

ЕМИСИЈА НА ТЕШКО РАЗГРАДЛИВИ ОРГАНСКИ ЗАГАДУВАЧКИ СУПСТАНЦИ - Диоксини и фурани (PCDD/PCDF)

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на диоксини и фурани (Polychlorinated dibenzo-p-dioxins (PCDD), dibenzofurans (PCDF)).

Единици

- g I-TEQ / година (грами на токсичен еквивалент на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редуција на вкупните емисии на диоксини и фурани во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на PCDD/PCDF изнесуваа 19,82 g I-TEQ. Во 2018 година емисиите изнесуваат 8,82 g I-TEQ и се намалени за 55% споредено со 1990 година што претставува значителен напредок во намалувањето на вкупните емисии на диоксини и фурани.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на PCDD/PCDF ?

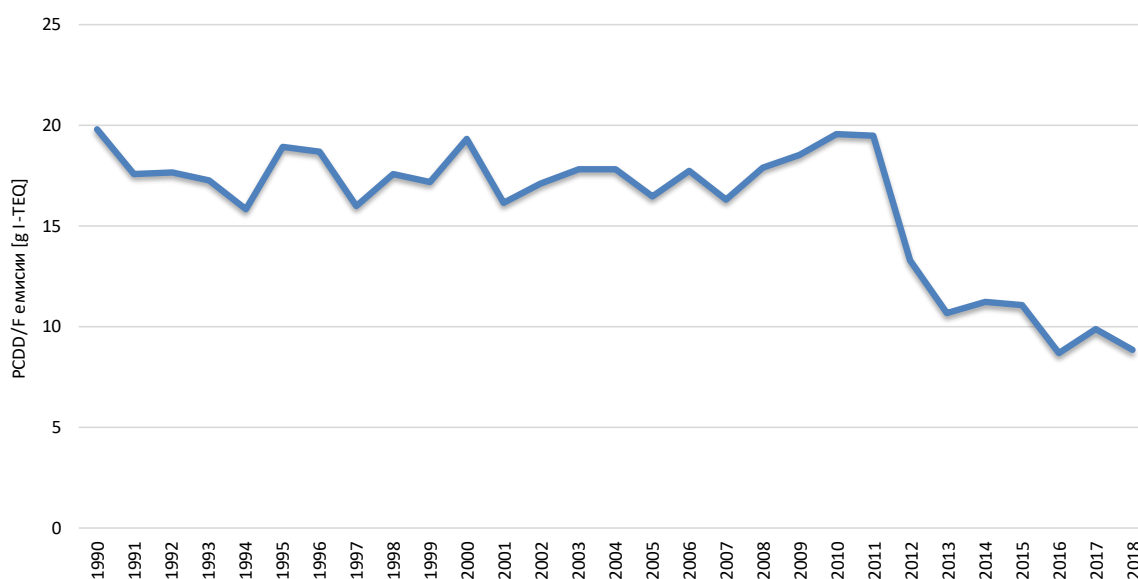
Главен извор на емисии на PCDD/PCDF во 2018 година е секторот Домаќинства и административни објекти со удел од 71,01%. Помало учество во вкупната емисија на диоксини/фурани имаат секторот Индустрија (Согорувачки процеси) со удел од 13,76%, секторот Индустрија (Производство) со удел од 9,76% и секторите Производство и дистрибуција на енергија и Отпад со околу 4% и 2% соодветно. Останатите сектори се мали извори на емисии на PCDD/PCDF.

Оценка

Вкупните национални емисии на PCDD/PCDF во 1990 година изнесуваа 19,82 g I-TEQ. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 8,82 g I-TEQ и во однос на 1990 година се намалени за 55%, додека во однос на 2017 година се намалени за 11%.

Трендот на вкупните годишни емисии на PCDD/PCDF во периодот 1990-2018 година е прикажан на следниот графикон.

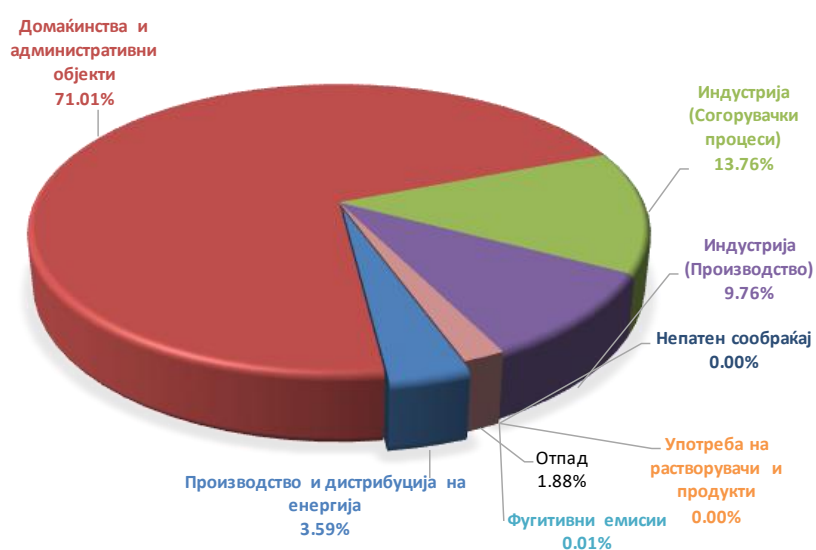
Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на PCDD/PCDF во периодот 1990-2018 година

Трендот може да се подели на два дела и тоа: период 1990-2011 година кога трендот е генерално постојан, секако со одредени мали флукутации кога се среќаваат и највисоките вредности на емисија на диоксини/фуранни. Во 2012 година се забележува голем пад во емисиите од околу 30%, пред се заради падот на вредноста на емисиите од NFR категоријата 1A4 Други сектори (согорување дрва во домаќинствата и административните објекти). Вториот период започнува од 2012 година и трае до 2018 година со речиси постојан опаѓачки тренд со мал исклучок во 2014-2015 и 2017 година каде има мало зголемување на вредноста на вкупните емисии на PCDD/PCDF споредено со нивната претходна година (2013 и 2016 година).

Оценката на уделите на различните сектори во 2018 година е направена преку пресметка на емисиите по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html). Уделот на клучниот сектор – Согорување на фосилните горива во домаќинствата и административните објекти во вкупните емисии на овие загадувачки супстанции за 2018 година може да се увиди и од приказот на Графикон 2.

Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на PCDD/PCDF по сектори во 2018 година

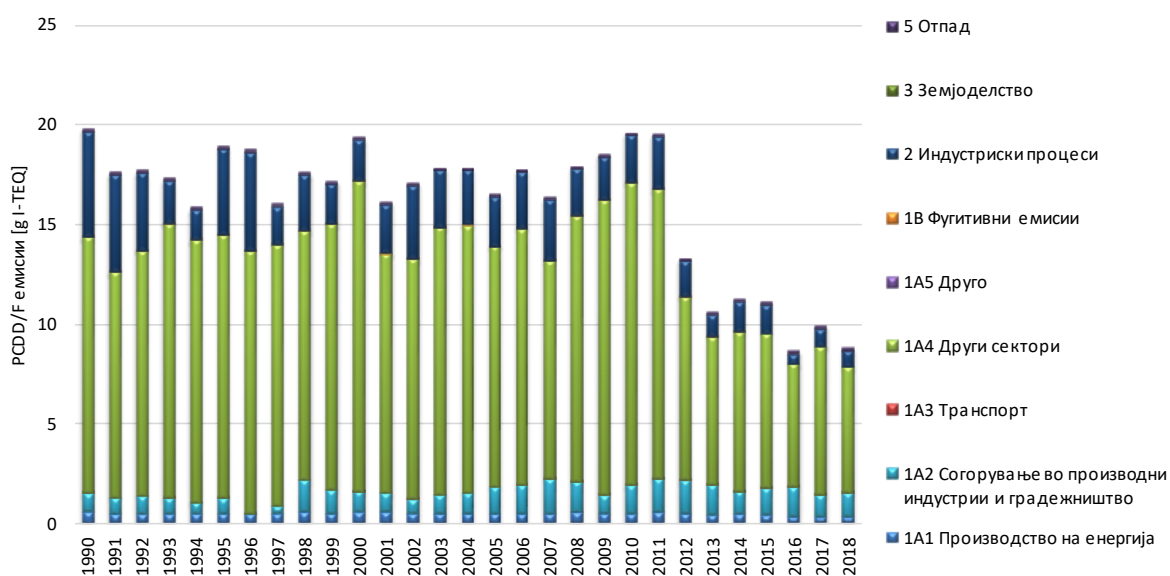

Главен извор на емисии на PCDD/PCDF во целиот период 1990-2018 година е NFR категоријата 1A4 Други сектори и тоа главно согорување на фосилни горива, пред се дрва, во домаќинствата и административните објекти. Во 1990 година оваа категорија учествува во вкупните емисии на диоксини/фурани со удел од 65%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 71%, 75% и 71%, соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за половина, односно за 51%.

На следниот графикон е прикажан тренд на емисии на овие загадувачки супстанции во периодот 1990-2018 година по NFR категории

Графикон 3. Емисии на PCDD/PCDF по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

Од направените анализи и прикажаниот графикон може да се изведат следните заклучоци:

Трендот на емисиите од NFR категоријата 1A4 Други сектори генерално го следи општиот тренд на вкупни емисии на PCDD/PCDF земајќи ги предвид сите NFR категории, односно период 1990-2011 година кога трендот е генерално постојан, секако со одредени флукуации кога се среќаваат и највисоките вредности на емисија на диоксини/фурани од оваа NFR категорија и големиот пад на емисиите во 2012 година од околу 30% и намалените емисии на диоксини/фурани во периодот 2012-2018 година при што причината лежи во намаленото количество на потрошувачка на дрва од страна на домаќинствата и административните објекти во овој период споредено со периодот 1990-2011 година.

Како извор на емисии на PCDD/PCDF може да се спомене NFR категоријата 2 Индустриски процеси која во 1990 година учествуваше со 27% во вкупните емисии, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 6%, 9% и 10% соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 84%, додека во однос на 2017 година се речиси еднакви. Причината за ваквото однесување лежи во тоа што во целиот период 1990-2018 година во емисиите од оваа категорија главно учество имаат две подкатегории и тоа Производство на железо и челик со околу 50% и Производство на цинк (Топилницата во Велес) од околу 45%. По престанокот на работа на Топилницата во 2004 година, почнувајќи од 2005 до 2018 година главен извор за емисии на диоксини/фурани од NFR категоријата 2 Индустриски процеси останува само подкатегоријата Производство на железо и челик. Во последните три години емисиите на PCDD/PCDF од оваа подкатегорија се

намалени во однос на претходниот период заради изменетата методологија на пресметка на овие загадувачки супстанции од подкатегијата Производство на железо и челик.

NFR категоријата 1A2 Согорување во производни индустрии и градежништво во вкупните емисии на диоксини/фурани во 1990 година учествуваше со 5%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел е зголемен и изнесува 17%, 11% и 14% соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се зголемени за 36%, додека во однос на 2017 година за 8%. Емисиите од оваа NFR категорија, во периодот 1990-2004, пред се должат на согорувањето на лигнит во Производство на железо и челик и Производство на цинк, додека во периодот 2005-2018 година на согорување на лигнит како во подкатегијата Производство на железо и челик така и кај други индустрии.

Останатите NFR категории се незначителни извори на емисии на PCDD/PCDF.

Во однос на исполнување на барањата од зацртаните цели согласно националните и меѓународните документи може да се заклучи следното: Во однос на Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на испуштањето перзистентни органски загадувачи, според кој емисиите во годината $n-2$ (каде n е тековната година) треба да не ги надминуваат емисиите во базната година (која за нашата земја е 1990 година), нашата земја е во согласност со овој протокол во однос на пресметаните емисии на диоксини и фурани (PCDD/PCDF) за 2018 година.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprd6w/>. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори. Сепак, во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите прикажани во овој извештај со оние од инвентарот испратен во февруари 2020 година.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на овие загадувачки супстанции кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето) во февруари 2020 година.

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за овие загадувачки супстанции за NFR категоријата 1A1a, кој се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕР/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на диоксини и фурани (PCDD/PCDF) зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕР/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на PCDD/PCDF, во g I-TEQ (грами на токсичен еквивалент) на година, по принципот n-2, каде n е тековната година.
2. Протокол кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот за перзистентни органски загадувачи
  - националните вкупни емисии на PCDD/PCDF во период 1990 - (n-2) година (n е тековната година) не треба да ги надминуваат вкупните емисии пресметани за 1990 година (која е земена како базна година)

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (ЕЕА)
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

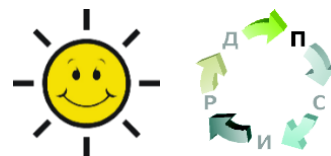
Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 062 - 3	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на тешко разградливи органски загадувачки супстанции - диоксини и фурани (PCDD/F)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018 година
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	06.07.2020
Тип	Б	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk A.Krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 062-3 Емисии на тешко разградливи органски загадувачки супстанции - диоксини и фурани (PCDD/PCDF)

EEA - Европска агенција за животна средина	ND-170/AIR 002 Persistent organic pollutant emissions
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/11 - Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	41 Persistent organic pollutant emissions (EEA_APE006)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 062-4 ЕМИСИЈА НА ТЕШКО РАЗГРАДЛИВИ ОРГАНСКИ ЗАГАДУВАЧКИ СУПСТАНЦИ – Хексахлоробензен (НСВ)

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на хексахлоробензен (НСВ).

Единици

- kg/година (килограми на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редуција на вкупните емисии на хексахлоробензен во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на НСВ изнесуваат 44,28 kg. Во 2018 година емисиите изнесуваат 1,5 kg и се намалени за 97% споредено со 1990 година што претставува извонреден напредок во намалувањето на вкупните емисии на НСВ.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на НСВ ?

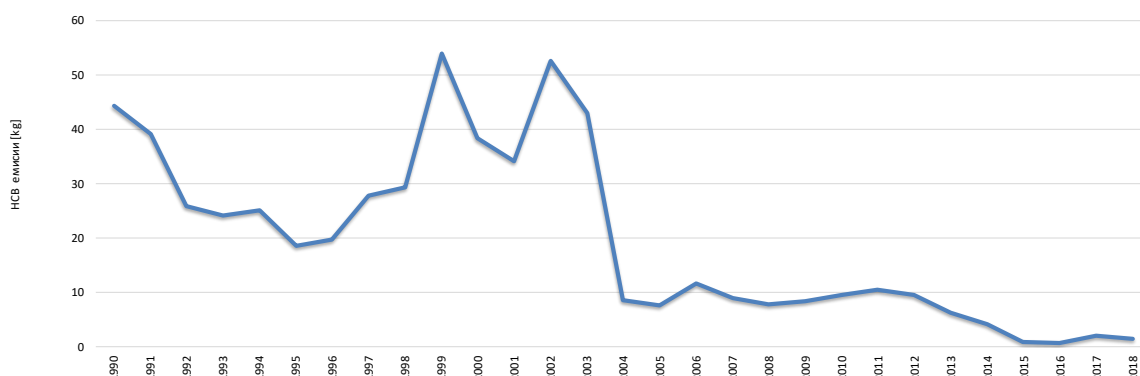
Главен извор на емисии на НСВ во 2018 година е секторот Индустија (Производство) со удел од 91%. Останатите сектори учествуваат со мали удели во вкупните емисии на оваа загадувачка супстанца.

Оценка

Вкупните национални емисии на НСВ во 1990 година изнесуваа 44,28 kg. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 1,5 kg и во однос на 1990 година се намалени за 97%, додека во однос на 2017 година за 26%.

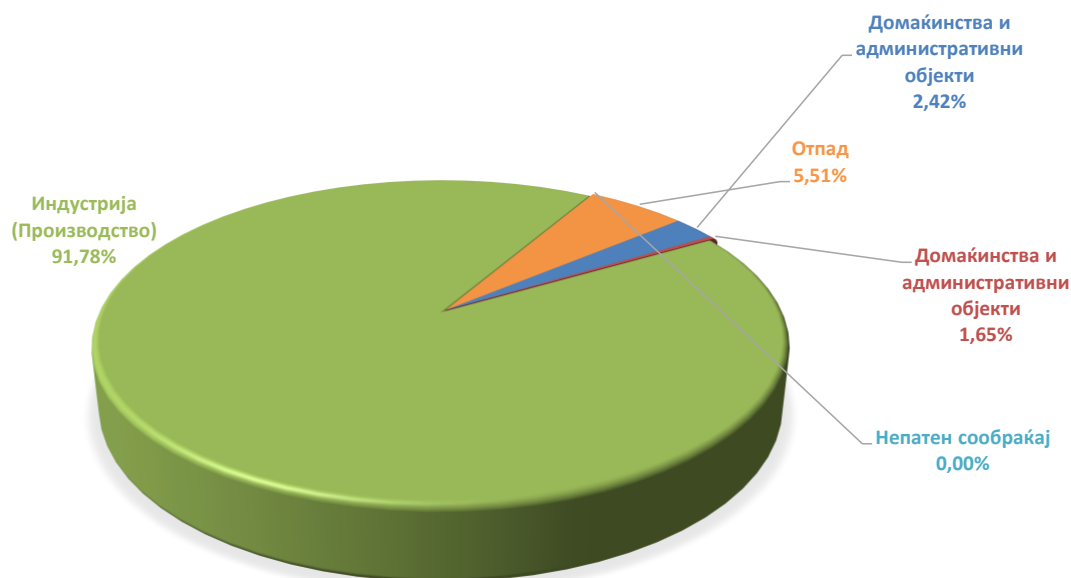
Трендот на вкупните годишни емисии на НСВ во периодот 1990-2018 година може да се подели на три дела и тоа: период 1990-2004 година кога трендот практично го следи оној од NFR категоријата 2 Индустриски процеси (Производство на олово и Производство на цинк од Топлинницата за олово и цинк во Велес која престанува со работа во 2004 година) и кога се забележуваат најголеми годишни емисии на НСВ во 2000 и во 2002, секако со одредени помали или поголеми флукуации и зависат од количината на произведено олово и цинк, потоа периодот кога емисиите нагло опаѓаат заради затворањето на Топилницата во Велес и потоа од 2004 година има еден стабилен тренд. Ова може да се забележи на следниот графикон.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на НСВ во периодот 1990-2018 година

Оценката на уделите на различните сектори во 2018 година е направена со пресметка на емисиите по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html). Уделот на клучниот сектор 2 Индустрија (производство) во вкупните емисии на НСВ за 2018 година може да се увиди и од приказот на Графикон 2.

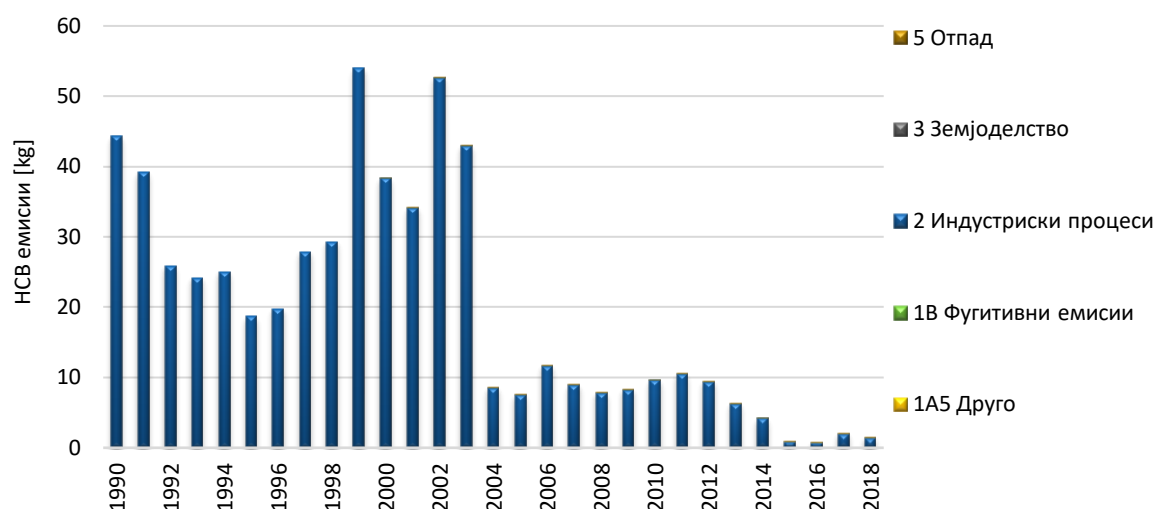
Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на НСВ по сектори во 2018 година

Најголем удел во вкупните годишни емисии на НСВ, историски гледано во целиот период 1990-2018 година, има NFR категоријата 2 Индустриски процеси, и тоа убедливо со најголемо учество подкатегиите Производство на олово и Производство на цинк (Топилницата за олово и цинк во Велес, период 1990-2004 година), а со далеку помал удел и подкатегијата Производство на железо и челик, со исклучок на периодот 2005-2014 година кога запира производството на олово и цинк и речиси целата емисија на НСВ од оваа NFR категорија доаѓа од подкатегијата Производство на железо и челик. Во периодот 2015-2018 година продолжува трендот да NFR категоријата 2 Индустриски процеси, преку подкатегијата Производство на олово (секундарно олово во фабрика за акумулатори) да биде главниот извор на емисии на НСВ и се забележува континуиран пораст во овој период на вкупните годишни емисии на овие загадувачки супстанции од оваа NFR категорија.

На следниот графикон е прикажан тренд на емисии на PAHs во периодот 1990-2018 година по NFR категорији

Графикон 3. Емисии на НСВ по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

Опфат на податоци: **excel**

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprdbw/>.

Од дадениот графички приказ и направените анализи можат да се изведат следните заклучоци. Во 1990 година оваа клучна категорија учествува во вкупните емисии на НСВ со удел од 100%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 81%, 93% и 91%, соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 97%, додека во однос на 2017 година се намалени за 26%. Во периодот 2005-2014 година NFR категоријата 2 Индустриски процеси, преку подкатегијата Производство на железо и челик има удел од 40-53% во вкупните годишни емисии на НСВ.

Во последните три години, период 2016-2018, NFR категоријата 5 Отпад во вкупните национални емисии на НСВ учествува со удел од 13%, 5% и 6%, соодветно.

Останатите NFR категории се незначителни извори на емисии на НСВ.

Во однос на исполнување на барањата од зацртаните цели согласно националните и меѓународните документи може да се заклучи следното:

Во однос на Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за контрола на испуштањето перзистентни органски загадувачи, според кој емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) треба да не ги надминуваат емисиите во базната година (која за нашата земја е 1990 година), нашата земја е во согласност со овој протокол во однос на пресметаните емисии на хексахлоробензен (НСВ) за 2018 година.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на оваа загадувачка супстанца кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за

прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето) во февруари 2020 година. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори. Сепак, во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите.

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a, кој се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на хексахлоробензен (HCB) зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕП/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на HCB, во килограми на година, за период 1990 – (n-2), каде n е тековната година.
2. Протокол кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот за перзистентни органски загадувачи
  - националните вкупни емисии на HCB во (n-2) година (n е тековната година) не треба да ги надминуваат вкупните емисии пресметани за 1990 година (која е земена како базна година)

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (ЕЕА)
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 062 - 4	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на тешко разградливи органски загадувачки супстанции - Хексахлоробензен (НСВ)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	22.09.2020
Тип	Б	Подготвено/ ажурирано од:	Александра Н.Крстеска Павле Малков
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: A.Krsteska@moepp.gov.mk p.malkov@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 062-4

Емисии на тешко разградливи органски загадувачки супстанции - хексахлоробензен (НСВ)

EEA - Европска агенција за животна средина ND-170/AIR 002 Persistent organic pollutant emissions

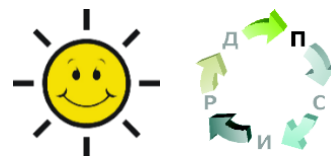
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа нема еквивалент

Каталог на индикатори за животна средина 41 Persistent organic pollutant emissions (EEA_APE006)

SDG - Цели за одржлив развој
3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution
9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added
11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)

GGI - Индикатори за зелен раст да

Кружна економија не

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на олово (Pb).

Единици

- t/година (тони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редуција на вкупните емисии на олово во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на Pb изнесуваа 232,5 t. Во 2018 година емисиите изнесуваат 2,5 t и се намалени за 99% споредено со 1990 година што претставува практично максимален напредок во намалувањето на вкупните емисии на олово.

Намалувањето на емисиите на олово се должи на воведувањето на безоловен бензин и затворање на одделни индустриски инсталации.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на Pb ?

Извор со најголемо учество во емисиите на Pb во 2018 година има Индустијата. Согорувачките процеси во индустријата учествуваат со 31%, а производствените со 17%. Со околу 17% односно 19% учествуваат Непатниот сообраќај и Производство и дистрибуција на енергија. На крај треба да се спомене и секторот Домаќинства и административни објекти со удел од 10% во вкупните емисии на олово во 2018 година. Останатите сектори се помали или незначителни извори на емисии на Pb.

Оценка

Вкупните национални емисии на Pb во 1990 година изнесуваа 232,5 t. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 2,5 t и во однос на 1990 година се намалени за 99%, додека во однос на 2017 година се зголемени за 2%.

Трендот на емисии на оловото е прикажан на следниот графикон.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на Pb во периодот 1990-2018 година

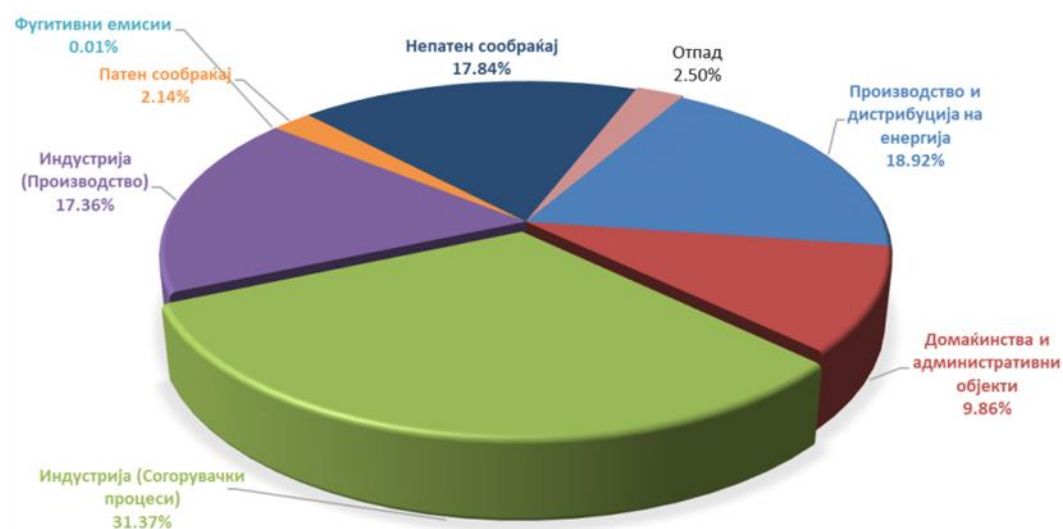
Од гледиште на причините за трендот на вкупните годишни емисии на олово целиот период 1990-2018 година генерално може да се подели на три дела и тоа: период 1990-2003 кога работи Топилницата за олово и цинк во Велес и се користи оловен бензин во транспортот, еден меѓупериод од две години 2004-2005 година кога престанува со работа Топилницата и започнува употребата на безоловен бензин во транспортот и период 2006-2018 година кога не работи Топилницата во Велес и се употребува само безоловен бензин од кој период се и ниските вкупни годишни емисии на олово и овој тренд се задржува до денес.

И покрај тоа што во деведесетите години клучни извори се индустриското производство и сообраќајот, поинаква е состојбата денес.

Со цел да се утврдат уделите на различните сектори во 2018 година, направена е пресметка на емисиите по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html).

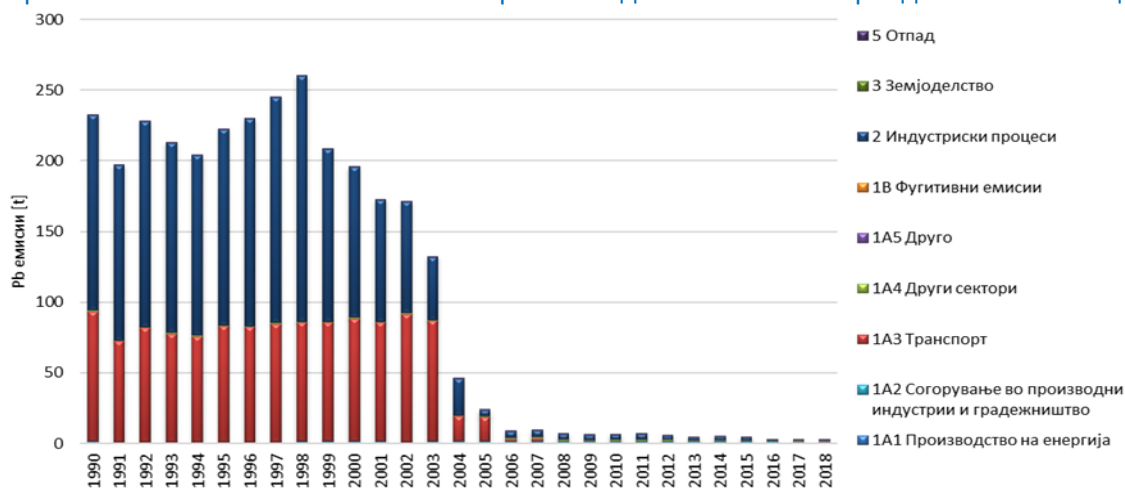
Уделот на одделните SNAP сектори во вкупните емисии на Pb за 2018 година е прикажан на Графикон 2.

Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на Pb по сектори во 2018 година

На следниот графикон е прикажан тренд на емисии на олово во периодот 1990-2018 година по NFR категории.

Графикон 3. Емисии на Pb по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

Историски гледано најголем удел во вкупните годишни емисии на Pb имаат две NFR категории и тоа: 2 Индустриски процеси и 1A3 Транспорт и тоа заради подкатегијата Производство на олово (Топилница за олово и цинк во Велес) и употреба на оловен бензин од страна на возилата. Историски гледано останатите NFR категории имаат минимален удел во вкупните емисии на олово. Во последните три години, период 2016-2018 година значаен удел изразен во проценти во вкупните емисии имаат пет (5) NFR категории и тоа: 1A4 Други сектори, 1A2 Согорување од индустриски процеси и градежништво, 2 Индустриски процеси, 1A1 Производство на енергија и 1A3 Транспорт, но гледано од аспект на апсолутна вредност на вкупни емисии на олово во тони се работи за навистина многу мали вредности од околу 2,4 – 2,5 t/годишно.

NFR категоријата 2 Индустриски процеси во вкупните емисии на Pb во 1990 година учествуваше со 59%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 11%, 18% и 17% соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за повеќе од 99%, додека во однос на 2017 година се приближно еднакви. Емисиите од оваа NFR категорија, во периодот 1990-2004, пред се должат на подкатегијата Производство на олово (Топилницата во Велес), а во периодот 2005-2018 година, кога апсолутните вредности на емисија на олово се далеку помали, од подкатегијата Производство на железо и челик.

NFR категоријата 1A3 Транспорт во вкупните емисии на Pb во 1990 година учествуваше со 39%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 2%. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за повеќе од 99%, додека во однос на 2017 година се зголемени за 3%. Емисиите од оваа NFR категорија, во периодот 1990-2005, пред се должат на употребата на оловен бензин кога вредностите на емисија од оваа подкатегија се мошне високи, додека во периодот 2006-2018 година, кога е прекината употребата на оловен бензин, емисиите на олово се ниски, особено во периодот 2008-2018 година кога тие може да се каже се минимални.

NFR категоријата 1A2 Согорување од индустриски процеси и градежништво во вкупните емисии на Pb во 1990 година учествуваше со помалку од 1%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 38%, 30% и 31%, соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се зголемени за 36%, додека во однос на 2017 година се зголемени за 8%. Овие емисии главно доаѓаат од согорување на лигнит во производните процеси во Производство на железо и челик и други индустрии. Сепак по апсолутна вредност годишните емисии од оваа NFR категорија се ниски.

NFR категоријата 1A4 Други сектори во вкупните емисии на Pb во 1990 година учествуваше со помалку од 1%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 28%. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 38%, додека во однос на 2017 година се намалени за 6%. Овие емисии главно доаѓаат од согорување на дрва во домаќинствата и административните објекти и употребата на мали домашни и земјоделски алатки на гориво од страна на домаќинствата. Сепак по апсолутна вредност годишните емисии од оваа NFR категорија се ниски.

NFR категоријата 1A1 Производство на енергија во вкупните емисии на Pb во 1990 година учествуваше со помалку од 1%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 20%, 18% и 19%, соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 47%, додека во однос на 2017 година се зголемени за 10%. Овие емисии главно доаѓаат од согорување на лигнит во термоелектраните за производство на електрична енергија, РЕК Битола и РЕК Осломеј. Сепак по апсолутна вредност годишните емисии од оваа NFR категорија се ниски.

Останатите NFR категории се незначителни извори на емисии на Pb.

Во однос на исполнување на барањата од зацртаните цели согласно националните и меѓународните документи може да се заклучи следното:

Во однос на Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за тешки метали, според кој емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) треба да не ги надминуваат емисиите во базната година (која за нашата земја е 1990 година), нашата земја е во согласност со овој протокол во однос на пресметаните емисии на олово (Pb) за 2018 година.

Опфат на податоци: **excel**

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprdbw/>. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори. Сепак, во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите прикажани во извештајот со испратениот инвентар во февруари 2020 година.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на оваа загадувачка супстанца кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето).

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a, кој се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на олово (Pb) зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕР/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на Pb, во тони на година, во период 1990-(n-2), каде n е тековната година.
2. Протокол кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот за тешки метали
  - националните вкупни емисии на Pb во (n-2) година (n е тековната година) не треба да ги надминуваат вкупните емисии пресметани за 1990 година (која е земена како базна година)

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (ЕЕА)
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

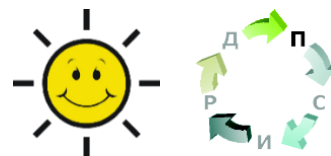
Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Климатски промени, Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 063 - 1	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на тешки метали - олово (Pb)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	06.07.2020
Тип	Б	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk A.Krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 063-1 Емисија на тешки метали - олово (Pb)

ЕЕА - Европска агенција за животна средина	IND-171/AIR 001 Heavy metal emissions
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/6 Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	38 Heavy metal emissions (EEA_APE005)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на кадмиум (Cd).

Единици

- t/година (тони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редуција на вкупните емисии на кадмиумот во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на Cd изнесуваа 1,6 t. Во 2018 година емисиите изнесуваат 0,22 t и се намалени за 86% споредено со 1990 година што претставува значителен напредок во намалувањето на вкупните емисии на кадмиум.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на Cd?

Најголеми извори во емисиите на Cd во 2018 година се Секторот Домаќинства и административни објекти и секторот Производство и дистрибуција на енергија со учество во вкупните емисии на кадмиум од 47% и 26%, соодветно, по што следат секторот Индустрија (Производство) со удел од 15% и Согорувачки процеси со 6%. Секторите Патен сообраќај и Отпад имаат помал удел односно учествуваат со 3% и 4%, соодветно, додека останатите сектори се незначителни извори на емисии на Cd.

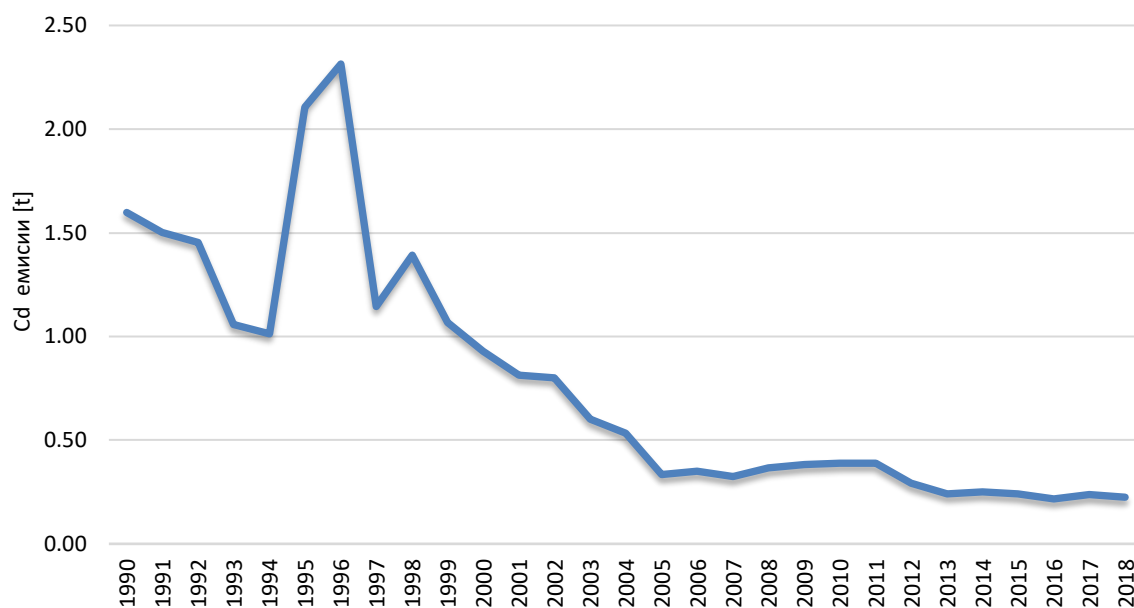
Оценка

Вкупните национални емисии на Cd во 1990 година изнесуваа 1,6 t. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 0,22 t и во однос на 1990 година се намалени за 86%, а во 2017 се намалени за 6%.

Од гледиште на трендот на вкупните годишни емисии на кадмиум и причините за истиот целиот период 1990-2018 година генерално може да се подели на два дела и тоа: период 1990-2004 кога работи Топилницата за олово и цинк во Велес и кога се забележуваат највисоките емисии на оваа загадувачка супстанца во 1995-1996 година и со надолен тренд од 1998 до 2005 година, и период 2006-2018 година од кога престана со работа Топилницата во Велес како главен извор на емисија на кадмиум, од кога трендот е стабилен. Ова може да се забележи и на следниот графикон.

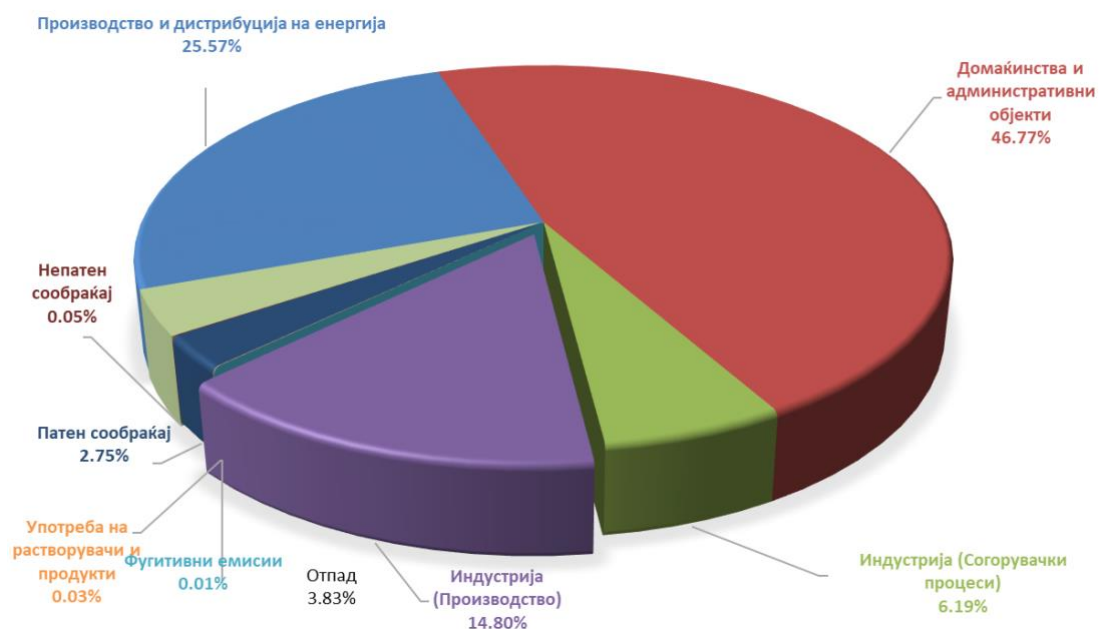
Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на Cd во периодот 1990-2018 година

Со цел да се утврдат уделите на различните сектори во 2018 година, направена е пресметка на емисиите по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html). Уделот на одделните SNAP сектори во вкупните емисии на Cd за 2018 година е прикажан на Графикон 2.

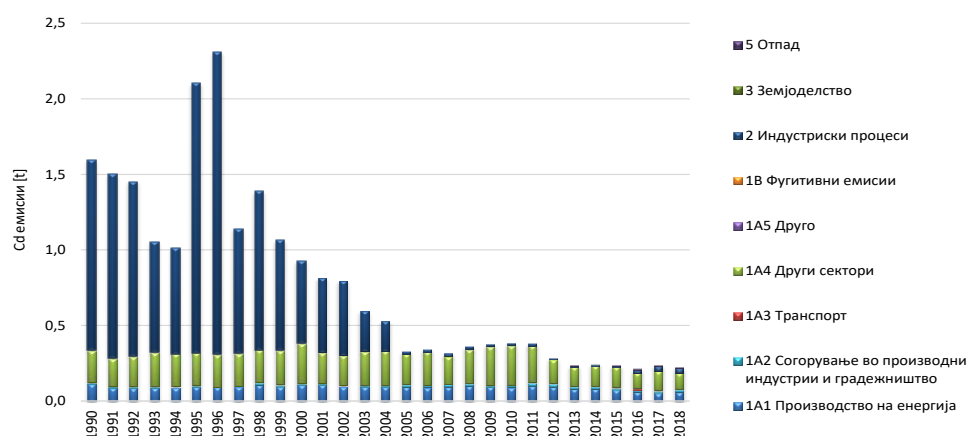
Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на Cd по сектори во 2018 година

Дистрибуцијата на извори во 2018 е поинаква со онаа во периодот 1990-2004 година. За да се

направи преглед на уделите по категории во целокупниот период од каде може да се забележи и промената на доминантните извори во вкупните национални емисии на оваа загадувачка супстанца, даден е следниот графички приказ.

Графикон 3. Емисии на Cd по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

NFR категоријата 2 Индустриски процеси во вкупните емисии на Cd во 1990 година учествуваше со 79%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 10%, 14% и 15% соодветно. Големiot удел на оваа категорија се до 2004 година се забележува и на графичкиот приказ. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 97% (заради неработењето на Топилницата во Велес), додека во однос на 2017 година се намалени за 1%.

NFR категоријата 1A4 Други сектори во вкупните емисии на Cd во 1990 година учествуваше со 13%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 47%, 52% и 47%, соодветно. Оваа категорија добива улога на клучен извор заради значителното намалување на емисиите од NFR категоријата 2 Индустриски процеси. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 49% (намалена количина на потрошувачка на дрва за согорување во домаќинствата и административните објекти), додека во однос на 2017 година се намалени за 16%.

NFR категоријата 1A1 Производство на енергија во вкупните емисии на Cd во 1990 година учествуваше со 7%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 28%, 22% и 26%, соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 48%, додека во однос на 2017 година се зголемени за 9%. Останатите NFR категории се помали или незначителни извори на емисии на Cd.

Во однос на исполнување на барањата од зацртаните цели согласно националните и меѓународните документи може да се заклучи следното:

Во однос на Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за тешки метали, според кој емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) треба да не ги надминуваат емисиите во базната година (која за нашата земја е 1990 година), нашата земја е во согласност со овој протокол во однос на пресметаните емисии на кадмиум (Cd) за 2018 година.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обеденитетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprdbw/>. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори. Сепак, во овој

извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е несовпаѓање на вредностите прикажани во извештајот со испратениот инвентар во февруари 2020 година.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на оваа загадувачка супстанца кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето).

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a, кој се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на кадмиум (Cd) зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕП/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на Cd, во тони на година, за период 1990 – (n-2), каде n е тековната година.
2. Протокол кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот за тешки метали
  - националните вкупни емисии на Cd во (n-2) година (n е тековната година) не треба да ги надминуваат вкупните емисии пресметани за 1990 година (која е земена како базна година)

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (ЕЕА)

- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

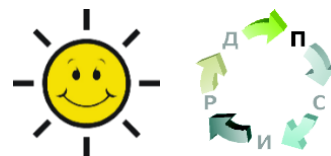
Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 063 - 2	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на тешки метали -кадмиум (Cd)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018 година
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	06.07.2020
Тип	Б	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk A.Krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 063-2 Емисија на тешки метали - кадмиум (Cd)

ЕЕА - Европска агенција за животна средина	IND-171/AIR 001 Heavy metal emissions
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/7 Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	38 Heavy metal emissions (EEA_APE005)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 063-3 ЕМИСИЈА НА ТЕШКИ МЕТАЛИ - ЖИВА (Hg)

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на жива(Hg).

Единици

- t/година (тони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редукација на вкупните емисии на жива во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на Hg изнесуваа 0,62 t. Во 2018 година емисиите изнесуваат 0,20 t и се намалени за 67% споредено со 1990 година што претставува значаен напредок во намалувањето на вкупните емисии на жива.

Редукацијата на емисии делумно произлегува од намалената потрошувачка на јаглен во секторот Производство на енергија, но најголемо влијание имаат намалените емисии од Индустијата.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на Hg?

Најголем извор во емисиите на Hg во 2018 година е секторот Производство и дистрибуција на енергија со удел од 45,1%. Потоа следуваат секторите Индустија (Согорувачки процеси) со удел 23,1%, Отпад со удел од 19,2% и Индустија (Производство) со удел 10,1% и. Емисиите од согорувањето на горива во домаќинствата и административните капацитети имаат удел од 2,55%. Останатите сектори се незначителни извори на емисии на Hg.

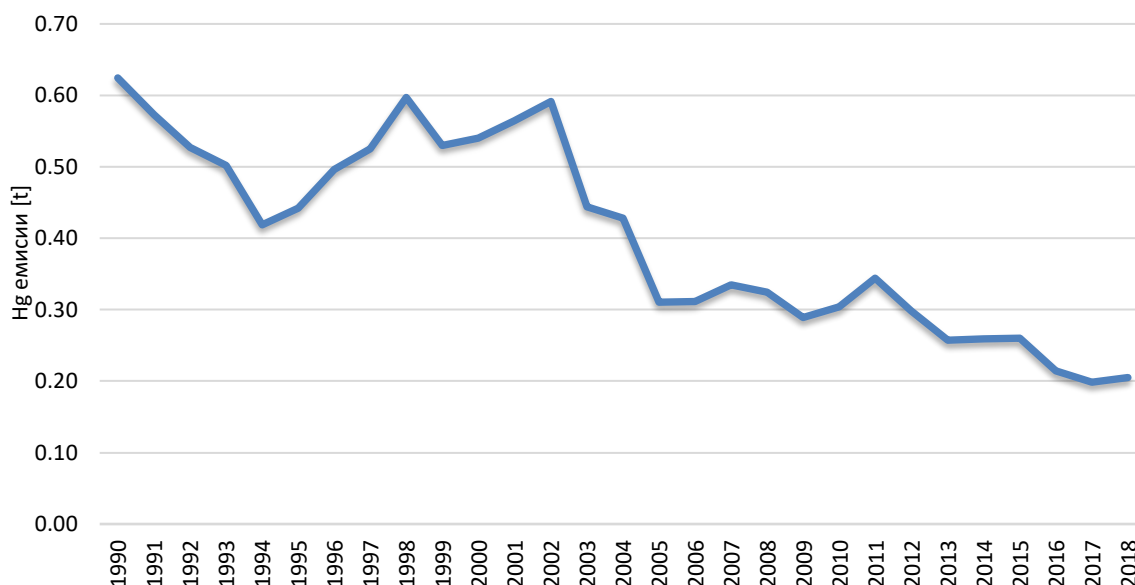
Оценка

Вкупните национални емисии на Hg во 1990 година изнесуваа 0,62 t. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 0,20 t и во однос на 1990 година се намалени за 67%, додека во однос на 2017 година се зголемени за 3%.

Трендот на вкупните годишни емисии на Hg во периодот 1990-2018 година може да се опише како променлив со наизменични намалувања и зголемувања на вкупните годишни емисии и генерално во најголемиот дел од овој период тој зависи од емисиите на жива од две NFR категории и тоа: 2 Индустриски процеси и 1A1 Производство на енергија. Во периодот 1990-2004 најголем удел во вкупните годишни емисии на Hg има NFR категоријата 2 Индустриски процеси пред се преку подкатегијата Производство на цинк и во помала мерка Производство на железо и челик и општиот тренд во овој период генерално е последица на трендот од оваа NFR категорија. Големiot пад на вредноста на вкупните емисии во периодот 2002-2005 година е резултат на пад на производството на цинк во топилницата во Велес. Со престанок на работењето на Топилницата за олово и цинк во периодот 2005-2018 година најголемо учеството во вкупните емисии на жива има NFR категоријата 1A1 Производство на енергија од согорувањето на јаглен во термоелектраните РЕК Битола и РЕК Осломеј и во овој период вкупните емисии на Hg општо гледано се двојно помали од оние во претходниот период (1990-2004 година). Во периодот 2005-2018 година општиот тренд генерално е

последица на трендот од NFR категоријата 1A1 Производство на енергија. Вкупниот тренд може да се види на следниот графикон.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на Hg во периодот 1990-2018 година

Со цел да се утврдат уделите на различните сектори во 2018 година, направена е пресметка на емисиите по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html).

Уделот на одделните SNAP сектори во вкупните емисии на Hg за 2018 година е прикажан на Графикон 2.

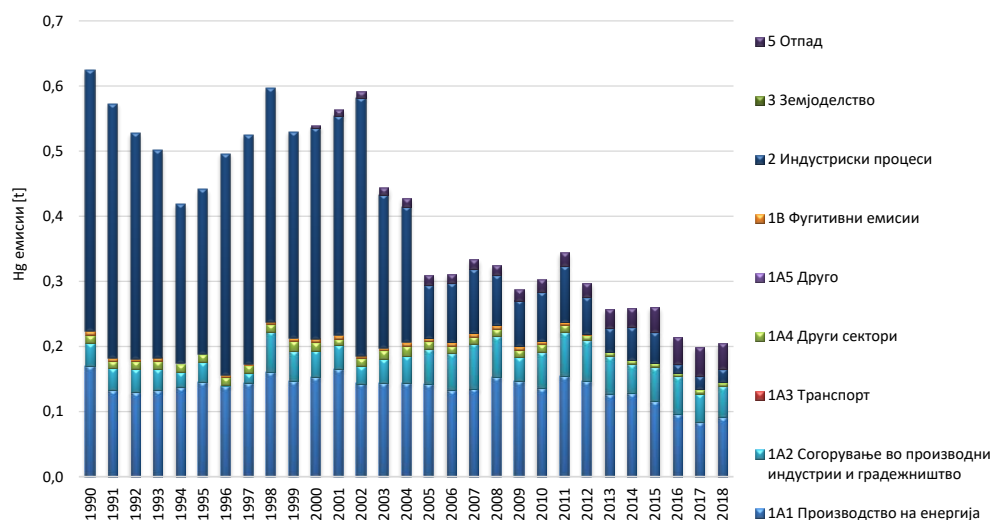
Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на Hg по сектори во 2018 година

Може да се забележи дека клучни категории во вкупните емисии на кадмиум се Производство на енергија, Индустрија и Отпад.

Дистрибуцијата на извори во 2018 е поинаква со онаа во периодот 1990-2004 година. За да се направи преглед на уделите по категории во целокупниот период од каде може да се забелижи и промената на доминатните извори во вкупните национални емисии на оваа загадувачка супстанца, даден е следниот графички приказ.

Графикон 3. Емисии на Hg по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

Од графичкиот приказ и направените анализи, може да се изведат следните заклучоци:

NFR категоријата 2 Индустриски процеси во вкупните емисии на Hg во 1990 година учествуваше со 64%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 6%, 11% и 10% соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 95% (пред се заради неработењето на Топилницата во Велес), додека во однос на 2017 година се намалени за 2%.

NFR категоријата 1A1 Производство на енергија во вкупните емисии на Hg во 1990 година учествуваше со 27%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 45%, 42% и 45% соодветно. Зголемувањето на учеството на оваа NFR категорија во вкупните годишни емисии на жива не е заради зголемената емисија од оваа NFR категорија туку заради големото намалување на емисиите од NFR категоријата 2 Индустриски процеси. Така, во 2018 година емисиите од NFR категоријата 1A1 Производство на енергија во однос на 1990 година се намалени за 46% (помалото количество на јаглен кое се согорува во термоелектраните пред се заради значајното редуцирано работење на РЕК Осломеј особено во последните години), додека во однос на 2017 година се зголемени за 10%. Целиот период 1990-2018 година во однос на емисиите на Hg од оваа NFR категорија може да се подели на два дела: периодот 1990-2012 година кога трендот генерално со мали исклучоци може да се каже дека е постојан и кога двете термоелектрани, РЕК Битола и РЕК Осломеј, работат континуирано, и периодот 2013-2018 година кога се забележува значаен пад во емисиите на жива заради работењето на РЕК Осломеј само неколку месеци во годината со што е намалена вкупната потрошувачка на јаглен, а со тоа намалена е и вкупната влезна топлотна моќ на лигнитот во термоелектраните.

NFR категоријата 1A2 Согорување во индустриски процеси и градежништво во вкупните емисии на Hg во 1990 година учествуваше со 6%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 27%, 22% и 23%, соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се зголемени за 35%, додека во однос на 2017 година се зголемени за 8%.

NFR категоријата 5 Отпад во вкупните емисии на Hg во 1990 година воопшто не учествуваше, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 19%, 22% и 19%, соодветно, пред се преку подкатегијата согорување на медицински отпад. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 2017 година се намалени за 9%.

Останатите NFR категории се незначителни извори на емисии на Hg.

Во однос на исполнување на барањата од зацртаните цели согласно националните и меѓународните документи може да се заклучи следното:

Во однос на Протоколот кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот од 1979 година за тешки метали, според кој емисиите во годината n-2 (каде n е тековната година) треба да не ги надминуваат емисиите во базната година (која за нашата земја е 1990 година), нашата земја е во согласност со овој протокол во однос на пресметаните емисии на жива (Hg) за 2018 година.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprd6w/>. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори. Сепак, во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3, во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина, која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е несовапање на вредностите прикажани во извештајот со испратениот инвентар во февруари 2020 година.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на оваа загадувачка супстанца кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето.

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a, кој се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕП/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>,

<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>,
<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016>
<https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

и

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на жива (Hg) зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕР/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на Hg, во тони на година, за период 1990 – (n-2), каде n е тековната година.
2. Протокол кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот за тешки метали
  - националните вкупни емисии на Hg во (n-2) година (n е тековната година) не треба да ги надминуваат вкупните емисии пресметани за 1990 година (која е земена како базна година)

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (EEA)
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 063 - 3	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на тешки метали – жива (Hg)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018 година.
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	06.07.2020
Тип	А	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	p.malkov@moepp.gov.mk A.Krsteska@moepp.gov.mk

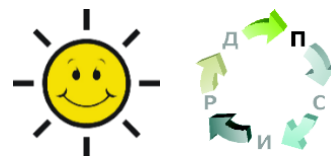
Поврзаност со други индикатори

МК НИ 063-3 Емисија на тешки метали - жива (Hg)

ЕЕА - Европска агенција за животна средина	IND-171/AIR 001 Heavy metal emissions
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	A1/8 Emissions of pollutants into the atmospheric air
Каталог на индикатори за животна средина	38 Heavy metal emissions (EEA_APE005)
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 063 - 4

ЕМИСИЈА НА ТЕШКИ МЕТАЛИ - Арсен (As)

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на арсен (As).

Единици

- t/година (тони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редукција на вкупните емисии на арсен во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на As изнесуваа 2,38 t. Во 2018 година емисиите изнесуваат 0,49 t и се намалени за 51% споредено со 1990 година што претставува значителен напредок во намалувањето на вкупните емисии на арсен.

Ова намалување произлегува од намаленото производство во секторот индустрија но и намалената потрошувачка на фосилни горива во производството на електрична енергија и во домаќинствата.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на As?

Извор со убедливо најголемо учество во емисиите на As во 2018 година е секторот Производство и дистрибуција на енергија со удел од 92,3%. Индустријата преку согорувачките процеси учествува со околу 5%, а преку производствените со 1%. Во вкупните национални емисии на оваа загадувачка супстанца секторот Отпад учествува со 1%.

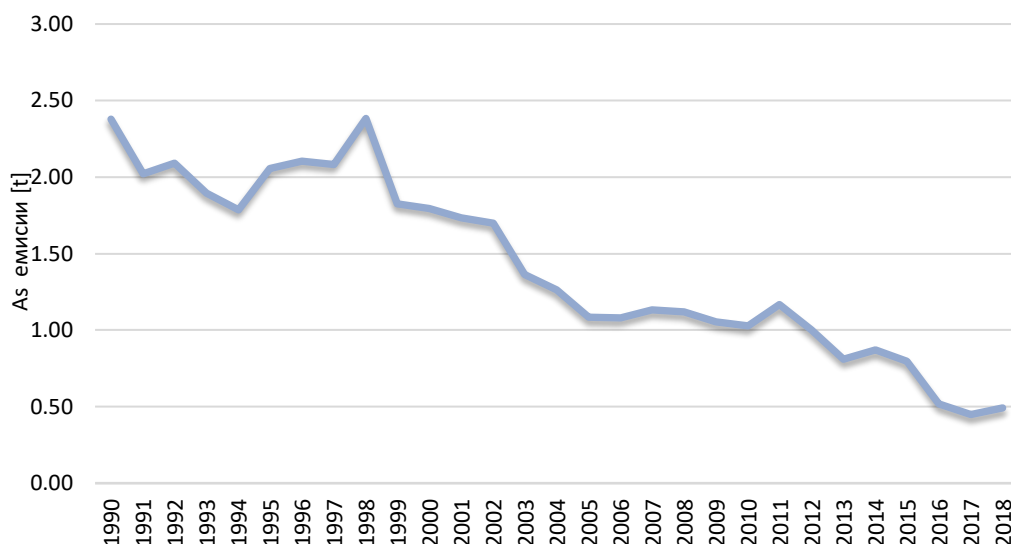
Оценка

Вкупните национални емисии на As во 1990 година изнесуваа 2,38 t. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 0,49 t и во однос на 1990 година се намалени за 51%, додека во однос на 2017 година се зголемени за 10%.

Трендот на вкупните годишни емисии на As во периодот 1990-2018 година може, со исклучок на периодот 1994-1998 година кога трендот е изразено растечки, генерално да се опише како опаѓачки со одредени помали флукутации (зголемувања во одредени години) и општо во најголемиот дел од овој период тој зависи од емисиите на арсен од две NFR категории и тоа: 2 Индустриски процеси и 1A1 Производство на енергија. Во периодот 1990-2002 најголем удел во вкупните годишни емисии на As има NFR категоријата 2 Индустриски процеси пред се преку подкатегијата Производство на олово и во помала мерка Производство на железо и челик, а помал удел има NFR категоријата 1A1 Производство на енергија и општиот тренд во овој период генерално е последица на трендот од NFR категоријата 2 Индустриски процеси. Големiot пад на вредноста на вкупните емисии во периодот 2002-2005 година е резултат на пад на производството на олово во топилницата во Велес. По престанокот на работењето на Топилницата за олово и цинк во 2004 година во периодот 2005-2018 година, гореспоменатите NFR категории се менуваат по важност па, најголемо учеството во вкупните емисии на арсен има NFR категоријата 1A1 Производство на енергија како резултат на согорувањето на јаглен во термоелектраните РЕК Битола и РЕК Осломеј, а помало од NFR категоријата 2 Индустриски

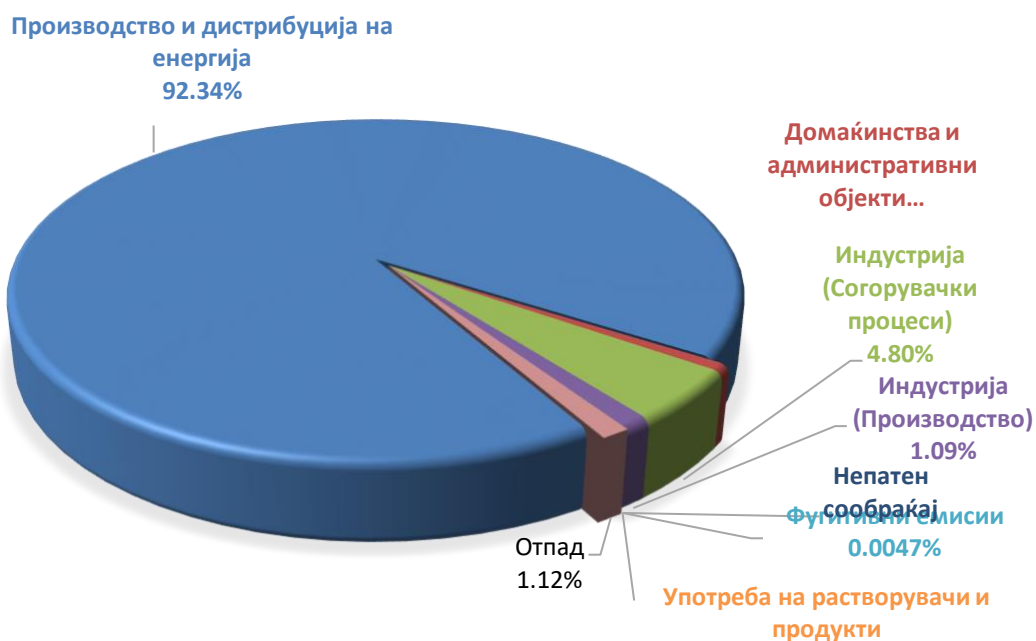
процеси (преку подкатегијата Производство на железо и челик) и во овој период вкупните годишни емисии на As општо гледано се два-три пати помали од оние во претходниот период (1990-2004 година). Во периодот 2005-2018 година општиот тренд генерално е последица на трендот од NFR категоријата 1A1 Производство на енергија. Целокупниот тренд може да се види на следниот графикон.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на As во периодот 1990-2018 година

Со цел да се утврдат уделите на различните сектори во 2018 година, направена е пресметка на емисиите по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html). Уделот на одделните SNAP сектори во вкупните емисии на As за 2018 година е прикажан на Графикон 2.

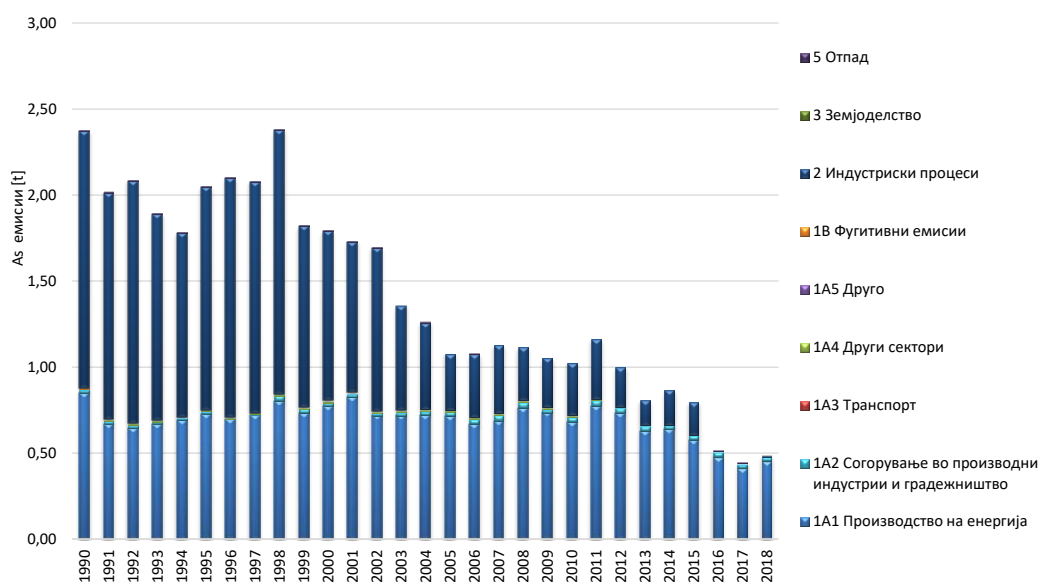
Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на As по сектори во 2018 година

Може да се забележи дека клучна категорија на емисија на арсен е Производство на енергија а секторот Индустрија има мал удел во вкупните емисии на оваа загадувачка супстанца во 2018 година.

Дистрибуцијата на изворите на емисија во 2018 е поинаква со онаа во периодот 1990-2004 година. За да се направи преглед на уделите по категории во целокупниот период од каде може да се забележи и промената на доминатните извори во вкупните национални емисии на оваа загадувачка супстанца, даден е следниот графички приказ.

Графикон 3. Емисии на As по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

NFR категоријата 2 Индустриски процеси во вкупните емисии на As во 1990 година учествуваше со 64%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 0,5%, 1% и 1,1% соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 99% (заради неработењето на Топилницата во Велес и изменетата методологија на пресметка на емисиите од подкатегијата Производство на железо и челик), додека во однос на 2017 година се зголемени за 19%. Согорувачките процеси во индустријата во последните три години учествуваат со 5-6%, додека во 1990 со 1%, при што нивниот удел е зголемен за 35% споредбено со 1990 година.

NFR категоријата 1A1 Производство на енергија во вкупните емисии на As во 1990 година учествуваше со 36%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува околу 92%. Зголемувањето на учеството на оваа NFR категорија во вкупните годишни емисии на арсен не е заради зголемената емисија од оваа NFR категорија туку заради големото намалување на емисиите од NFR категоријата 2 Индустриски процеси. Така, во 2018 година емисиите од NFR категоријата 1A1 Производство на енергија во однос на 1990 година се намалени за 54% (помалото количество на јаглен кое се согорува во термоелектраните пред се заради значајното редуцирано работење на РЕК Осломеј особено во последните години), додека во однос на 2017 година се зголемени за 10%. Целиот период од 1990 до 2018 година во однос на емисиите на As од оваа NFR категорија може да се подели на два дела во однос на трендот: периодот 1990-2012 година кога трендот генерално со мали исклучоци може да се каже дека е постојан и кога двете термоелектрани, РЕК Битола и РЕК Осломеј, работат континуирано, и периодот 2013-2018 година кога се забележува значаен пад во емисиите на арсен заради намаленото работење на РЕК Осломеј, а во последните години од само неколку месеци во годината, со што е намалена вкупната потрошувачка на јаглен, а со тоа намалена е и

вкупната влезна топлотна моќ на лигнитот во термоелектраните. Останатите NFR категории се незначителни извори на емисии на As.

Во однос на исполнување на барањата од зацртаните цели согласно националните и меѓународните документи може да се заклучи следното:

Направена е инвентаризација по ЕМЕР/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на As, во тони на година, по принципот n-2, каде n е тековната година.

Опфат на податоци: excel

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprdbw/>. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори. Сепак, во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3, во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина, која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е несовапаѓање на вредностите прикажани во извештајот со испратениот инвентар во февруари 2020 година.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на оваа загадувачка супстанца кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето).

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a, кој се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕР/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на арсен (As) зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕР/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на As, во тони на година, за период 1990 – (n-2), каде n е тековната година.

Треба да се напомене дека известувањето за оваа загадувачка супстанца не е задолжително туку доброволно.

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (EEA)
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 063 - 4	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на тешки метали - арсен (As)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018 година.
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	06.07.2020
Тип	А	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk A.Krsteska@moepp.gov.mk

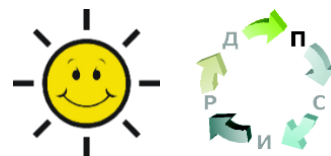
Поврзаност со други индикатори

МК НИ 063-4 Емисија на тешки метали - арсен (As)

ЕЕА - Европска агенција за животна средина	нема еквивалент
UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа	нема еквивалент
Каталог на индикатори за животна средина	нема еквивалент
SDG - Цели за одржлив развој	3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution 9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added 11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)
GGI - Индикатори за зелен раст	да
Кружна економија	не

МК – НИ 063-5 ЕМИСИЈА НА ТЕШКИ МЕТАЛИ - Никел (Ni)

Дефиниција

Овој индикатор ги следи трендовите на никел (Ni).

Единици

- t/година (тони на година)

Клучно прашање за политиката

Каков прогрес е направен во редукција на вкупните емисии на никелот во Република Северна Македонија?

Клучна порака

Во 1990 година вкупните национални емисии на Ni изнесуваа 3,50 t. Во 2018 година емисиите изнесуваат 1,04 t и се намалени за 70% споредено со 1990 година што претставува значителен напредок во намалувањето на вкупните емисии на никел.

Ова намалување произлегува од намалената потрошувачка на фосилни горива во производство на електрична енергија и намалениот капацитет на работа на термоелектраната Рек Осломеј и неработењето на ТЕЦ Неготино и рафинеријата Окта.

Специфично прашање за политиката

Кои различни сектори и процеси имаат учество во емисиите на Ni?

Извор со најголемо учество во вкупните емисии на Ni во 2018 година имаат секторите согорување на горива во домаќинствата и административните објекти со 35% и Производство на енергија со 43%. Секторот индустрија со производствените процеси учествува со 11% а преку согорувачките процеси со 7%, додека удел од 4% има патниот сообраќај. Останатите сектори се помали или незначителни извори на емисии на Ni.

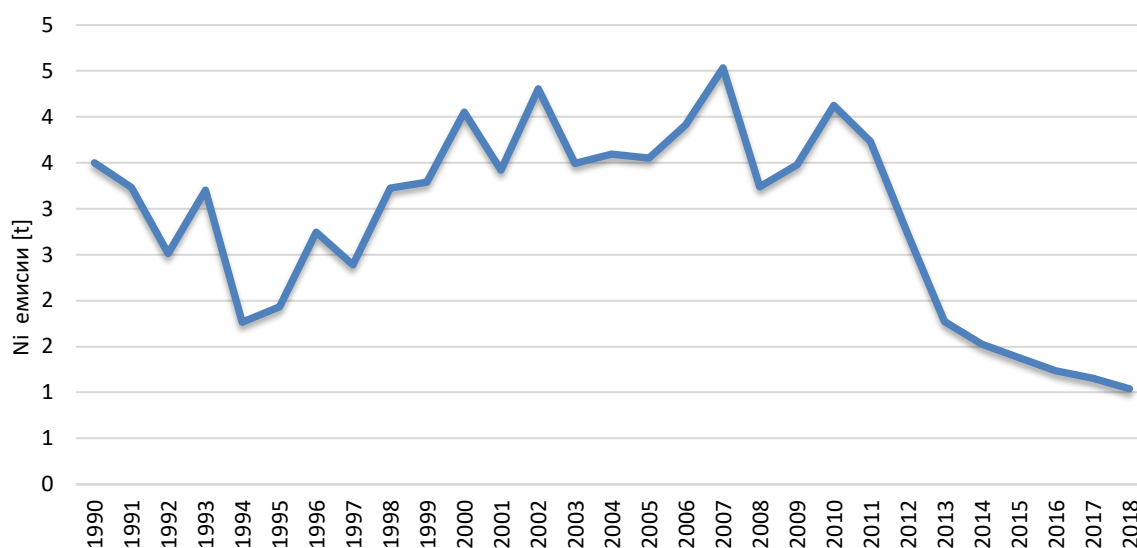
Оценка

Вкупните национални емисии на Ni во 1990 година изнесуваа 3,50 t. Во 2018 година вкупните емисии изнесуваат 1,04 t и во однос на 1990 година се намалени за 70%, додека во однос на 2017 година се намалени за 10%.

Трендот на вкупните годишни емисии на Ni во периодот 1990-2018 година може да се подели генерално на три дела: период 1990-1994 со општо опаѓачки тренд со исклучок на растечкиот пик во 1993 година, потоа периодот 1994-2012 година со генерално растечки тренд со одредени помали или поголеми флукуации и периодот 2012-2018 со општо опаѓачки тренд.

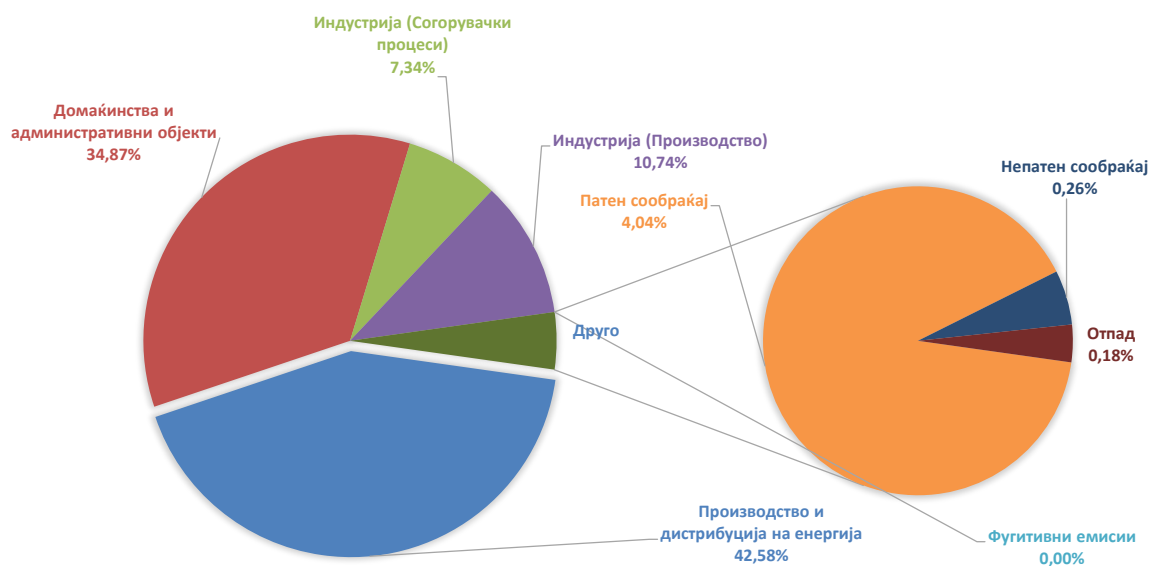
Трендот на емисии на никелот е прикажан на следниот графикон.

Графикон 1. Тренд на вкупни емисии на Ni во периодот 1990-2018 година

Со цел да се утврдат уделите на различните сектори во 2018 година, направена е пресметка на емисиите по сектори со примена на SNAP номенклатурата (види повеќе на линк https://en.eustat.eus/documentos/elem_13173/definicion.html). Уделот на одделните SNAP сектори во вкупните емисии на Ni за 2018 година е прикажан на Графикон 2.

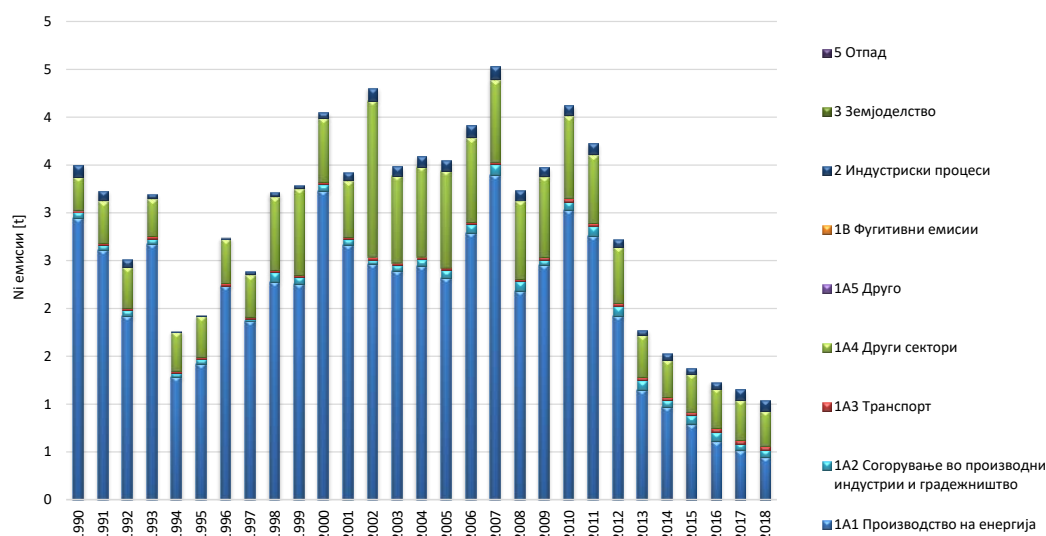
Графикон 2: Удел во вкупните национални емисии на Ni по сектори во 2018 година

Може да се забележи дека во 2018 година, доминантни се два извора на емисии на никел и тоа секторите Согорување на горива во домаќинствата и административните објекти со околу 35% и Производство на енергија со околу 43%.

И покрај тоа што денес се јавуваат два доминантни извори во деведесетите клучен и доминантен извор е производството на електрична енергија. Различниот удел на изворите на емисија на никел може да се забележи од следниот графикон.

Графикон 3. Емисии на Ni по NFR категории на годишно ниво во периодот 1990-2018 година

Историски гледано најголемо учество во емисиите на никел во целиот период 1990-2018 година има NFR категоријата 1A1 Производство на енергија, пред се преку согорувањето на мазут во Рафинеријата за нафта, термоелектраните за производство на електрична енергија и топланите за производство на топлина и може да се каже дека трендот на вкупни емисии на Ni генерално го следи оној од оваа NFR категорија. Од 2012 година се забележува голем пад во емисиите заради преполовеното работење на рафинеријата за нафта и во 2014 година престанок на нејзиното производство и речиси целосното преминување на работењето на топланите од мазут на природен гас.

Помало учество, исто така историски гледано, во вкупните емисии на никел има NFR категоријата 1A4 Други сектори како резултат на согорување на течни горива кај домаќинствата и административните објекти.

NFR категоријата 1A1 Производство на енергија во вкупните емисии на Ni во 1990 година учествуваше со 84%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 52%, 49% и 34% соодветно. Во 2018 година емисиите од оваа NFR категорија во однос на 1990 година се намалени за 85% (пред се заради неработењето на рафинеријата за нафта и преносот на работа на топланите за производство на топлина од мазут на природен гас), додека во однос на 2017 година се намалени за 14%. Целиот период 1990-2018 година во однос на емисиите на Ni од оваа NFR категорија може да се подели на два дела: периодот 1990-2012 година кога се забележуваат најголеми вредности, по апсолутна вредност, на емисиите на никел кога работи рафинеријата за нафта, топланите за производство на топлина работат на мазут и термоелектраните за производство на електрична енергија исто така користат мазут. Вториот период е периодот 2013-2018 година, кога се забележува голем пад на емисиите на никел, кога рафинеријата за нафта прекинува со своето производство (во 2014 година) и сите топлани за производство на топлина за домаќинствата во своето производство користат природен гас. Единствено термоелектраните РЕК Битола и РЕК Осломеј, како и претходно, за потребите на своето производство користат мазут и во овој период емисиите на никел доаѓаат главно од нив.

NFR категоријата 1A4 Други сектори во вкупните емисии на Ni во 1990 година учествуваше со 10%, додека во последните три години, период 2016-2018 година, нејзиниот удел изнесува 36%, 39% и 56%, соодветно. Останатите NFR категории се незначителни извори на емисии на Ni.

Во однос на исполнување на барањата од зацртаните цели согласно националните и меѓународните документи може да се заклучи следното: направена е инвентаризација по ЕМЕР/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на Ni, во тони на година, во период 1990 – (n-2), каде n е тековната година. Известувањето за оваа загадувачка супстанца не е задолжително туку е на доброволна основа.

Опфат на податоци: **excel**

Извор на податоци: Министерство за животна средина и просторно планирање

Користените податоци се вкупните национални емисии и емисиите категоризирани по NFR категории кои ЕЕА земјите членки и земјите соработнички ги доставуваат до ЕЕА и Секретаријатот на Обединетите нации. Податоците се достапни по земја на следната веб страна <https://cdr.eionet.europa.eu/mk/un/clrtap/inventories/envxprdbw/>. Податоците користени во овој извештај се во согласност со испратените податоци со таа разлика што дополнително е направена распределба на националните емисии освен по NFR категории (како што се испратени до меѓународни организации) така и по сектори. Сепак, во овој извештај земени се предвид и забелешките дадени од страна на Ревизијата на ниво 3 во организација на Центарот за емисиони инвентари и проекции и Европската агенција за животна средина која се одвиваше во период мај-јуни 2020 година, поради што можно е мало несовпаѓање на вредностите.

Методологија

- Методологија за пресметка на индикаторот

Методологијата на пресметка на овој индикатор се базира на пресметани национални емисии и емисии по NFR категории на оваа загадувачка супстанца кои се репортирани до ЕЕА (Европска агенција за животна средина) и UNECE/EMEP (Економската програма на Обединетите нации за Европа/ Кооперативната програма за мониторинг и евалуација за прекуграничен пренос на аерозагадување кон Конвенција за прекуграничен пренос на аерозагадувањето).

Пресметките се во согласност со Упатствата на ЕМЕП/ЕЕА за инвентаризација на емисии во воздухот од 2009, 2013, 2016 и 2019 година. Во упатствата се дадени емисиони фактори кои се користени во пресметките со исклучок на енергетскиот сектор каде пресметките се направени со користење на национални специфични фактори или примена на податоците од извршените мерења за период 2008-2018 година за оваа загадувачка супстанца за NFR категоријата 1A1a, кој се однесува за постројки за производство на електрична и топлинска енергија.

- Извор за користената методологија

Методологијата која се користеше при пресметка и приказ на овој индикатор е дадена во ЕМЕР/ЕЕА Упатствата за инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздух од 2009, 2013, 2016 и 2019 година кои можат да се најдат на следните линкови (<http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2009>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-emission-inventory-guidebook-2013>, <http://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2016> и <https://www.eea.europa.eu/publications/emep-eea-guidebook-2019>).

Цели

Во согласност со барањата од националните и меѓународните документи во однос на емисијата на никел (Ni) зацртани се следните цели:

1. Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на загадување на воздухот
  - воведена е инвентаризација по ЕМЕР/ЕЕА Упатството за инвентар на емисии на

загадувачки супстанции во воздух, која како цел има редовна инвентаризација на Ni, во тони на година, во период 1990 – (n-2), каде n е тековната година.

Обврска за известување

- Обврските за известување кон меѓународни договори-Конвенција на UNECE за прекуграничен пренос на аерозагадувањето (CLRTAP), како и Европската агенција за животна средина (EEA)
- Годишен извештај од обработени податоци за емисии во воздухот
- Годишен извештај од обработени податоци за животна средина

Мета-податоци

Тема	Воздух	Поврзаност со други теми/сектори	Домаќинства, Отпад, Енергија, Транспорт, Здравство, Индустрија
Код на индикаторот	МК НИ 063 - 5	Временска покриеност	1990-2018
Име на индикаторот	Емисии на тешки метали - никел (Ni)	Извор на податоци	Министерство за животна средина и просторно планирање, Инвентар на емисии на загадувачки супстанции во воздухот за период 1990-2018 година.
Класификација по ДПСИР	П	Датум на последна верзија	06.07.2020
Тип	А	Подготвено/ ажурирано од:	Павле Малков Александра Н.Крстеска
Фреквенција на публикување	Годишно	Контакт	е-пошта: p.malkov@moepp.gov.mk A.Krsteska@moepp.gov.mk

Поврзаност со други индикатори

МК НИ 063-5

Емисија на тешки метали - никел (Ni)

EEA - Европска агенција за животна средина   нема еквивалент

UNECE - Економска комисија на Обединетите нации за Европа   нема еквивалент

Каталог на индикатори за животна средина   нема еквивалент

SDG - Цели за одржлив развој

3 - 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution
9 - 9.4.1: CO2 emission per unit of value added
11 - 11.6.2: Annual mean levels of fine particulate matter (e.g. PM2.5 and PM10) in cities (population weighted)

GGI - Индикатори за зелен раст   да

Кружна економија   не

ВОЗДУХ	
ЗАКОН ЗА КВАЛИТЕТ НА АМБИЕНТНИОТ ВОЗДУХ	
Закон за квалитетот на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ“ бр. 67/2004 и измени бр. 92/2007, 83/2009, 35/2010, 47/2011, 59/2012, 163/13, 10/15 и 146/15.
МОНИТОРИНГ НА КВАЛИТЕТОТ АМБИЕНТНИОТ ВОЗДУХ	
Правилник за критериумите, методите и постапките за оценување на квалитетот на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ“ бр. 82/06
Правилник за методологијата за мониторинг на квалитетот на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ“ бр. 138/09
Правилник за содржината и начинот на преносот на податоците и информациите за состојбите во управувањето со квалитетот на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ“ бр. 138/09
Правилник за количините на горните граници-плафоните на емисиите на загадувачките супстанции со цел утврдување на проекции за одреден временски период кои се однесуваат на намалувањето на количините на емисиите на загадувачките супстанции на годишно ниво	„Службен весник на РМ“ бр. 2/10 и измени бр. 156/11
Правилник за поблиските услови за вршење на определени видови стручни работи, во поглед на опремата, уредите, инструментите и соодветните деловни простории кои треба да ги исполнуваат субјектите кои вршат определени стручни работи за мониторинг на квалитетот на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ“ бр. 69/11
Правилник за формата и содржината на обрасците на доставување на податоците од емисиите во амбиентниот воздух од стационарни извори, начинот и временскиот период на доставување согласно капацитетот на инсталацијата, содржината и начинот на водење на дневникот на емисии во амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ “ бр. 79/11
Правилник за методологија, начините, постапките, методите и средствата за мерење на емисиите од стационарните извори	„Службен весник на РМ“ бр. 11/12 и бр. 176
Правилник за критериумите, методите и постапките за оценување на квалитетот на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ“ бр. 169/13
МАКСИМАЛНО ДОЗВОЛЕНИ ЕМИСИИ	
Уредба за гранични вредности за нивоа и видови на загадувачки супстанции во амбиентниот воздух и прагови на алармирање, рокови за постигнување на граничните вредности, маргини и толеранција за гранична вредност, целни вредности и долгорочни цели	„Службен весник на РМ“ бр. 50/05 и измени бр. 04/13 и 183/17
Правилник за методологијата за инвентаризација и утврдување на нивото на емисии на загадувачките супстанции во атмосферата во тони годишно за сите видови дејности, како и други податоци за доставување на Програмата за мониторинг на воздухот на Европа (ЕМЕП)	„Службен весник на РМ“ бр. 142/07
Правилник за гранични вредности за дозволените нивоа на емисии и видови на загадувачки супстанции во отпадните гасови и пареи кои ги емитуваат стационарните извори во воздухот	„Службен весник на РМ“ бр. 141/10 и измени бр.223
Правилник за формата, методологијата и начинот на водење и одржување на катастарот на загадувачи на воздухот	„Службен весник на РМ“, бр. 92
Листа на зони и агломерации за квалитет на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ“ бр. 23/09
ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ	
Правилник за деталната содржина и начинот на подготвување на акциониот план за заштита на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ“ бр. 148/14
Правилник за деталната содржина и начинот на подготвување на националниот план за заштита на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ“ бр. 148/14

Правилник за деталната содржина и начинот на подготвување на програмата за намалување на загадувањето и подобрувањето на квалитетот на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ “ бр. 108/09
МОНИТОРИНГ НА КВАЛИТЕТОТ НА АМБИЕНТНИОТ ВОЗДУХ И ИЗВОРИТЕ НА ЕМИСИИ ОД ОПРЕДЕЛЕНИ ПОЕДИНЕЧНИ СТАЦИОНАРНИ ИЗВОРИ	
Уредба за определување на согорувачките капацитети кои треба да преземат мерки за заштита на амбиентниот воздух од загадување	„Службен весник на РМ“ бр. 112/11
МЕТОДОЛОГИЈА ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	
Правилник за критериумите, методите и постапките за оценување на квалитетот на амбиентниот воздух	„Службен весник на РМ“ бр. 169/13